Tüm kitap severleri Saklı Kütüphane'ye bekliyoruz.

Not.

Bu e-kitap tanıtım amaçlıdır. Sevdiğiniz bir yazarın zarar görmesini istemiyorsanız ön izleme yaptıktan sonra beğendiyseniz lütfen satın alınız.Hiç birşey baskılı bir kitab ı elinize al ıp okumanın vereceği keyfi veremez

Orodruin & K ahin

www.e-kitap.us

Hazırlayan ve Redakte eden: askoksal

UfukKitapları:39TarihDizisi:13

OsmanlıBarııĐlberOrtaylı

YayınaHazırlayan:MustafaArmağan

KapakveĐçDüzen:MuratAcar

BaskıveCilt:ErkamMatbaası

©berrtaylı

©aYayıncılık003.

Bu kitabın Türkiye'de yayım haklan yazarla yapılan anlama gereği Da Yayıncılık'a aittir. Yayıncıdan izin alınmadan kısmen veya tamamen yeniden yayınlanamaz.

ISBN:9756571500

1.Baskı:art2004 2. Baskı:Mart 3. Basla:Nisan

UfukKitaptanbirDaYayıncılıkürünüdür.

CumhuriyetCad.No:209/4B34230Harbiye,ĐstanbulTel:0(212)23217 51Faks:0(212)2318234

OnlineSatı:www.da.com.tr

www.e-kitap.us

1947 yılında doğdu. Siyasal Bilgiler Fakültesi (1968) ile Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih bölümünü bitirdi. Master çalıasını Chicago Üniversitesi'nde Prof. Halil Đnal cık ile yaptı. "Tanzimat Sonrası Mahalli Đdareler" adlı tezi ile doktor(1978),"OsmanlıĐmparatorluğundaAlmanNüfuzu"adlıçalımasıylada doçent oldu. Viyana, Berlin, Paris, Princeton, Moskova, Roma, Münih, Strasbourg,Yanya,Sofya,Kiel,Cambridge,OxfordveTunusüniversitelerinde misafiröğretimüyeliğiyaptı,seminerlervekonferanslarverdi.Yerliveyabancı bilimsel dergilerde Osmanlı tarihinin 16., 19. yüzyılı ve Rusya tarihi ile ilgili makaleleryayınladı.1989yılından2002'yekadarSiyasalBilgilerFakültesi'nde Đdare Tarihi Bilim Dalı Bakanı olarak görev yapmıtır. Halen Galatasaray Üniversitesi'nde öğretim üyesidir. Đlber Ortaylı, Uluslararası Osmanlı Etütleri Komitesi yönetim kurulu üyesi ve Avrupa Đronoloji Cemiyeti üyesidir. Yayınlanmı Kitapları:TürkiyeidareTarihi(1979), Hukukve idare Adamı Olarak Kadı(1994),imparatorluğunEnUzunYüzyılı(1983),istanbul'danSayfalar(1986), Studies On Ottoman Transformation (1994), Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi (ĐlhanTekeliilebirlikte,1978),Tanzimat'tanSonraMahalliidareler(1974),Türkiye Đdare Tarihine Giri (1996), Alman Nüfuzunda Osmanlı imparatorluğu (1980). Gelenekten Geleceğe(1982),Osmanlı Aile Yapısı(2000),Osmanlı imparatorluğu iktisadiveSosyalDeğiim:Makaleler1(2001).

ĐlberOrtaylı'nınyayınlarımızarasındaçıkandiğerkitapları:

GelenektenGeleceğe(2001),ĐlberOrtaylıileTarihinSınırlarınaYolculuk(2002), Osmanlı

Mirasındanumhuriyetürkiyesi'neTahaAkyollebirlikte,.

www.e-kitap.us

ĐÇĐNDEKĐLER

OSMANLIKĐMLĐĞĐ

OSMANLIDÜZENĐ

TARĐHTENBUGÜNE

KĐTAPTANITIMLARI

www.e-kitap.us

SUNU

Đlber Ortaylı, akademik çevrelerde engin kültürü, eskilerin deyiyle "tebahhuru" ile tanınan bir üniversite hocası iken, özellikle 1999 yılında, Osmanlı Devleti'nin Kurulunun 700. Yılı kutlamaları vesilesiyle çetli toplantılarda yaptığı "konumalarda Türk toplumuna Ahmet Refik'ten sonra "tarihi sevdiren adam" olma yolunda kararlı adımlarla ilerledi. Sadece geni bilgisiolanaratırıcıbirtarihçiolarakdeğil,atıcıçıkıryapanbirsosyal düünür, kültürün bütün lezzetini tatmı bir aydın, çok gezen bir seyyah, hayatı dolu dolu yayan bir yama ustası, Türkiye'yi dünya ile bir bütün olarakdüünenvizyonuaçıkbirdüünceadamıdırkendisi...

Ortaylı'nınyazılarınıderlemekfikri,onunçetlizamanveyerlerde,çeitli ihtiyaçlara binaen yazılmı makaleleri bir araya toplayarak okuyucuyu, bir yandan tarihin henüz açılmamı katlarım açmaya, öbür yandan da tarihi özgürletirmeyeyarayacaksınırlarızorlamayadavettmekarzusundandoğdu. Bu kitapta size Đlber Ortaylı'nın Osmanlı ekseninde gelitirdi ği tarihçilik çizgisinden bir demet sunuyoruz. Bu makalelerde "Osmanlı Barıı" merkezde olmakkaydıylaOsmanlıaydınındanhoörüye,Türkaileyapısıvesonasırda uğradığı dejenerasyonun boyutlarından Osmanlı saraylarının 19. yüzyılda geçirdiği değilere; medresenin son günei dediği Cevdet Pa'nın Avrupa tarihininasılokuduğundanTanzimat'ıntarikatlarabakıınavenihayettarihten gelenmarazîtaraflarımızınyoğunolarakanalizedildiğiçokyönlübirçabaile karlacaksınız.

Tarihçiliği sürekli yapılan bir antrenmana benzeten Ortaylı'nın, tarihin

rtıcıuçlarınaaçtığıyenimenfezleriolarakdagörebilirsinizOsmanlıBarını.

MustafaArmağan

www.e-kitap.us

OSMANLI

KĐMLĐĞĐ

www.e-kitap.us

OSMANLIBARI

TürkiyeGünlüğü,sayı:.

Osmanlı barıı (Pax Ottomana) tarihteki Roma barının (Pax Romana) son modelini, Osmanlı tarihçilerinin hassaten Batılı meslektalarına Osmanlı düzenine tâbi milletlerin bu idare altındaki uyumunu izah etmek için kullandıklarıbirdeyimdir.Muhtelifmilletler(dinîgruplar)arasındakiuyumiçin bir tek art vardır: Hâkim grubun (yani Türk'ün) kendi etnik kimlik ve kültürünü fazla vurgulamadan kabul ettirmeye çalıması (oradaki Türklük dıda diğer idarî dallarda Türk olma rtı vurgulanmıır). Kalemiyye ve ilmiyye sınıfı Türklerden olumu da, Rönesans sonrası çağda imparatorluklar gibi bu etnik özellik, vurgulu bir kilde bu zümreye girmek isteyenlerezorlakabulettirilmitir.

Millet sistemi bir kompartıman sistemidir ve insanlar kendi dinî kompartımanınınüyesiolarakenalttanüstçizgiyeyükselmeimkânınasahiptir ve bunun için mücadele ederler. Milletlerin idarî tekilatı onların merkezle antlama ve müzakere veistimâletsisteminde olduğu gibi bir tür akitle dinî hürriyet,kültürelmuhtariyetveidarîiirliği(idarîmuhtariyetdeğil)statüsünü vermeleridir.MilletbaruhanîliderdirveTanzimatdevridedahilbuböyledir. AncakTanzimatdöneminde,laikgruplarınteilatlanarakruhbanınotoritesine itirakiveonubazensafdıbırakmasısağlanmıır.

www.e-kitap.us

PaxOttomana'nınenönemlivasfı,MüslümanlarınyanındaHelenHıristiyan unsura bir öncelik, hatta diğerlerine göre üstünlük sağlamasıdır. Tanzimat'da Helenlerin ve Ortodoks kilisenin bu öncelikleri kalkmı. Bu, uygulama ile olmuur. Yunan ayaklanmasının, Bulgar eksarhlığının doğuu gibi nedenlere dayanır.Fermanlarda(TanzimatveIslahat)RumOrtodokspatrikininnüfuzunu hedefleyen ifadeler yoktur ama genel etlik statüsü ile bu böyle sonuçlanmıır.

Milletsistemi(Osmanlıbarı,böylesinebarıveeliksloganlarıatılırken II.Merutiyetyıllarındaartıkçürümütü.Klâsikbirimparatorluğunsorunlarını eksik sosyoloji bilgileri ile anlamaya çalınlar yanlı tehis ve politikalara yöneldiler. Nihayet Balkan savalarıyla Rumeli'deki vatanın kaybı bu sistemin sonu olmutur. Ondan önce de "kiliseler kanunu"nun kabulü, gayrimüslim milletlerin (Yahudiler hariç), hatta Arapların kulüpler halinde tekilatlanması gibifiillerdebusisteminsonunugetirengelielerdir.

Đstanbul'un fethi ve II. Mehmed'in (Fatih) idaresi ile Osmanlı barının temelleri atılmıtır. 1453 yılında Konstantinopolis (Konstantiniye) Türkler tarafından alınmıtır. Genellikle Avrupa'da birtakım popüler tarihçiler "Artık hrin adı Đstanbul oldu" derler. Oysa Đstanbul (Stinpoli), hrin sayısız adlarındanbiridir.Amadevletinbakenti,fetihtensonradabüyükkurucusunun adını taımaya devam etti ve Konstantiniye ismi, basılan paralarda(duribe fi Konstantiniye),fermanlarda(bemakamKonsantiniyeimahmiyyeelmahrusa korunmu, himaye edilmi dünya baenti Konstantiniye) olarak geçmeye devam etti. Đmparatorluğun son gününe kadar basılı kitaplarda bile "Konstantiniye...Matbaası"gibikünyelererastlanır.

ehreSlavlarZarigrad,müminMüslümanlarDarü'lHalijetu'laliye(Halife

evi)demilerdir.Resmîismibudur."Roma"vasfıetnikyapıylailgilideğildirve Türklüğün yadsınmasını gerektiren bir kozmopolitizmle de ilgili değildir. NitekimHıristiyanRoma'dadaLatinlikdeğil,Helenlikhâkimvasıftı.

www.e-kitap.us

Türkler bu imparatorluğun esas unsurudur. Ordunun dili Türkçedir. Kançılaryada Türkçe kullanılır. Ama imparatorluğun ilk asırlarında Rumca ve eski Slovince de bir kançılarya diliydi. 19. asırda bile Balkan Slavları Rumca, BulgarcaveSırpçadilekçeverirlerdi.VetabiiArapçaveiirselFarsdilidehiçbir zamanihmaledilmemitir.TürkçeyiArapharflerikadarYunan,Ermeni,veRai dediğimiz Đbranî harfleriyle yazan gruplar vardır. Gene bazı cemaatlerin YunancayıveSırpçayıArapharfleriyleyazdığınıbiliyoruz.

Devletinadıhanedanınadını(Osmanlı)taırdı.19.yüzyıldaiseOsmanlılık sadecedevletadıdeğil,aynızamandabiremperyalkimlikti.LondraelçisiHelen asıllıFenerliBeyKostakiMusurusPabirOsmanlıydı.SelanikmebusuMusevi Emanuel Karasso Efendi de Osmanlı idi. Arnavut, Arap, Kürt ve Türk asıllı Müslümanlar da öyleydi. Sultan II. Abdülhamid'e 1909 yılında (Nisan ba tahtından indirildiğini tebliğ eden heyette bu unsurların hemen hepsi temsil ediliyordu. Bu kozmopolit heyetin hal'i tebliğ ettiği hükümdar aynı zamanda Müslümanların halifesiydi ama heyetin yapısıyla ilgili keyfiyet, ilemi değiirmedi.

Bu imparatorluğun kozmopolit yapısı bir Roma mirası mıydı? Evet, ama dahaçokhayır...Romamirasıbusaydığımızörneklerlesınırlıdeğildirphesiz. Malûmdur, "Bizans" imparatorluğu ve "Bizanslık" Avrupa hümanistlerinin verdiğibiraddır(HieronymusWolff,16.asırba).Bizanshalkıkendinehiçbir

zaman böyle demez. Romanioi, "Devletin ve ülkenin adı Romania'dır" der.

Türklerdebuülkeye"Rumülkesi",mensuplarınada"Rumî"derlervehattabu

ülkeyi fethettikten sonra da böyle dediler(Đklimi Rum,Rum ülkesi,Sultanı

Rum,Rum sultanlığı) veya Rum Selçukluları... Bu ülkenin bir düünürü veya

mensubundan Rumî diye söz ederler. Ünlü mistik Mevlana Celaleddin Rumî gibi... Aslında fethedilen ülkenin Hıristiyanları da yeni Müslüman hükümdara

VasilikosRomanioi,VasilikosTurkosdemilerdi.TürklerRomalı,Rumtabirinio

günden bugüne Helenler için de kullanmaya devam etmilerdir. Bugün dahi Peloponnes halkına YunanlıĐon, Küçük Asya halkına Rum derler. Nitekim RumOrtodoks kilisesi denirdi. Osmanlı resmi belgelerindeki bu tabir kilisenin

kullandığıökumeniktabirindendahafazlayaygınveiddialıdır.ÇünküÖkumene

tabiri insanın yadığı dünya parçasını ifade eder. Roma ise zaten kâinata hâkimdir. Çünkü Fener'deki Patrikler ve Osmanlı yönetimi Roma kilisesi unvanını, Roma'daki kiliseye rakib olarak taımaktadır. Bugün Türkiye Cumhuriyeti dahi Đstanbul'daki kiliseyi resmî olarak bu adla adlandırır (Rum OrtodoksPatrikhanesi).

www.e-kitap.us

1453 Mayıs'ında Polis dütü. Yeni Sezar, Rumlar tarafından "Vasilikos" diyeanıldı.KayseriRumunvanınıaldı.Osmanlıhükümdarıaynızamandada Müslümanlarınhalifesidir.Buruhanîbirunvandeğildir.Ama18.yüzyıldünyası bunuanlamadıvehilafeteruhaniyetizafeedildi.GününartlarındaOsmanlıda bu yanlı sarılmıtır. Emirü'lMüminin, 'dux fidelis'den baka bir ey değildi. Đstanbul'unfethindenöncedeTürkSultanlarıbuunvanıkullandılar.Genellikle Müslümanların Mısır'daki halifesine hükümdarlık unvanı tasdik ettirilir. I. Bayezid (Yıldırım) 14. asır sonunda Mısır halifesine "Sultanu'rRuma" (Roma ülkesi)sultanıunvanınıtasdikettirmitir.Böylece1213.asırlardakiTürkSel çuk hanedanı sultanları gibi o da Rum ülkesi sultanı unvanını taıyordu. Đstanbul'unfatihiII.MehmedkendisiniBizans'ıntümeskitopraklarınınefendisi veBizans(Rum)tahtınınsahibiolarakgörüyordu.

1454 yılı Ocak ayı barında (yani Ortodoks kilisesinin takvimine göre Noelgününde)cihanpadiahıII.MehmedHanOrtodoksdinadamıveDoğu Romaimparatorluğununsonpatriklerinden(azledilen)GhennadiosScholarios'u sarayınadavetetmi,onuimparatorluğunRum(Roma)Ortodokspatriğiolarak tayinediyordu. AağıdadeğineceğimizüzereAlmanmüsterikBabinger'inde tasvir ettiği veçhile yeni patriğe gösterilen ihtimam ve iltifat Rum (Bizans) kayzerlerinin dönemiyle ifade edilemeyecek kadar abartılıydı. Hükümdar onunlayemekyedi;sarayhalkıkendisinerefakatettivehediyeedilenmallarla makamına döndü. (Bu yer ilk anda bugünkü Fatih Camii civarında Aziz Havariyun Kilisesi olmalıydı. Sonra Zeyrek'de Kutsayıcı Đsa, nihayet 16. asrın sonunda bugünkü Fener'deki Aya Yorgi). Fatih, Ghennadios'u sadece Helenlerin değil, imparatorluktaki bütün Ortodoks Hıristiyanların ruhanî lideri ve milletbaı (etnarh) olarak tayin etmitir. Böylece Balkanların istiklâli ve bağımsız kiliselerin ihyası nedeniyle birkaç yüz yıldır kabuğuna çekilen ve ökümenizmi sözde kalan kilise, yenilen Roma'nın satvetli günlerine, hatta fazlasıyla dönüyordu. Bulgarlar (1395'den beri Osmanlı hakimiyetinde idiler), Makedonlar, Sırplar, kuzey Yunanistan Konstantiniye Patrik'inin ruhanî, idarî, malî, kültürel, hukukî otoritesi altına girdi. Patrik, milletbaı olarak Roma'ya (Batı) rakipti. Bizans'ın toprak kaybıyla onulmaz bir yara alan Rum Ortodoks kilisesi1442FloransaKonsülündeöldürücübirdarbeyemiti.KatolikOrtodoks çatıasının erittiği kilise bu tayinle anıldı ve topraklarını kapsayan Osmanlı

gücü ve politikasıyla yeniden alevleniyordu. Artık iki kilisenin, yani Katolik ve Ortodoksların birlemesi mümkün olmayacaktır ve buna ihtiyaç da yoktur.

FatihSultanMehmedHandahabakabirilemdebulundu.451Chalcedon

www.e-kitap.us

(Kadıköy) Konsülünden beri Roma kilisesinden ayrılan Ermeni kilisesine (öbürleri Süryani ve Mısır Kıpti kiliseleri idi) bir ahsiyet ve kontrol alanı vermekistiyordu.

1461'de (kabul edilen tarih) Bursa Ermeni metropoliti Hova gem'i Đstanbul'acelbederekErmenimilletininpatriğivemilletbaolaraknasbetti.Bu yeni bir kurum, yeni bir uygulamaydı. O vakte dek Ermeni halkının ruhanî lideri, Eçmiyazin'daki (Erivan) Katoğikos olup diğerleri Sis ve Ahdamar (Van) katoğikoslarıdır. Ermenilerin Kudüs'de de bir patriki vardı. Fatih Sultan MehmedHanĐstanbul'atayinedilenbirruhanîliderinhereydenönceErmeni milletininruhanîamadahaçokidarî,malîlideriveeğitimvesansürotoritesi olduğunu belirtiyor; bu anlamda milletin ruhanî liderleri katoğikoslar dahi Đstanbulpatriki'ninidarîotoritesinetabîolacaklardı.BirmüddetsonraSüryanî KadîmgrubudahiErmenilerebağlandıysadaçokgeçmedenayrıldılarve19. asırdakimüstakilkonumlarıresmentanındı.

Musevî cemaatinin bağımsızlığı tanınıyordu. Hatta ayrı bir mezhep olan

Karayların (Karaim) milletba tayin edildiği biliniyor. (Örneğin BOA,

Gayrimüslimcemaatdefteri,YahudiveKaraîdefterlericild:18,s.3842'deki hükümler.) Bugünkü bilgimizle Karaim cemaatinin hukuken ne derecede müstakil olduğunu ve bunun sınırlarını tespit edemiyoruz. Muhtemelen emperyal protokolde yer almayan Karaim milletbaına cemaatinin irinde müracaat edilir ve talepleri dikkate alınırdı. Özellikle vergi tarh ve cibayeti konularında da yardımları istenirdi. Bunun gibi Sa maryalıların da böyle bir

ieme tâbi olduğu ve öyle tanıdıkları Mühimme kayıtlarından anlalıyor.

Samarya (Samaritan) kâtiplerin mesela am'da Beylerbeyi divanında ve defterdarnezdindeistihdamedildiklerifakatkendilerindenikayetedildiğibu kayıtlardananlaılmaktadır.

15. asır ve 16. asırda Türkiye imparatorluğu yoğun Safarad (Đspanyalı) Yahudigöçüneahitolmutur.hirde(Đstanbul'da)50cemaat(kahal)birden ortaya çıkmıır. Bir ülkenin, mesela Đspanya'nın Hıristiyanlarca zabtından sonra

Müslüman ve Yahudilerin birlikte göçünü kabul etmek imparatorluğun anındandır.Balkanlarınkaybısırasındadaaynıolayyaanacaktır.15.asırso nundan itibaren Selanik, dünyanın en büyük Yahudi merkezi haline gelmiti (bugün bu unvan New York'a aittir). Bu önemli ve özgün bir politikaydı. HıristiyandünyayakarıcihadyürütenOsmanlıdevleti,Yahudinüfusukabulve himaye etmek ve Avrupa Yahudilerinin arasında da himayeci bir imaj kazanmakpolitikasınıgütmütür.

www.e-kitap.us

Đstanbul'unyenivechesi

Ayasofya artık cami olmuu. Bu cami üzerindeki Türk menkıbelerinin sayısı neredeyse Helen Hıristiyanlarınkine yakındır ve Ayvansarayî örneğinde olduğu gibi yazılır ve okunurdu. (Meslekdaız Stefanos Yerasimos'un bu konudaki çalıasına iret edelim.) Bir müddet sonra çıkan emirname ile Rum Ortodoks inanıtaki bütün teba, yani Bulgar, Sırb, bazı Arnavutlar, MakedonlarveOrtodoksinanıtakiAraplaronabağlandı.Patrikhepsinindinî, idarî, malî ilerindeki en büyük baır. Her türlü okul ve yayın iri onun denetimindeydi. Roma hukuku cemaatin hukukî alandaki mevzuatıdır ve

tarihteRomahukukununbudöneminebilindiğigibiTurkokratiadenir.Đslam

hukuku nasıl ki Müslümanları bağlıyor, bazı özgün sahalara müterek olarak girmekmümkündeğildirvedindarlıksadecebirhayattarzıdeğilfikirveha

yatabakıtı(Weltanschauung).

Mamafihdevletvetoplumhayatında,arazirejimindevecezakanununda hem Eski Türk pagan gelenekler, hem de Roma hukukundan gelen din dı düzenlemeler vardır. Fatih Sultan Mehmed Han'ın ceza kanunnamesi hükümleri Justinianus'un hukuk kanunlarına yakındır. Bütün Ortadoğu imparatorlukları gibi Bizans maliyesinde de diğerleriyle benzerlikler vardır. Osmanlı eyalet idaresinde, hir yönetiminde Roma (Bizans) ile benzerlikler vardır. Bazı yazarlar Fatih'in bu hareketlerinde Roma Katolik kilisesinin nüfuzunukırmaiddiasınıdailerisürerler.MamafihPapaII.Piuskendisinebir mektupyazdıveHıristiyanlığadavetetti."Bunuyaparsanbirazsuyaihtiyacın var. Aquae pauxcillium, (En büyük hükümdar) ve arbiter mundi olacaksın diyordu Fatih'e. Ortadoğu'da imparatorluklar birbirini izleyen ve benimseyen, taklitedenirketlergibidir.Đmparatorluğunvasfı,iyiuyarlayıcıolmasıdır.

OdevrinTürkvakanüvisiĐbnKemal,PadiahII.Mehmed'inRomatahtını benimsediğinivebunedenleeskiimparatorların kanınıtaıyanbütün Bizans soylularını idam ettirdiğini yazıyor. Unutmayalım, Osmanlı hanedanı Kantakuzinoslarla akrabaydı. Sultan Orhan, Đonnis Kantakuzinos'un kızı Theodora ile evlenmitir. Sultan Murad'ın annesi de baa bir Hıristiyan

prensesolanHolofero(Nilüfer)idi.

Saray yaamı ve devlet kültürü bir Roma Caesar'ınkini de andırıyor. NihayetĐranilebenzerliklervardı.Padiahbazenhalifeunvanınıkullanmıtır

(Đnalcık,"MehmedII",ĐslamAnsiklopedisi,s.514).Amahepsindenönemlisi,

Fatih'in Roma Kayseri (Kayseri Rum) unvanını kullanmasıdır. Bu sonuncu

unvan sonraki asırlarda terkedildi. Bütün dinlerin mensuplarının hükümdarı

www.e-kitap.us

olarak Fatih, Patrik Gennadios'a Hıristiyan dini üzerine bir kitap yazmasını

emretti(Đtikadname,bualandakalıcıbirmüracaatkitabıoldu).

FatihMüslümanulemailedesıksıktoplanıpgörüürdü.

ehrebirbaahamtayinettiveMusevilerledeyakıniliideidi.Devrin hümanistleri ile yakın iliki kurmutu. Gentile Bellini onun sarayında çalııyordu. Venedik elçisi onun Latince ve Yunanca da bildiğini yazıyor. Sarayda Roma tarihi üzerinde çalııyor ve münakaalar yapılıyordu. Giacomo deLanguschiöylediyor:"Dünyadatekbirdevletvetekinançolmalıdır,bu acabaMüslümanlıkmıidi?"KatıMüslümanlarII.Mehmed'ihiçsevmediler.O kozmopolitbirmezhepolanHurufîliğemeylediyorduveHurufîleriniçindeher mezhepvedindenkimselervardı.BumeyildekozmopolitizmkadarHurufîliğin piri Fazlullah'ı Timur'un torunu hruh'un ortadan kaldırılması rol oynamı olmazmı?ÇağdaTrapezuntusbiriirindeonu"Romalılarınimparatoru"diye selamlıyordu.

Bu"Romaimparatoru"unvanıvekültürüI.Selim(15121520)zamanında terkedildi.ArabistanveMısır'ınfethiveSultanSelim'in"MekkeveMedine'nin hadimi" unvanını alması, Türk imparatorluğunda Đslamî ideolojinin dozunu arttırdı.ArtıkRomafikribırakılmıtır.VakıadevletinAvrupatoprakларıRumeli adını taıyordu, OrtodoksGrek kilisesi ise halen Hıristiyanlar üzerindeki nüfuzunukoruyorduvepatrikinprotokoldekiyerihenüzseçkindi.AmaOsmanlı imparatorluğu 15. asır sonunda bir Balkan imparatorluğu ve ahalisinin çoğu HıristiyankenartıkklâsikĐslamtopraklarıbudevletegeçmitiveMüslümanlar çoğunluktaydı.BununlaberaberDoğuRoma'nınkurumları,kilisevebütünhalk arasındaRomakültürüveeskiinanılaryaıyordu.W.Hasluck'uneserindebu kültürelsentezverenkliliksayısızörnekleriylegörülür.

SahteÜçüncüRoma

Bizans yıkıldıktan sonra ve özellikle 16. asırda Moskova ve Rusya, Bizans'ın halefi olduğunu ilan etti. Rurik hanedanı Bizans'la akrabaydı. Din ve kanun (zakon) oradan gelmiti. Đvan Grozni, Moskova'yı Üçüncü Roma olarak ilan ediyordu.DahaönceIVlvansözdeRomageleneğiniizleyerekunvanınıalmıtı.

Kilise, bazı menkıbeleri, halk arasında yayarak Tann'nın di Moskova'yı seçtiğini söylüyordu. Acaba Moskova Üçüncü Roma olabilir miydi? Fakat Osmanlı imparatorluğunun Ortodoks tebası üzerindeki diplomatik himaye hakkını Rusya ancak 1774 Küçük Kaynarca antlamasıyla elde etmitir. Buna karlık Türk sultanı da Rusya'nın Müslümanları üzerinde Halife olarak

www.e-kitap.us

diplomatikbirkoruyuculukeldeetti.

Romaimparatorluğunedir?BirinciRomaçoktanrılıydı.ĐkincisiHıristiyandı. Üçüncüsü Müslümanolamazmıydı?Đmparatorluksadecedinledeğil,hukukla ve müesseselerle, halkın yayıı ve kültürle tarif ve tespit edilir. 15. yüzyıla kadar imparatorluk rolü oynanmıyor, yaanıyordu. Rönesans Avrupa'sında imparatorlukbirunvanvetiyatrosahnesihalinegeldi.18.yüzyılındünyasında Romaimparatorluğuartıktarihîbirhatıradır.Çünkükozmopolitdünyabitmitir ve imparatorluklar millîleektedir. Milliyetçiliğin doğması imparatorlukların yıkımıdemektir.BumeyandamukaddesRomaGermenimparatorluğu(Heilig Römisches Reichder Deutschen Nation)sadece dekoratif bir unvandır. Rus ya'nınRomalılığıdasözdedir.

19.yüzyılOsmanlıimparatorluğundabazıFenerliHelenbeylerveTürkler bir tür OsmanlılıkRomalılık ideolojisinin peindedir. Bunlardan Büyükelçi Kostaki Musurus Paa'ya Atina'da milliyetçi Yunanlılar suikast yaparlar ve suikastnedeniylesakatkalır.

Maliye Nazırı Cavid Bey, 1910'da Osmanlı sultanının her din ve milletten Osmanlıların hükümdarı olarak Đslam halifesi unvanından vazgeçmesini ister.
BirçokFenerli,BizansOsmanlısentezipendedirveSultanın,yaniVasilios'un kiiliği etrafında bu birliğin devamını ister. Bunlardan Jacques Pitzipios Bey, 1858'deSultanAbdülmecid'inHıristiyanolarakRomaimparatorluğunudevam ettirmesini ister.*Ama ne var ki kendisi de Roma Katolik kilisesinin propagandamisyonundadır.

Roma 19. asırda artık kayıp bir mefhumdu. Roma Ortodoks kilisesi de Yunan ayaklanması ve bağımsız Yunan kilisesi ve Bulgar eksarhlığı'nın kurulmasıylaenbüyükdarbeleriyemiir.BiryandandaSuriyeveFilistin'deki OrtodoksRum kilisesinin Arap mensupları Grek Katolik kilisesine ve Protestanlığınageçmektedir.ÇünküburalardaOrtodokskilisesininörtülüHelen milliyetçiliği ve ruhunun önderlik yapamayacak vasıfsızlıkta olması Katolik ve

*

Fenerli beyler oturdukları sur dibi çevre semte nazaran bu adla anılır. Fener aristokrasisi Yunanca konuur ama bu onların Helen meneli oldukları ve Helenliği hepsininpek benimsediği anlamına gelmez. Đçlerinde Romen asıllılar (Baltazzi gibi, sonra Avrupa'da Vetzera oldular), Bogoridi gibi Bulgar asıllılar, Hıristiyan Arnavut asıllılar, Petrasili gibi Haçlılardan kalma Latin asıllılar, hatta Morosini (Mavroyeni) gibi Đtalyan asıllılar vardı. Đmparatorluk hanedanı Kantakuzinoslar Arnavut asıllıydı, bunlarınbirkısmıAltınordudevrindeĐslamlamıveKırım'dayerlemiti.Fenerlili k Osmanlılıkla bağdaan bir kozmopolitizmdi ve Ortodoks kilisesinin emperyal politikasınauyardı.HeraileyiĐpsilantilergibidüünmemekgerekir.

www.e-kitap.us

Protestaninancageçiihızlandırmaktaydı.

Üçüncü Roma nedir? Nasıl bar? Tarihçilik açısından nasıl yorumlanır? Bu konuyu artık tartımaya balamak lazımdır. Zira Roma "nationalisme"le

beraber yaayamaz, nationalisme'in doğduğu yerde Roma ölür. Yeniçağın

Avrupası'nda milliyetçilik doğdu, milliyetçiliğin ve milî devletin tek kartı bir kozmopolit imparatorluk, ethnicitelere önem vermeyen; dinde de birinin (Đslamın)üstünlüğünütanıyıpöbürkülerehayatvetemsilhakkıverenOsmanlı imparatorluğu olabilirdi. Ne devlet, ne halk, etnik isim dahi kullanmıyordu. Türk, Kürt, Arnavut kendine "Müslüman ve Osmanlı" der. Devlet Osmanlıdır.

Özellikleimparatorluğunbaseintrique(temelunsuru)olanTürklerkendietnik

adını bile her zaman kullanmazdı. Aynı ekilde Helenizm ve Helen, yayan

ama bugünkü kadar kullanılmayan deyimlerdi. Helen unsur da Romaum

Romanioiadını seçer ve kullanırdı. Kuusuz Hıristiyan teba Avrupa ile daha

önceden ve yoğun temas edereknationalismedünyasına girdi ve nationalist

çatımalardabuunsurlararasındagörüldü.

Osmanlıimparatorluğumoderndünyavemilliyetçilikkarısındayıkılanson Roma'dır.Butipbirimparatorlukbundansonraolamaz:BundansonraRoma ruhu bize ancak bir arada yaayabileceğimiz bir ortamı, devletler arasında kontratlarlaoluturabileceğimizitelkinedebilir.Budahadaönemlidirvebuna gayretetmeliyiz.

Osmanlı barıı, millet dediğimiz kompartmanlar arasındaki kapalılığa dayanır.Butoplumungayrimüsliminiçağdatoplumlarınazınlığınabenzetmek hatadır, zaten ekalliyet (azınlık) tabiri bize 20. yüzyıl badaki Jön Türk düncesinin getirdiği sapkın bir kavramdır. Çoğunlukazınlık dichotomisini (kutuplaasını) ödünç alan bu zümre, yanlı tehisle imparatorluğun sorunlarını sözde çözüm için yanlı kanalda ele almıır. Millet toplumunda insanların

çalıma, yükselme, sosyal mobilite eğilimi ve eylemleri kendi kompartımanındadır. Modern azınlık ise çoğunlukla çatıır. Oysa bir Ermeni gencininideali,Ermeniamirasınıfıüyeliğiveyavartabetlikgibidinîrütbelerdir. Roma'nıncives'ifarklıolarakbutoplumdaaskerîdir(yaniyöneticisınıfüyeliği). Her kompartımanın seçkinleri toptan askerî sınıfa mensuptur. Reayanın kar ında imtiyaz dine değil, kontrolcü gruba mensup olmaya bağlıdır. Bu imparatorlukta hâkim ulemaTürk,Bonak,Arnavutasıllıdır.Arap asıllıulema pekaçıkolmayansebeplerleTürkulemaveyandalarıylabağdamazveArap eyaletlerindefaaldir.

Roma imparatorluğu universalizm ve aeternitase'a (cihanümulluk ve

www.e-kitap.us

ebediyet)dayanır.Buikitersinedeyiminkullanıldığınıbiliyoruz.YoksaRoma, Romalılıkdeğildir.Osmanlıyıbırakalım,Bizans'dadaha11.asrınâlimiPsellus, Cicero ile Sezar'ı birbirine karıırıyordu. 9. asır âlimi Photius, Latinceden bihaberdi.YineimparatorIII.Mihael(864)LatinceyiBarbarĐskitlerindilisanı yordu. II. Mehmed'in bunlardan daha üniversal bir Kayzer olduğuna üphe yoktur.

Roma,imparatorluklarıtabîmilletlerlekarımadanbiruyuma,cihanümul birhakimiyeteveebedîimparatorluk(civitasaetarna,devletiebedmüddet) inancına dayanır. Her dinî kompartımanın sorunlarının nihaî çözücüsü, ana otoritedir.Kimsekompartımanın dıdakozmopolitbirbireycilikgüdemezve dinîotoriteyebakaldıramaz.Aksitakdirdedevletinkollukkuvvetleritarafından cezalandırılır. Pontius Pilatus'dan Đsa'nın vücudunun ortadan kaldırılmasını talep eden Yahudi Senhedrin Melisinden sonra âdeta 1661'de sahte Mesih SebataiZvi'ninkatlinitalepedenĐzmirhahamlarıtarihitekerrürettirdiler.Ama Osmanlı'nınPilatuslarıRoma'nınkindendahaakıllıydı.Đihasbicevehileieriy yeileatlattılar,muhtemelbirkatliamıdaönlediler(çünküMesih'intaraftarları çoktu ve baa dinlerden heterodox grupların onun etrafını almı olduğu anlaılıyor).

Kompartımanlar arası çatımaları Devleti Aliyye önler. Kompartımanlar arası geçi de istenmez. Osmanlı yeni dünya rtlarına intibak eden ve uluslaaya geçi sağlayan son Đmparatorluktur. Yerel kültürleri yok eden koloniimparatorluklarınınaksine(ĐngilizlerHindîsınıfı,FransızlarMağribAra p medeniyetiniyokettiler)OsmanlıDevletiyerelkültürlerivekküçükhalklarıda ulusçağınataıdı.

www.e-kitap.us

"OSMANLI"KĐMLĐĞĐ

Cogito,OsmanlıÖzelSayısı,1999,s,775.

Osmanlıkimliği,boyutlarıitibariyletartılacakbirkonu.Osmanlıkimliği, acabamuhtelifetnikgruplarıkapsayanamadinîgruplarınsadecebirinehitap eden (yalnız Müslüman halklar) bir tanımlama mıydı, yoksa bütün dinler ve ırkları içeren bir kimlik miydi? (O takdirde II. Meutiyet yıllarında devlet reisinin halife olmasını bu renklilik için mahzurlu görenlere hak vermek gerekecektir.) Namık Kemal'in "Osmanlısı" doğrusu imparatorluğun gayrimüslimmilletlerinibirazdıayanMüslümanbirOsmanlılıktır.AmaMaliye Nazırı Cavid ve yoldaı Ahmed uayb'ın "Osmanlısı" her din ve dilden insanlardır. Onun için "Padih halife olmamalı" denilmiir (Tevfik Çavdar, LiberalizminDoğu,Ankara..

Dahası var, "Osmanlılık" denilen kimlik son yüzyıla ait bir toplumsal kurumdur.DahaöncekiyüzyıllarınOsmanlıtebasıiçin"Osmanlılık"meçhulbir kavramgibi. Malûmdurki, Müslümandevletlerin adlarıhanedanınadını taır. Osmanlı,Selçuklu,Fatımî,Büveyhî,Abbasî,Emevîvs.gibi...Bunlarınenuzun ömürlüsüOsmanlıisemodernyüzyıllarataBatıileveonunulusdevletive ulusçu devrimleriyle karılaıır. Bu yüzden ister istemez o dünyaya ait kavramlarıçevirecek,"Osmanlı"yımilletvehalkismiapacaktır.

Klasikçağda"Osmanlı",devletiyönetengrupiçin(askerîsınıf)kullanılan bir tanımlamaydı. Osmanlının çağda Đran'dı; adı üzerinde Đran ismi, eski Sasanîlerin "Đranhr" deyiminden alınmıtır. Daha doğrusu Đran'ı kozmopolit bir ülkenin ve tebanın adı yapan Selçuklular ve Đlhanlılardı (Bert Fragner, "Historische Wur zel neuzeitlicher Iranischer Identitat", Studia Semitica necnonIranicaRudolphoMacuzkSeptuagenario,Wiesbaden1989,s.79100). OĐrandabugünbirülkevehalkın(halkhâlâkozmopolit)adıdır,amamazide odahiOsmanlıgibibirdeyimdi.

www.e-kitap.us

Sözün kısası, orada Đran'ın ana unsuru ParsîFarslı idi, burada da Türk. AmaOsmanlıgibibirterimancakbiryüzyılboyubirkimlikolabildi,kanlılıkise halen kimlik olarak devam ediyor. Bunun üzerinde düünmeliyiz... rkın modernleesindeilginçgörünümlervar.

Osmanlı, devletin adıydı. Ekseri Đslâm devletleri gibi devlet, hanedanının adıylaanılıyordu.Bazıahvaldehanedanveaetaynıadıta,devletebuad verilirdi. Ama Osmanlı, uzun yüzyıllar boyunca yönetilen teba ve Kayı'lardan olmayanTürkmenlernezdindeKayıboyununvedaranlamdayöneticininadı daoldu.Osmanlıkendisidemesela"Karamanlı"derken,hanedanıvedevleti kas detti. Ahali için Osmanlı, yöneticiydi. Karamanlı gibi rakip beylikler için rakipdevletti.BunundındabireyevedargrubainenbirOsmanlıkimliğisöz konusu değildi. Ama 19. yüzyılda Osmanlı bir uyrukluk, bir kimlik haline dönütü. Bu bir modernleme belirtisiydi. Avrupa'nın uluslaa ve yurttalaasürecininizlenmeyebanmasıdemekti.Buanlamda19.yüzyıl Osmanlılığı ark'taki modern uluslaayı ifade eden bir kavram ve müessesedir.

üphesiz ki 19. yüzyılda bu modern Osmanlı kimliği iki yapı tarafından killendirilmitir:a)Osmanlıseçkinleri,b)Osmanlımilletsistemi.Birincigrup yapısal olarak kendi dinî kompartımanlarına bu sistemi ve kimliği kabul ettirirken bizzat millet, laik eğitim ve laik örgütlenme ile bu kimliği benimsemeye meyletti. Đlginç bir tezat: Aynı örgütlenme laik ulusçuluğa da hizmetetti.Bubasitbirgeliedeğildir.Çoğutarihçimiz19.yüzyılı,ulusçuluk

çağı ve azınlık ulusçuluğu çağı diye betimler, oysa modernist gelieler

esnasında bu ulusal kompartımanlarda dar ulusçuluk kadar sözünü ettiğimiz tarzdakiOsmanlılıkdagelimiti.Dahasıbudarkompartımanlardadinîdamga nedeniyle etnik özellik bastırılıyordu. (Bir yığın Slav Ortodoksun Helenliği benimsemesi, Ermeni Katoliklerin Ermeni etnik kimliğini hayatlarında ikinci, hattasonuncuplanaitmesigibi.)

Genellikle19.yüzyılOsmanlıcılığınınimparatorluğuayaktatutmakisteyen beyhudebirakımolduğutekrarlanagelir.Bu,çağdatarihçininbiryorumudur vearabadevrildiktensonrayolgösterenbirtutumuandırır.Gerçek19.yüzyıl reformatörüiçinOsmanlılıkveOsmanlıvatanıbilinci,zamanınkollarıiçinde tek

tutarlı ve kurtarıcı yoldur. Tanzimat reformatörü bu ideolojiyi kültürel planda temellendirmek için gayret göstermitir. Bununla birlikte Osmanlıcılık, dönemin kaçınılmaz olarak yükselen akımı ulusçuluk karsında dumura uğramıtır. Tanzimat yönetimi de, bilinçli olarak Müslüman unsurun (ki bu

www.e-kitap.us

büyük ölçüde Türkçe konuan Müslüman unsur demekti) devlet ilerinde yetitirilmesi,Batıdillerinivemodernbilimiöğrenmesiiçindebazıadımlarattı. BöylecebiryandanOsmanlılıkbilinciileherdinvedildenbirseçkintabakanın yetitirildiği, öbür yandan gelecekteki Türk ulusçuluğunun temellerinin de bu bürokrasitarafındanatıldığıgörülüyordu.

19. yüzyıl bu kültürel ve ideolojik kutuplamanın yüzyılıdır ve ulusçuluk kadarkozmopolitOsmanlılığındaetnikdinîgruplararasındaetki gösterdiğini söylemek gerekir. Böylece bu gruplar arasında temeli Türk diline ve Avrupa kültürüne açılmaya dayanan bir eğitim ve kozmopolit bir Osmanlı seçkinler grubunundoğupgelitiğigörülmektedir.19.yüzyıltarihçiliğininanlatılmasıve betimlenmesizorkonularındanbiri,buikiligeliedir.

19.yüzyılınbelirginbirözelliği,ikidilliOsmanlıaydınıdır.Sözünüettiğimiz ikinci dil, yabancı dil olan Fransızca değildir. Deği etnik gruptan olan aydınların Türkçeyi de mükemmel biçimde öğrenmi olmalarıdır. Tanzimat aydınının bu tipine örnekler çoktur. En çarpıcı ahsiyet, ceddinden gelen RumcayıdaTürkçekadariyibilenAhmetVefikPaa'dır.(DedesiilkMüslüman Divânı Hümayun tercümanı Bulgarzâde Yahya Efendi'ydi.) Kukusuz Arnavutluk'un Fraeri hanedanından gelen mseddin Sami ilmî Türk ve Arnavut tetkiklerine balayan iki dilli ve iki ideolojili bir münevverdi. 19. yüzyılda Rumeli eyaletlerindeki memurların birçoğu Türkçe dıda bir iki Balkandiliniçokiyibilirlerdi.1

AslındaTanzimat,Türkdilieğitimininyaygınlaığıbirdönemdir.Mektebi Sultanî, Tıbbiye, Mülkiye gibi kurumlar Türk dilini iyi öğreten kozmopolit Osmanlıbürokrasisininyetitiğikurumlardı.MeselaMektebiTıbbiye'yeherdinî gruptan ne kadar öğrenci alınacağı, gayrimüslim cemaatler arasındaki münakadan dolayı Babıâli tarafından belirli kontenjanlarla tespit edilmiti.

Babıâli(MeclisiVâlâ),sıhhatlibirnüfussayımıyapılanakadargayrimüslimlere

üçte bir kontenjan ayırmı bunu çeitli gruplara taksim etmi ve münaka üzerine Bulgarlar için de bir grup tespit etmiti.2 Üçte bir oranı, yaygınlık kazanan bir uygulama olmalı ki, Meclisi Mebusan açıldığı zaman orada da azanınüçtebiriningayrimüslimolduğugörülmütür.Buoran,gayrimüslimbü

1GeorgeGawtych,"TolerantdimensionsofculturalpluralismintheOttomanemp ire: TheAlbanianCommunity,"InternationalJournalofMiddleEasternStudles,198 3,Sa yı:,.2]22. 2

BabakanlıkArivi,ĐradeMeclisiVâlâ,Nr:16519(12Ramazan1273)MeclisiVâl â mazbatası.

www.e-kitap.us

rokrasisininbirürünüdür.OsmanlıbürokrasisirenklibirgruptuvehassatenII. Mahmuddevrindenberiyapılanreformlarburenklikalabalığıyaratmıtı.

II. Mahmud devrinden beri Yunan ayaklanması nedeniyle Fenerli Rum aristokrasisi gözden düü ve Babıâli'nin kadrolarına diğer gayrimüslim unsurlarveTürklergirmeyebalamıtır.ErmeniDivânıHümayuntercümanları içinde Sahhak Abro Efendi Osmanlıcasının zenginliği ve yaptığı telif ve tercümelerde iktisat ilmine ait Türkçe karılık bulduğu yeni kelimeleriyle tanınır.3Nihayet19.yüzyılınsonçeyreğindeeğitimreformugeçirenMuseviler debudönemdenitibarenBabıâlibürokrasisininönemlimevkilerindegörülmeye badılar.4BubürokratlarıniçindeMoizFreskogibiörneğinĐbraniceharflerle

Türkdilinde(Üstad)gazeteçıkaranlar,MissalidisgibiYunancaharflerleTürkçe

mecmuaçıkaranveromanyazanlar(TemaaiDünya,R.Anheggertarafından

Latin harfleriyle needildi), Ermeni harfleriyle romanlar ve iirler kaleme alanlarvardır.NihayetBaronyanAgobgibihemErmenice,hemTürkçegazete

çıkaranlaradarastlanır(TadronveyaTiyatrogazetesi).19.yüzyılınbukültürel

plüralizmi,emseddinSamigibihemArnavut,hemTürkulusçuluğundaayrıbir yeriolan,dahadoğrusubirOsmanlıimparatorlukulusçusutipindekiaydınların daortayaçıkmasınanedenolmutur.

Osmanlıseçkini,bugelielersonundabürokrasidekozmopolitbirkadro oluturduğu gibi bilim ve sanat hayatında da, özellikle matbuatta bu yapıyı sonuna kadar korumutur. Đki dilli Osmanlı seçkinlerine hayatın her alanında rastlamakmümkündü.1854'deTopkapıcivarındadoğanfakirbirErmenigenci, aldığıburslaMektebiSultani'deokumuu.GeleceğinErmeniPatriğiOhannes Arruni'dir bu ki.5 Mektebi Sultani, Tıbbiye gibi eğitim kurumlarının kadrolarında Bulgar, Rum, Ermeni, Arnavut, Maruni gençlerine her zaman rastlanıyordu. Özellikle Hamidiye (II. Abdülhamid) devrinde Arap vilayetlerindeki gençlere verilen bu eğitim imkânıyla Araplar arasında da Osmanlı patriyotizminin yayılması amaçlanmıtır. Bu gibi giriimlerin ulusçuluğun sonuçlarını önleyemediği açıktır ama böylesi giriler kültürel

planda bir Osmanlılığın yerleesini sağlamıır. Nitekim Đmparatorluk, dağıldıktan sonra da Bulgaristan'da, Romanya'da, Arap ülkelerinde Osmanlı eğitimindengeçmi,Türkçebilenbirbürokrasibıraktı.

Đmparatorluk hayatını Osmanlıcılık, Đslamcılık ve ulusçuluk gibi akımların

3ĐlberOrtaylı,"Osmanlılardailktelifiktisatelyazması",Yapıt,Ekim1983,s.374
4. 4AvramGalanti,TürklerveYahudiler,Đstanbul1928,s.127139ves.]41142.
5KevorkPamukciyan,"OhannesAraruni",ĐstanbulAnsiklopedisi,c.2,s.1063.

www.e-kitap.us

çalıasıyla kapadı. Bizzat Osmanlı zihniyeti bu kavganın içinde yer aldı. Đmparatorluğun dağılmasını önlemek isteyen muhalefetin üyeleri daha çok Türkunsurlararasındançıkmıtır.Kozmopolitbürokrasiyaresmîmuhalefetin veiktidarıntaraftarıolmutur,yadaulusçuakımlaramensupolmutur.Ama bu arada Osmanlı patriyotizmi içinde mensup olduğu etnik ve dinî grubun ayrımcıisteklerinekarıçıkanlardavardır.LondrasefiriKostakiMusurusPaa butipOsmanlıpatriyzotlarındandı.AtinaelçiliğisırasındaYunanulusçularının nefretinikazanmıvesakatlanmasınanedenolanbirsuikastamaruzkalmıtı.6

KukusuzOsmanlıcılıksağlamtarihuurunadayananbirulusçulukdeğildi. O pragmatik ve belli bir coğrafyadaki geleneklere dayanan yurtseverlik ideolojisiydi.OsmanlılığamensupbukozmopolitelitinortakbirOsmanlıtarihi uurunamensupolduğunugösterenciddîetüdlereveböylebiruuradayanan bir tarih yorumuna rastlamak güçtür. Emperyal milliyetçiliğin sadece bizde değil,AvusturyaMacaristan'dabileenzayıftarafıbuydu.Đdarî,siyasî,iktisadî yönden Osmanlı birliğinin devamını zaruri gören Butrus elBustani, Rıfaat Tahtavî, Abdurrahman Kevâkibî gibi Arap aydınlarının tarih yorumları tamamenantiTürkveırkçılığadayananbirArapulusçuluğuydu.

II. Merutiyet devrimi Osmanlı vatanseverliğinin adını koyarak tarih sahnesine çıktı. Ama kaçınılmaz olaylar imparatorluğu parçaladı ve ulusçuluklar döneminde Osmanlı seçkinleri sahneden çekildiler. Bu ortamda Türk ulusçuluğunu "en geciken ulusçuluktur" gibi değerlendirmek, henüz siyasal edebiyat ve hatta siyasal örgütlenme tarihimiz yeterince aydınlanmadığından pek hazırcı bir hüküm olur. Ancak son devir Türk aydınınınOsmanlıyurtseverliğiniisteristemezsürüklemekzorundaolduğuda birgerçekti.

Türklük,Đmparatorlukvaroldukçadoğumuzaruretnedeniyleve ihtiyatla geciktirilmi bir kimlikti. Yıkım anında ise derhal patladı. Kozmopolit bir "Osmanlı" eliti vardı, yeni dünyanın rtlarında derhal "Türk" oldular. Müslümanlığıylayetinenbirhalkvardı,1293HarbiveBalkanHarbi'ninfacialları ve Birinci Büyük Savan atende onlar da zamanla "Türk" kimliğinin gerekli olduğunuanladı.

Millet sistemi nasıl asri manadaki ulusa veya millete dönütüyse millet deyimine nation anlamını kazandıran da Araplar değil, 19. yüzyılın

6SinanKuneralp,"BirOsmanlıdiplomatı:KostakiMusurusPaa",Belleten,T.T.K
., Ankara1970/3,s.429.

www.e-kitap.us

Osmanlılarıdır. Osmanlı toplumunda millet,nationulus demek değildi. Fakat

dinvemezhepayrımınadoğrubukompartımanlaauzunbir sürefertlerin kimliğini tayin etmi ve ulusçuluk döneminde de gruplar ve fertler etnik kompartımanlarıbudinîaidiyetegöreseçmilerdir.

Milletsözügerçektendedinîbiraidiyetiifadeeder.Bukavramıbugünkü

nationanlamındakullanmak,rkmilletlerineOsmanlıyüzyıllarının,hassaten

son yüzyılda getirdiği bir kullanım biçimidir. Fert doğduğu millet kompartımanınıniçindeocemaatinruhanî,malî,idarîotoritesinebağlıolarak yaar. Ancak ihtida ederse bu kompartımanı değitirir. Đslam devleti gayrimüslimlerinihtida(yanisadeceĐslamageçmesi)dındabirdindenöbü rüne geçmesini hogörmez; pratikte de bu pek olmamıtır. (Yahudi cemaatinden Hıristiyanlığa, Hıristiyanlardan Yahudiliğe geçi gibi.) Fakat Hıristiyan cemaatin kendi içinde mezhep değiirme olayları görülür. Nitekim ErmeniGregoryenlerinKatolikveProtestan;SüryaniKadîm(monofizit)cemaat azasınınKatolik,hattaKobtlarınve19.yüzyıldabazıBulgarlarınKatolikolması gibiolaylarıkastediyoruz.Milletbirkavramdeğil,biriçtimaîtekilatlanma,bir

ruh hali ve tebanın birbirine bakıı ifade eder.Ekalliyyet(minorite, azınlık)

sözüdevletvetoplumhayatımızaimparatorluğunsonyıllarındagirmitir.

Millet kompartımanına mensup olan kimse modern toplumdaki azınlığın aksine bazı davranı ve tutumlar sergiler. Bu aidiyet fertlere aile, sülale ve cemaatiçindebirgüvenlikvehattavakarverir.Kenditoplumsalgrubuiçinde kendi ananesi ve babadan oğula sözlü kültürü içinde yaar. Kompartımanlar arasında iliki azdır, çatıa da azdır. Modern toplumdaki azınlık fertleri gibi çevre ile didie, kimlik ispatı, asimile olma (çoğunluk tarafından emilme) veyaasimilasyonakarıdirenme,dolayısıylaçatımacıdavranıragirmesöz konusu değildir. Açık toplum denilen asri sınaî cemiyetteki gruplaalar ve rekabetsözkonusudeğildir.Bugibirekabetvecemiyethayatındakozmopolit elitiniçinegirmekiçinrekabetveçekiegibitutumlar,Osmanlıcemiyetinde sonyüzyıldakiuluslaavemodernleeilebaamıtır.

19. yüzyılda her dinden gencin imparatorluğun eğitim müesseselerinde bütündiğerkompartımanlardaninsanlarlabirlikteeğitilipbürokrasiyegirdiğini, yükselip Osmanlı seçkinleri içinde yer aldığını gördük. Bazıları ise bu sürecin dıdakalmı,ulusçuakımlarveçalıalarakatılmıdiğerkalabalıküçüncü grupiseyüzyıllardanberisürdüğühayatıköylüvehirlizanaatkarveesnaf olarakdevamettirmitir.

Son yüzyılda gayrimüslim cemaatlerin içindeki çatıalar Osmanlı

www.e-kitap.us

otoriteleriyle olan çatıalardan çok daha baskındır. Kilise kendi cemaati üzerinde otoritesini kaybetmektedir. Asıl önemlisi, 17.18. yüzyıllarda Katolik Cizvit ve Lazarist rahiplerin propaganda ve tekilatlanması, 19. yüzyılda da dahaziyadeAmerikanmisyonerlerinProtestanpropagandavefaaliyetiErmeni cemaatiniböldüğü,iççatıayasevkettiğivebudağılmanıngetirdiğikarga karısındacemaatüyelerininulusçuakımlaraitildiğigörülmektedir.

Bunun yanında Rum Ortodoks milleti fetihten beri sadece Helen değil, Slav, Arnavut ve Arap unsurları da ihtiva ettiğinden burada ulusçu akımlar kiliseyi bölmekte ve zayıflatmaktadır. O kadar ki, 1829'daki Yunan bağımsızlığından sonra Fener Patrikhanesi, Yunan kilisesinin kendini autocephal(özerk)ilanedipayrıldığınıgörmektedir.Fener'dekiPatrikhane19. yüzyıl boyunca zayıflayını, kendine tâbi ruhların kopunu dehtle yamır. Buna karlık Yahudi cemaati ananesi, tutumu ile Batı'ya karı ol mu yava yava Osmanlı idaresi ve bürokrasisi içinde etkisini arttırmı ve devlete sadık kalmayı tercih etmitir. Bu cemaat, Batı tipi ulusçuluğu bir Hıristiyanideolojisiolarakgörmüveiltifatetmemitir.

Milletgrubuetnik(kavmî)velisanaidiyetinedeğil,dinvemezhepaidiyeti esasına dayanır. Ermenilerin hepsi Ermeni milleti olarak değil, Gregoryen (Ermeni),Ermeniatolik(Katolik)ve19.yüzyıldadaProtestanolarak3millet halinde tekilatlanmıtı. Bir süre SüryaniKadim cemaati Ermeni cemaati ile birlikteydi.Bununnedeni,ikisininde"antihalcedon"(Kadıköykonsülükarıtı) denilen monofizi mezhep içinde olmalarıdır. Musevi milleti ise Karaim mezhebindekiYahudilerilehembirarada,hemdeğildi.Fermanveiemlerde Musevi Hahamba ve Karaim Milletbaından söz ediliyor. Bu iki cemaatin ayrılığı daha çok idarî ve malî meseleler açısından böyle görülmü olmalıdır (Baakanlık Osmanlı Ari, Gayrimüslim cemaat defterleri, Yahudi ve Karai defterleri,c.18,s.382'dekihükümler).

Bulgarlar,Sırplar(birara16.yüzyıldaPeçĐpekPatrikliğikurulmuisede lağvedilmi ve Sırp Kilisesi 19. yüzyıl baa kadar bu açıdan mevcut olmamıtır), Ortodoks Arnavut ve RumOrtodoks Araplar Helen unsurla beraberFener'deRumrtodoksPatrikhanesi'ninruhanî,malî,idarîvehukukî vesansürcü(eğitimveyayınsansürü)denetimveyönetiminetâbiidiler(Fener semtinePatrikhane'nintaması16.yüzyılsonundadır).

Đte19.yüzyıldaulusçuhareketlersırasındabuunsurlarınBabıâli'dençok Rum (Helen) unsurla ve Patrikhaneyle mücadelesinin nedeni budur. Bu unsurlar arasındaki çatıma ve olaylar, cemaatlerin tarihinde derin izler

www.e-kitap.us

bırakmı, bizatihi Makedonya ve Bulgaristan'da Katolik kilisesini kurmanın ve bumezhebegirmeninnedenidebugibiulusçuduygularolmutur.ZiraFener Patrikhanesi, bu unsurlara ibadet ye eğitimde kendi dillerini kullanma izni vermiyor,yüksekrütbeliruhbanıhepHelenunsurarasındantayinediyordu.Bu durumOrtodoksAraplararasındadaogündenbugünebirhuzursuzlukyarattı ve GrekKatolik (Melkit) denilen kiliseye geçme eğilimini arttırdı. Esasen ekümenik (universal) unvanıyla anılan itibar ve kudretine Osmanlı devrinde ulaan Ortodoks kilisesi, 19. yüzyılda Sırp, Eflak, Bulgar ve hatta Yunan kiliselerininautocephal(özerk)olarakkopmalarıylazayıfladı.

Osmanlı millet nizamı tarihinsui generis (kendine özgü) bir olayıdır. Bu

biridarîtekilatlanmaözgünlüğükadarOsmanlıcemiyetininbuözgüniçtimaî kültürel ortamında gelin bir teilatlanmadır. Ne kolonyalist imparatorluklardaki azınlık milletlerin durumuyla, ne de federatif yapılarla benzetirilebilir. Osmanlı mirasını devralan Orta ark ülkelerindeki ve Balkanlardakifarklıdinvedildenzümrelerindurumudabununlabağlantılıde ğildir. Balkanlarda azınlık sorunu, çözülemeyen bir hukuksuzluk yumağıdır. Ortadoğuülkelerindeisefarklıdindeolupaynıdilikonungruplararasındaki uyua, bir politik uzlaadır. Zaman zaman bu gibi dengeler, politik gelielerle altüst olmaktadır. Mısır'da Kobtlarla Müslümanlar, Suriye ve Lübnan'dakigerilimveçatımalarbunaörnektir.

Osmanlı millet nizamı belli bir coğrafyada yayanlar kadar, dağınık yerleebiçimi gösterenvebazenaralarındadilvahdetiolmayan(Museviler gibi) grupların da imparatorluğun ömrü boyunca kültürel değilse de dinî kimliklerinikorumasınısağlamıtır.Hattaokadarkibusistemsayesinde,dinî kompartımanıniçindegeçievekimliközümsemeleriolmutur.BazıBulgarlar ve Hıristiyan Arnavutlar Helenlemi, aynı ekilde Anadolu'nun Karamanlı denilen Türk asıllı Türkçe konuan Ortodoks Hıristiyanları, tarihlerini Helen olarak kapamak zorunda kalmılardır. Aynı ekilde Müslüman olan bazı unsurlardadillerifarklıolsadaTürkkimliğinibenimsemiveyabunabitiiir (Pomaklargibi).Bütünbukültürelcoğrafyavetarihhenüzsarihsonuçlarge tirenbirtetkikvebilginindıındadır.

Millet sistemi, Batı Avrupa tipi milliyetçiliğe temel olamaz. Batı tipi milliyetçilik bu sistemle çatırak ve onun silinmesiyle gelebilmitir. Bizatihi

milletsözünün(nation)vemilliyetçilik(nationalisme)gibiterimlerintercümesi

olamayacağı açıktır. Terim uyumazlığı, tarihî yönden uyumazlığı da aksettirmektedir. Buna rağmen tarihî tecrübe, millet sisteminin yeni tip ulus

www.e-kitap.us

milliyetçiliğininbiçimlenikadarözellikleMüslümankavimlerarasındayenibir kaynaırıcıkimlikoluurulmasınadayardımcıolduğunugösteriyor.Buçeliik gelie,belirttiğimizgibibukavimlerintarihibütünhadiselisafhalarıylabirlikte yamalarındanilerigelmektedir.

Osmanlı kimliği salt bir Müslüman kimliği olarak kalmamıtır. Sadrazam SaidPa'nınvebenzerleriningirilerindeolduğugibiTürklüğünağırbastığı birMüslümanlıktır.ÖbürMüslümanetnikgruplarbuTürklüğedilolarakintibak ettikleriölçüdeOsmanlıürkolmaktadırlar.Genelkural,Türkolmayananaba banın Türkçe konup anlaaları ve çocuklarının da bu dili izlemeleri ölçüsünde ailenin Türk olacağıdır. Dolayısıyla son yüzyılın Osmanlılığı, Türk kimliğinekolaycadönüektedir.

www.e-kitap.us

OSMANLIAYDINI

HürriyetGösteri,sayı:ubat

Bir toplumun aydınını betimlemek, kaçınılmaz olarak genellemeler yapmayıgerektirir.Oysagenellemeleriniçerdiğiyanlıkbiryana,toplumların değer yargılarının, kültürel yapılanmalarının zaman içinde hızla değiiğini de gözönüne almak durumundayız. Bu nedenle toplumsal bir prototip çizmek, herhangi bir kurumu betimlemeye benzemez. Kaldı kiaydın kavramı, köylü veyaiigibitarihinbelirlidönemininvebelirlitoplumsalililerçerçevesinin içinde ele alınabilecek gibi değildir.Aydın,tarihsel evrimin içinde zaman ve mekânla,belirlitoplumsalililerlesınırlanarakincelenecekbirkavramdeğil. Litteras,yaniyazılıkültürçevresinemensupbirkiimutlakaaydınsayılamaz. Okumuadamların"intelligere"fiilinigerçekleirmeleriveaydınolmalarıgerçi tarihinbelirlidönemindegerçeklemitiramabubelirlidönemdedünyanınher toplumuiçineamanlıdeğildir.

Bütünbugüçlüklererağmenbirbetimlemeyapmakvesoyutlatırılmıbir prototipçizmekzorundayız.Osmanlıaydını,Türkaydını,Fransızaydını;Đngiliz iisi, Fransız iisi kadar kolay betimlenemese de, aslında var olan tiplerdir.

Bu tipleri çizmenin sakıncalarına rağmen gerekliliği de açık. Osmanlı aydını

dediğimiztipi,herhangibirgelenekseltoplumdakiaydıntipiyleözdeirmek bizi bir yere götürmez. Ayrıntıları ve farklılıklarıyla ele almazsak bir sorunsalı atlamıoluruz.

Örneğin bugünkü Türk aydınını tanımak için Osmanlı aydınını bilmemiz gerekiyor; bu bir. Üstelik böyle bir denemeye, exact (pekin) bir sonuca ulamayız diye giriemek de bir kurtulu değil. Çünkü bazı zaman küçümseyerek veya yücelterek, çoğu zaman da yarı bilinçli bir sıfatlamayla

www.e-kitap.us

Osmanlıaydınıtipindensıksıksözediyoruz;buiki.Ohalde,edebiyattan,tarihî olayvegerçeklerden,yerliveyabancıkaynaklardanveincelediğimizadamların kendi yazdıklarından bir aydın portresi çıkarmak durumundayız. Osmanlı aydınının bütün Osmanlı asırları boyunca varolmadığını ve Osmanlı aydınının mevcudiyetini sadece son bir iki yüzyıla hasrettiğim halde klasik Osmanlı dönemindeki okumuları (literati) bu aydını oluuranlar olarak gözönüne almakzorundayım.

Aydın insan gerçekte Rönesans'ın bir ürünüdür. Bulunduğu dünyaya, çevresine bilinçle baaldıran, baaldırmasa bile bu çevrenin içinde kendi konumunuyargılamakgereğiniduyan,bunayönelikbireğitimgörenveeğitim veren kii, aydındır. Klasik Osmanlı toplumundaki okumu bu anlamda bir aydındeğildir.Sorunsadecebakaldırmakdadeğil,çevresiniözgündeğerler vearaçlarlaincelemektir.Bunututucuveyadevrimciheraydınınortaközelliği olarak saptamak mümkün. Böyle bir aydın tipi bizim toplumumuzda yakın zamanlarınbirürünüdür.

Aydın, dünyaya, atalarından devraldığı değerlerle veya tartımasız bir tavırla(gemütrahatlık,tartımazlık)değil,kendikavramvearaçlarıylabakan kiidir.Osmanlıaydınınıngeçoluumununnedeni,çoğunluklavurgulandığıgibi sadeceAvrupakültürüneyakınlıkveyauzaklıkladüğümlenenbirsorundeğildir. 16.yüzyıldanberibizimokumuarınAvrupatarihine,dillerineilgiduyduğunu biliyoruz.16.yüzyılınseçkinokumuFeridunBey,HasanbinHamzaveAlibin Sinan'abirFransatarihiçevirtmiti.Çevrilenbutarihinnekadarieyaradığını sormayalım.Bunetarihyazıcılıkmetodumuzuetkilemiebenziyor,nededı dünyayabakıımızı...

17.yüzyılsonundaHezarfenHüseyinEfendiLatince,YunancaveFransızca bilgisiyleMarsigliveGalland'ıbilehayranbırakmıtı.HüseyinEfendi,Yunanve Roma'dan balayan, Bizansı da içeren bir tarih yazmıtı. Kâtib Çelebi Avrupa kaynaklarınıtanırdı.Amabukiilerinetrafındaeğitebildikleribirgrupyoktu.

Aydınlarolmayıncaaydınolmasıdazordur.18.yüzyıldaiseBatıdillerine, Aristotelien düünceye ilgi duyan her dinden bir Osmanlı aydın grubu oluaktaydı. Örneğin Đstanbul'da Kantimir, Mavrokordato ve Nefiyoğlu gibi ayrıdil vedindeninsanlardanolunamaortak dilikonun,ortaksorunları tartın bir grup yardı. Koca Ragıp Pa astronomi, doğabilim gibi dallarda

Avrupaeserleriniizliyordu.Bilgisiderinolmasadabunueğitimesokan,çeviriler yaptırtanbiriydi,demekkiortamoluuyordu.

Osmanlıokumuuununaydınolamayıınımatbaanıngecikmesinebağlamak

www.e-kitap.us

yaygındır. Büyük ölçüde doğruluk payı olan ama eksik bir tehis bu bence. Petrarca'nınzamanındadamatbaayoktuamaPetrarcaaydındı.Avrupa'da15. yüzyılda,matbaadanönceyüzlercenüshaçoğaltılankitaplardanbirineĐncil'di, neçokkullanılanbirfelsefetractatus'uydu,nedebirdinîrh.Schiltberger'in 1440yılınaaitbirKüçükAsyaseyahatnamesiydi.

Petrarcaniçinaydındı?Klasikdünyailekendidünyasınıkarıran,klasik kültürü kendi dünyasına nasıl ayacağını aratırma ve dünme bilincine ulaı biriydi de ondan. Topladığı, çevirdiği, uyarladığı klasik metinlerle bu büyük uğraı batan öncülerdendir. O Rönesans aydınıdır. Rönesans aydını ister komünyonu Aristotelien mantıkla reddeden Pomponazzi olsun, isterse Machiavelligibigeleceğinpolitikasınıiniçingeçmianalizedenbirsiyasetçi olsun, isterse da Vinci veya Michelangelo gibileri olsun, hepsinin ortak yanı çevreleriyle bu hesaplaayı yapacak bilinçte adamlar olmalarıdır. Onun için kültürtarihindeRönesansaydınıveRönesansadamıgibibirtipinvarlığından sözedilebiliyor.Aydıntipi,Rönesansadamıyladoğmaktadır.

Osmanlı aydını Tanzimat devrinde kendini tarihsel olarak ortaya koydu. Osmanlıaydını,19.yüzyılreformcuBabıalibürokrasisininürünüdür.Kullandığı dili sadeletirmeyi düünen veya sa deletirmese bile niçin muhafaza etmek gerektiğini tartıan, toplumunu modernleirmenin veya gelenekleri içinde tutmanın nedenini ve gereğini tartımaya balayan bir okumu tipidir bu. Davranılarındahenüzbağımsızveözgürbirnitelikyoktur:Belkihenüzdevlet kapısının mahkûmudur ama devlet kapısının düzenini de tartımak ve değiirmek amacındadır. Bu okumu tip, muhafazakâr veya radikal olsun, toplumun kurumlarını tartımasız kabul etmez, teraziye vurarak yorumlar. Muhafazakâr Cevdet Paa, Mithat Paa kadar dünyaya açıktı ve toplumunun çizgilerinikendikabuğuiçindegözlemiyordu.CevdetPaadaFransızihtilâlini ve Đngiliz parlamenterizmini öbürleri kadar kantara vurmu ve tercihini yapmıtı.

19. yüzyılın Osmanlı aydını, klasik Osmanlı toplumunda ayrı dil ve din kompartımanlarında yaayan gruplardan çıkan zeki gençlerin aynı eğitim potasındakaynamasıylaortayaçıkmıtı.Rum,Ermeni,TürkveyaArap,hepsi Osmanlıcayı, Fransızcayı bilen gençlerdi. Aynı protokolden, aynı ustaların çıraklığından geçmi aynı ideolojiye bağlanmaları istenmiti. Hatta bağlılıklarındaki yorum farklılıkları bile aynı çevre ve aynı eğitimin

nitelikle rinden kaynaklanıyordu. Đslam hukukunu vukufla yazan Sava Paa ve emsettinSamiArnavuttu,üstelikTürkçekadarRumcayıdaiyibilirlerdiçünkü

www.e-kitap.us

her ikisinin de eğitimini görmülerdi. Sahhak Abro Efendi, Ermenice kadar Türkçeyi, onun kadar Fransızcayı iyi bilirdi. Avrupa ekonomisi, politikası, Avrupa tarihi hakkında yaptığı çeviriler ise etrafındaki Babıali bürokratlarının isteklerinecevapverecekbiçimdeseçilmiti.

Osmanlıaydınınasılyorumlarsayorumlasın,birmodernlemeideolojisinin adamıydı.Tarihe,gününevegeleceğineaynıyoğunluktabakmakzorundaydı. Bu bakılardaki farklılıklar, klasik tipteki gruplamaların yerini, siyasal görüe görebiçimlenmigruplaalarınalmasınanedenoldu.Klasikdöneminkiisel çekieleri vetutarsızlıklarıdaartık siyasalkutuplaavedünyagörünün kristalleesiyle baa tür çatıalara dönüüyordu. Gerçi Osmanlı aydınının buevriminitamamladığınıiddiaedemeyizama19.yüzyılbürokrasisininaydın yetitirmeyebaladığıdabirgerçekti.

Ulusalcılıkakımı,OsmanlıelitivebuelitinhayattarzıylabirlikteOsmanlı aydınını da ortadan sildi. 20. yüzyıl baında Osmanlı aydını, Türk toplumu içinde ağırlığını duyursa da artık bir kalıntıydı. Bundan sonra kendine özgü çizgileriyleulusalaydıntipindensözetmedönemibalıyordu.

www.e-kitap.us

OSMANLISEÇKĐNLERĐ

BahriSavcı'yaArmağan,Ankara1998.

OsmanlıseçkinleriveOsmanlıkültürüaslında19.yüzyılOsmanlıreform

asrınınbirürünüdürki,siyasalOsmanlıcılığıntemelinioluurduğubirkültürel

olgudur.

Bu kültürel yapının oluumunu kukusuz 18. yüzyıla kadar izlemek

mümkündür. Aslında 18. yüzyılın kozmopolit Osmanlı okumuu 19. yüzyıl

Osmanlıaydınınınöncüsüdür.

KısacaLaleDevridediğimizdönem,aslındadöneminiifadeedemeyenbir

adlandırmadır.BudevrebelkiOsmanlıBarokÇağıdemekdahadoğruolacaktır.

Boyutlarıveözüiyiceanlaılıpbetimlenebilmibirdönemdeğildir.18.yüzyıl, BalkanlarvebugünküTürkiye'ninAvrupaticaretine,kültürünevepolitikasına açıldığı bir çağdı. Türk asıllı okumu tabaka da imparatorluğun diğer dinî ve etnik gruplarına mensup okumuar gibi Batı kültürüne ve dillerine açılmıı. Örneğin Fenerli Rum aristokrasisinden Padua'da yetien Mavrokordato karder, NeoAristotelien bir dünceye sahiptiler. Đstanbul'da bulunan geleceğin Eflak Beyi Dimitri Kantimir bunlarla yakın iliideydi. (Đ ilginci, Nikolo Mavrokordato, Kantimir'i aynı görevde izleyeceğini aklına bile getirmiyordu.)GrubunBatıveDoğudillerinde,TürkveBatımusikisindebilgisi ve çalıası vardı. Kendilerine Nefiyoğlu adında Batı dillerini ve Latinceyi de bilenbirOsmanlıbeyzadesininkatıldığınıbiliyoruz.Bugrubundıındadönemin tarihçilerinden Hezarfen Hüseyin Efendi, Doğu dilleri dıında Latince ve Yunancayıdabilirdi.KendisiYunan,RomaveBizans'ıiçerenbirdünyatarihi kaleme almakla meuldü. Đstanbul'a gelen L. E Marsigli ve A. Galland gibi kitapdükünlerinihayranbırakanbirbilgisivekitapkoleksiyonuvardı.

Dönemin ilginç tiplerinden biri de, eski Galata kadısı, "Yanyalı Hoca"

www.e-kitap.us

denilen Esat Efendi'ydi. Ð gücü bırakmı, Ðbrahim Müteferrika matbaasında musahhih olmutu. Yunanca ve Latince biliyordu. 18. yüzyılın sadrazamlarındanRagıpPaaiireveairFitnatHanım'adükünlüğüyanında, Batı bilimine de düündü. Garp dillerinde Voltaire'den yaptırdığı tercümeler yanında, Newton'u da okuyup bir erh yazmıtı. 19. yüzyıl baında medresedenyetitiğiveulemaailesindengeldiğihaldemedreselilerdennefret edennizadeAtaullahEfendibugeleneğinürünüolanbirkiilikti.nizade bizdekiaydıngeleneğininbaıçeker.Biraydındıçünkübilinçliolarakyadığı kültürelçevreyideğiirmekistiyordu.EvindekitoplantılaraBektaCemiyyeti Ðlmiyyesiadıverilirdiki,birnüveakademiveyasalonkurumuydu.

Dönemin ulemasından kazasker payeli Kethüdazade Arif Efendi, medrese bilgisininsonsuzluğuyanındaBatıbiliminemeraklıbiriydiveBatımüziğinide severekdinlerdi.BugünmessadinlemekiçinÐstanbul'daSt.Antoinekilisesini dolduranların öncüsü sayılmalıdır. Protestan kilisesindeki messaların abonesiymiKethüdazedeArifEfendibilinçliolarakOsmanlıokumusınıfının eletirisini,yapısalzaafınıelealanbiridir.Onagöreokumurımıznazımyazıp, nazım söyleyip nazımla düünmekten nesir gibi zor ve zengin bir anlatıma geçmelidir. Nitekim 18. yüzyılda sathî bir sanayi olarak kurulan matbaa, 19. yüzyılda Osmanlı Türk'ünün ve diğer Osmanlı milletlerinin hayatına girdi. Bu hüküm sadece Türkler için değil, Ermeni, Rum ve Musevi cemaatler için de sözkonusudur. Osmanlı insanı için nesir, Moliere'in Mösyö Jourdaine'i gibi günlükdilinötesindebiranlamveanlatımstrüktürüileeleitir.Düüncenin gelitiğibiredebîtürolmutur.

19.yüzyılınbelirginbirözelliği,ikidilliOsmanlıaydınıdır.Sözünüettiğimiz ikinci dil, yabancı dil olan Fransızca değildir. Değiik etnik gruptan olan aydınların Türkçeyi de mükemmel biçimde öğrenmi olmalarıdır. Tanzimat aydınınınbutipineörneklerçoktur.Ençarpıcısı,ceddindengelenRumcayıda TürkçekadariyibilenAhmet VefikPaa'dır.KukusuzArnavutluk'un Fra eri hanedanından gelen mseddin Sami, ilmî Türk ve Arnavut tetkiklerine bayan iki dilli ve iki ideolojili bir münevverdi. 19. yüzyılda Rumeli eyaletlerindekimemurlarınbirçoğuTürkçedıdabirikiBalkandiliniçokiyi bilirlerdi.1

Aslında Tanzimat, Türk dilinin eğitiminin yaygınlatığı bir dönemdir. Mektebi Sultani, Tıbbiye, Mülkiye gibi kurumlar Türk dilini iyi öğrenen

1GeorgeGawriych,"TolerantdimensionsofculturalpluralismintheOttomanem pi re".TheAlbaniancommunity,IJMES,15/1983,s.521522.

www.e-kitap.us

kozmopolit Osmanlı bürokrasisinin yetitiği kurumlardı. Esasen Mektebi Tıbbiye'yeherdinîgruptannekadaröğrencialınacağı,gayrimüslimcemaatler arasındaki münakadan dolayı Babıâli tarafından belirli kontenjanlarla tespit edilmii. Babıâli (Meclisi Valâ) sıhhatli bir nüfus sayımı yapılana kadar gayrimüslimlere 1/3kontenjanayırmıbunuçetligruplarataksimetmi ve münaka üzerine sonra Bulgarlar için de bir grup tespit etmii. 1/3 oranı yaygınlık kazanan bir uygulama olmalı ki, Meclisii Mebusan açıldığı zaman oradadaazanın1/3'ününgayrimüslimolduğugörülmütür.

II. Mahmud devrinden beri Yunan ayaklanması nedeniyle Fenerli Rum aristokrasisi gözden düü ve Babıâli'nin kadrolarına diğer gayrimüslim unsurlarveTürklergirmeyebalamıtır.ErmeniDivanıHümayuntercümanları içinde Sahhak Abro Efendi Osmanlıcasının zenginliği ve yaptığı telif ve tercümelerde iktisat ilmine ait Türkçe karılık bulduğu yeni kelimeleriyle tanınır.Nihayet19.yüzyılınsonçeyreğindeeğitimreformugeçirenMuseviler debudönemdenitibarenBabıalibürokrasininönemlimevkilerindegörülmeğe

badılar. Bu bürokratların içinde Moiz Fresko gibi, Đbrani harflerle (Üstad)

Türkçe gazete çıkaranlar, Missalidis gibi Yunanca harflerle Türkçe mecmua

çıkaran ve roman yazanlar (Temaai Dünya, R. Anhegger tarafından Latin

harfleriyle çıkarıldı), Ermeni harfleriyle romanlar ve iirler kaleme alanlar vardır. Nihayet Baronyan Agop gibi hem Ermenice, hem Türkçe gazete

çıkaranlaradarastlanır(TadronveyaTiyatrogazetesi).19.yüzyılınbukültürel

plüralizmi, mseddin Sami gibi hem Arnavut, hem Türk ulusçuluğunda ayrı bir yeri olan, daha doğrusu bir Osmanlı imparatorluk ulusçusu tipindeki aydınlarındaortayaçıkmasınanedenolmutur.

Osmanlıseçkini,bugelielersonundabürokrasidekozmopolitbirkadro oluturduğu gibi, bilim ve sanat hayatında da özellikle matbuatta bu yapıyı sonuna kadar korumutur. Đki dilli Osmanlı seçkinlerine hayatın her alanında rastlamakmümkündü.1854'deTopkapıcivarındadoğanfakirbirErmenigenci,

aldığıburslaMektebiSultani'deokumuu.GeleceğinErmenipatriğiOhannes Araruni'dir bu kii. Mektebi Sultani, Tıbbiye gibi eğitim kurumlarının kadrolarında Bulgar, Rum, Ermeni, Arnavut, Maruni gençlerine her zaman rastlanıyordu. Özellikle Hamidiye devrinde Arap vilayetlerindeki gençlere verilen bu eğitim imkânıyla Araplar arasında da Osmanlı patriyotizminin yayılması amaçlanmıtır. Bu gibi girilerin ulusçuluğun sonuçlarını önle yemediğiaçıktır.AmakültürelplandabirOsmanlılığınyerleesinisağlamıır. Nitekim imparatorluk,dağıldıktan sonrada Bulgaristan'da,Romanya'da,Arap

www.e-kitap.us

ülkelerindeOsmanlıeğitimindengeçmiTürkçebilenbirbürokrasibıraktı.

Đmparatorluk, hayatını Osmanlıcılık, Đslamcılık ve Ulusçuluk gibi akımların çatıasıyla kapadı. Bizzat Osmanlı eliti bu kavganın içinde yer aldı. Đmparatorluğun dağılmasını önlemek isteyen muhalefetin üyeleri daha çok Türkunsurarasındançıkmıtır.Kozmopolitbürokrasiyaresmimuhalefetinve iktidarıntaraftarıolmutur,yadaulusçuakımlaramensupolmutur.Amabu arada Osmanlı patriyotizmi için mensup olduğu etnik ve dinî grubun ayırımcı isteklerinekarıçıkanlardavardır.LondrasefiriKostakiMusurusPaabutip Osmanlıpatriyotlarındandı.Atinaelçiliğisırasında,Yunanulusçularınınnefretin i kazanmıvesakatlanmasınanedenolanbirsuikastamaruzkalmıtı.2

GenellikleOsmanlıelitiulusçueğilimleriolsabileilkandafederasyondan ötebirprogramdünememektedir.1860'larda"Bulgargizliihtilalkomitesi", AvusturyaMacaristan modeli üzere federatif bir model öngören ilk anayasa teklifinigetirmiti.OkadarkitamamıylayabancıülkedengelenZionistlerinbile federatif, hatta sadece idarî muhtariyetten ötede bir program öngöremeyen genç liderleri Osmanlı eğitiminden geçmeyi ve Osmanlı sistemiyle bütünleeyi yöntem olarak benimsemilerdir. Polanyalı David BenGurion ve bazıyandalarınınOsmanlıhukukmektebindetalebeolmasıbuhavayıaçıklar.

KukusuzOsmanlıcılıksağlamtarihuurunadayananbirulusçulukdeğildi. Pragmatik ve belli bir coğrafyadaki geleneklere dayanan bir yurtseverlik ideolojisiydi.OsmanlılığamensupbukozmopolitelitinortakbirOsmanlıtarihi uurunamensupolduğunugösterenciddietüdleriveböylebiruuradayanan birtarihyorumunubulmakgüçtür.Emperyalmilliyetçiliğinsadecebizdedeğil, AvusturyaMacaristan'dabileenzayıftarafıbuydu.Đdarî,siyasî,iktisadîyönden Osmanlı birliğinin devamını zaruri gören Butrus elBustani, Tahtavi, Kevakibî gibiArapaydınlarınıntarihyorumlarıtamamenantiTürkveırkadayananbir Arapulusçuluğuydu.

Osmanlılık bir müddet için basit halk tabakasına da sirayet etmiir.

Fevzi'nin Tuhfetu'lUk'ına benzeyen manzum lugatların sayısı kalabalıktır.

BunlarnazımbiçimdeTürklereErmenice,RumcaveRumlaraTürkçeöğretmeyi amaçlar. Elit zümrenin Batı kültüründen edindiği "âsârı atika" dükünlüğü, Batısanatınayakınlıkdaortakbirfaaliyetyaratmıtır.BualandaOsmanlıseç kinidinîveetnikfarkabakmaksızınaynıamaçiçinçalıırdenilebilir.Sisam

2SinanKuneralp,"BirOsmanlıDiplomatıKostakiMusurusPaa",Belleten,T.T.K ., Ankara1970/3,s.429.

www.e-kitap.us

beyi (Kife?) Babıali'yi adalardaki eserleri toplayıp Đstanbul'da müze açmaya tevik ediyordu.3 Girit mutasarrıfı Kostaki Adossides Pa ile Konya valisi AbdurrahmanPaaantikaesertoplamaktaadetabaıçekiyorlardı.4SavaPaa, Rum Ortodoks olmasına rağmen önemini halen koruyan Đslam hukuku üzerinde nazarî bir eser yazmıtır. Serkis Karakoç, Aristari Bey anlama ve hukuk metinlerini kodifiye etmekte büyük çaba göstermilerdir. Ulusların birbirini yediği Makedonya'da bile bazı halde sarsılmaz ittifaklar da kurulmutur. Makedonya ihtilalcilerinden Đvan Mihajlov, 1934'de Türkiye'ye sığınmıve4yılTürkiye'deyamıtı.

II. Merutiyet devrimi Osmanlı vatanseverliğinin adını koyarak tarih sahnesineçıktı.Amakaçınılmazolaylarimparatorluğuparçaladıveulusçuluklar döneminde Osmanlı seçkinleri sahneden çekildiler. Bu ortamda Türk ulusçuluğunu "en geciken ulusçuluktur" gibi değerlendirmek henüz siyasal edebiyat ve hatta siyasal örgütlenme tarihimiz yeterince aydınlanmadığından pek hazırcı bir hüküm olur. Ancak son devir Türk aydınının Osmanlı yurtseverliğiniisteristemezsürüklemekzorundaolduğudabirgerçekti.

3BabakanlıkAriviĐradeDahiliyeNr:24654,7Mart1857tarihliSisamkaymakamı KifeBeyinarızası. 4

SemaviEyice,"Arkeolojimüzesivekuruluu",TanzimattanCumhuriyeteTürkiyeAn siklopedisi,CiltVI,s.15961603.

www.e-kitap.us

OSMANLI:ÜÇÜNCÜ

ROMAĐMPARATORLUĞU

Hürriyetgazetesi,OsmanlıEki,18Ekim1999.

Türkler Konstantinopolis'i 1453'te aldılar. Türk Đmparatorluğu Roma'nın müesselerini çok önceden devralmı olmasına rağmen bu tarih, Türkler'in Roma'nınvarisiolmasıylaeanlamlıdır.

Muhtelif dinlere mensup ve çetli dillerin konulduğu imparatorlukların kendineözgüyönetimisadeceklasikRomaĐmparatorluğu'ndadeğil,bölgedeki Sasani(Đrkan)ĐslamveömrükısasürenMoğolimparatorluklarındadagörmek mümkündür.OsmanlıĐmparatorluğu'ndakurulantoprakidaresivebakentinin yönetimi, cak derecede klasik pagan Roma ve yanlı olarak da Bizans diyeadlandırılanHıristiyanRomailebenzerliklergösterir.

Osmanlı Đmparatorluğu, tarihteki üçüncü ve "Müslüman Roma"dır ve kendineözgüyapısıda,meselatarikatlarhalindeörgütlenencemiyethayatıve etnikdinî grupların kompartımanlar halinde örgütlendiği 'millet' teilatıdır. Denilebilir ki,Osmanlı imparatorluğubudurumdatarihtekiOrtadoğukdeniz imparatorlukları içinde klasik Roma'ya en çok benzeyenidir ve orijinal, son derecerenklibircemiyettir.

Bu kozmopolit yapı, imparatorluğun idareci zümresi için de geçerlidir. Osmanlı yönetici sınıfı, Roma'daki gibi bir 'patrici' sınıfı değildir. Yöneticiler, imparatorluğun en uzak köelerinden, Kafkas ve Balkanlardan, çoğunluğu gayrimüslim çocuklar arasından çıkarılır. Bu sınıflar ehirli değil, köylüdür. Đmparatorluğun yöneticilerinin Müslüman Anadolu Türkleri arasından çıkması ise18.yüzyılaaitbirolgudur.

Üçüncü Roma'nın sınırları kendinden evvelki iki Roma'ya az çok benzer. Yeni üniversal imparatorluk kavramını ve ideolojisini besleyecek bir coğrafi

ayrılık da söz konusudur. Teb'anın etnik kökeni ve kültürel muhitleri

(Kulturkreiss)benzerlikgösterir.

ResmîdilTürkçe

OsmanlıimparatorluğubirBalkanimparatorluğuolarakdoğduvegelii.Yani 16. asra kadar halkının çoğunluğu gayrimüslimdi. Ama bu yapıya rağmen ideolojisiĐslam'dıveĐslamiçinsavayordu.NitekimBalkanlar'ınArnavutlarve Bonaklargibiikiönemligrububudevletsayesinde15.yüzyılınikinciyarısında Đslamdininegeçtiler.MeselaĐranlıirHafız'ırhetmekgibiönemliedebîve fikri bir faaliyeti en yüksek derecede yerine getiren 16. asır yazarı Sudi, Bosnalıdır. Burada Đslam'ın Osmanlı yorumu kadar Helenizmin ve Helen OrtodoksluğunundaOsmanlıRomaĐmparatorluğusayesindebütünBalkanlar veOrtadoğuhalkıarasındaüniversalsıkıntılarlayerletiğinisöylemekgerekir. Zira dinî kurumlar teb'anın etrafında toplandığı kuralları da meydana getirir. Osmanlı devlet idaresi herkesin dinî vecibesini yerine getirmesi ve hayatını yaaması için asayi kuvveti rolünü üstleniyordu. Eğer Patrik ve Hahambaı birinin kendi riatına aykırı harekete geçtiğini ve suçlu olduğunu bildirirse idare hükmettikleri cezanın uygulanmasını sağlardı. 1660'da Yahudiler arasındakiSabetaySeviolayıbunabirörnektir.

Bu imparatorluk idaresinin ve ordusunun dili Türkçeydi. Devme yeniçerilererağmenordu,Türkdilinivekarakterinihassasiyetlemuhafazaetti. AmabürokratlararasındaHelenveErmenilerdevardıve19.yüzyıldasayıları daha da arttı. Osmanlı donanması, Hıristiyan subay ve neferleri evlerine gidebilsinler diye Noellerde ve Paskalya'da demir atıyordu. Helen unsurun Yahudi karı eğilimine kar, idare Yahudiler lehine çok tedbirliydi. Slav dillerinde, Rumca ve Đbranice veya YudeoEspanyol ile dilekçe verilebilirdi. Ama Türk olmayan memurlar da dahil olmak üzere Osmanlı bürokrasisi Türkçeyiherzamaniyibilirveyazardı.

Türkler ülkelerini 'Rum ülkesi, iklimi Rum', 'Romalı' gibi 'Rumi' diye adlandırırlar.Ortodokskilisesine'RomaOrtodoks'denirdi.Romalılık'ökümenik ', yani evrensel olmakla aynıydı, zira 'ökümenik' demek 'kâinata hükmeden' demekti. Fatih Sultan Mehmed'in unvanı da bu yüzden "Kayzeri Rum" eklindeydivehükümdarkiliseyebuunvanıvermitir.

Üçüncü Roma, Müslüman bir imparatorluktur. Yani Osmanlı, Yeniçağ dünyasınınyeniartlarınaRomaolarakintibaketmive19.yüzyılsonundaki

www.e-kitap.us

uluslararasıçağdabüyükdarbeleryemitir.

DördüncübirRomaiseolmayacaktır.

www.e-kitap.us

OSMANLI'DATOLERANSVETESÂMUH

Osmanlı'daHogörü,Ðstanbul2000.

T oleransdediğimiz zaman bir müessese ile kar karayız ve bu çok yanlıyorumlanıyorkanaatimce.Çokyerindeolmayantavsifler,attribüsyonlar, nitelendirmeler yapılıyor. Toleransın normal olarak çokça kullanıldğı bir ülke olan Fransızların millî lügatına baktığınız zaman doğrudan doğruya 'Endüljans'ınkarılığıolarakkullanılır.Endüljans'dahiçüpheyokki,tektaraflı birbağımasözkonusudur.Yaniyapılanbiryanlıı,birhatayı,birgünahı,bir tarafın tek taraflı, kendi serbest iradesiyle bağıması, bir kusur olarak görmemesi,affetmesi,üzerindedurmaması,cezalandırmamasıanlaılır.Ðkinci biranlamıkiçokeskimetinlerdeböylegeçerbirtüccarınmallarınıpazarla masınabelirginbirbiçimdetoleransgösterilir.Yanipazaragetirilenmallanie al sat! Burada da yine tek taraflı bir bağılama, bir sabır, bir tahammül, bir atiyye söz konusudur. Ve önemle üzerinde durulması gerekir. Bu bir kontrat değildir,bubirkanunîyetkivehakdeğildir.Buaçıktanaçığaoandakianlayıa bağlıdır.

Maalesef bu kelime bizde halkçı bir yorumla 'hoörü' diye tercüme edilmiir. Hogörü, Anadolu ağızlarından alınmı "Ho gör canım" gibi bir laftır. "Ne kadar güzel, toleransı ifade ediyor" diye kullanılır ama alakası yoktur."Hogörmek"toleranskadarciddibirolaydeğildir.Mesela'Kalabalığın

karsına kravatsız çıkıyorum, bunu hoörün' gibi. Buradaki fiil çok ciddi değildir.Aileiçindebirisifazlaiçipbağırmıtır,hogörelim.Arkadarımızdan birisi, bir çiğlik, bir kabalık yapmıır; ho görelim klinde gider. Bu bir müesseseyiifadeedemez.

Đkide bir, böyle halk tabirlerini, Anadolu deyimlerini birtakım kavramların

www.e-kitap.us

karısınakoymakalıkanlığından vazgeçmemizgerekir.Nitekimbunlardanen kötüsü de 'kültür' kavramını Türkçe ye Ziya Gökalp ve neslinin 'hars', daha sonrakiilericiCumhuriyetçilerin'ekin'diyeçevirmesidirki,alakasıyoktur.Bu, kültürün anlamlarından sadece bir tanesini verir: Toprak sürmeyi, toprak ekmeyi. Tapınma (cult) anlamını vermez. Ama kültür kült ile iç içedir Latincede. Fakat tapınma ve toprak sürmeden bir nevi ruh dinginliğine gidi anlaılmıtır.Cicero'danberi'culturaanimi',ruhunsürümü,ruhunıslahı,ruha tapınılması, böyle bir kültür kavramını ortaya çıkarmıtır. Asırlar geçtikçe de kültürtanımıkarlığındabukavram,müthibiriçerikbolmasınauğramıır. Dolayısıyla bunu çevirmenin artık hiçbir anlamı yoktur. Ð ta bana dönersinizanlamsızbiryçıkar.

Nitekim, toleransı hoörü diye çevirmek ucuzluktur, hiçbir anlam ifade etmez. Çünkü hogörüyle tolerans aynı ey değildir. Toleransın içinde zaten ho kelimesinin geçmesi çok abestir. Toleransta hiçbir kilde holuk sözkonusu değildir. Allah'ın ıstıraplı, sabır isteyen, adamı çileden çıkaran bir fiilidir.Bumüessesenintarihtekiolumu,geliimideböyledir.Hogörülecek, ho tutulacak bir olay sözkonusu değildir. Öyle hiç kimse hiç kimseyi ho görmez.Holukbirdurumyokturortada.

Tolerans, ark dillerine çevirmeye kalkıldığı zaman bir problem ortaya

çıkmaktadır.1890'lardaBelon'unlügatındatoleranskelimesininArapçakarılığı

olarak 'mümkinü'lmüsâmaha' kullanılmaktadır. Gene toleransı bu üstad

ArabistönceFransızcatarifediyor,sonradatesâmuhfi'ssabrdiyeçeviriyor.

Yahut tesâbih fi'ssabr. Burada tesâbih ji'ssabr dediğiniz zaman doğrudan

doğruya bir ye sabırla tahammül etme anlalıyor. Dolayısıyla o zaman

Osmanlı, Arap veya Türk düncesinde tesâmuh, müsamaha, çok geni

anlamdatoleransgibikullanılmamasınarağmendoğrubirtarifverilmektedir.

Nitekimbakalarıdabunusöylemektedir.MeselaHüseyinBatuhan,benim gibitoleransınhoörüolmadığınısöylemiir.CemilMeriç,tesamuhkavramını

bayağı yeni bir müessese olarak geliirmektedir ki bu, merhumun bir temennisindenibarettir.Böylegenibircoexistence,genibirkarlıklıanlayı, karılıklıbiraradaolmanınböylebireyvardırveyayokturadınıntesâmuh olarakkonması,aslındamerhumCemilMeriç'inkafasındavardır.Geçmitebu olayınadıtesamuhdiyeifadeedilmemiir.Niyeifadeedilmediğininüzerinde dedurmakgerekir.

Bu, Rönesans'ın ve özellikle Aydınlanma'nın bir kavramıdır. Voltaire çok kullanmıkelimeyidejenereetmiir.Çünküonagöretoleransdediğimizy,

www.e-kitap.us

insanoğlunun vazgeçilmez bir tutumu olmalıdır. Yani tabiî hakkıdır. Böyle bir yyoksasuistimaledilenodur.Yoktabii.Ozaman"bu"diyor,"birbozulma". Ama asıl insan tabiatında bu vardır. Bu tabii, artık filozofun temennisidir ve maalesef sosyal ilimlerde, tarihte, sosyolojide... Felsefe çok yardımcı olduğu gibibazendeenbüyükdümandır.Bizlerialtüsteder,saptınr.

Çünküinsantabiatındabununmevcutolduğu,tabiîolduğugibibirgörü, Aydınlanmadüüncesininortayaçıkardığıbirgörütür.Oysaki,Rönesans'tan beridin,siyasetverejimkavgasınınenyoğunörnekleriniverenbunudaverir. Çünkü bu bazılarının zannettiği gibi onların daha hayvan, bizim daha insan olmamızlailgilibirydeğilaslında.Çokyoğunbirdeğigeçirmesindenileri gelenbirey.Tabiibazıdoğalsakatlıklarıvar.

Müesseseler çok tartıldığı zaman çok büyük kavgalar olur ve orada toleransın adı artık ho görmek, doğrudan doğruya birbirine tahammül etmektir.Builkandahakikatenbirkontratdeğildir,birhukukîhak,birhukukî yetki değildir. Fiilî bir tahammül durumu ortaya çıkmıır. Bunun en somut örneği, Avrupa tarihinde 1548 Augsburg Interimi'dir. Burada doğrudan doğruyaProtestanveKatolikPrenslerdiyorlarki,"Kiminyönetimi,onuncini". Buradadikkatederseniz,tesamuhun,toleransınzerresiyok.Buradaolaney u:"Benimdükkânımdabenimborumöter.Budükkândabakaboruçalacak adam, buradan tası tarağı toplar, öbür tarafa gider." Gitmitir de nitekim. Karılıklı öküz arabaları, at arabaları kalkıyor, Fransa'dan Prusya'ya gidiyor. Palatina ülkesinden kalkıyor, öbür tarafa geçiyor. Đki tarafta Alman soyadlı, Fransız soyadlı birtakım adamlar. Yani her Alman soyadlı Fransız, Alsacelı demek değil. Bunu bilesiniz. Ve bir sürü Fransız soyadlı Almanın da nereden geldiğibudurumdaçokiyianlaılıyor.

Dolayısıylaböylegelgitleroluyor.Bugitler,gelleryeterinceolmadığıiçin bir müddet sonra 30 Yıl Savarı boyunca Almanca konun ülkelerin üçte bir nüfusu birbirini kesip ortadan kaldırıyor. Doğal nüfus ayıklaması. Yani bugün Kıta Afrikası'nda gördüğümüz feci olaylar, aağı yukarı Vestfalia Barıı'ylabitmioluyor.Veburadaartıkhukukîanlamdakontratabağlanıyor birbirinetahammületmek.Onuniçinbutipolaylarıyaamayanarkdünyası, bunları bilemez. Bilemediği için de, kavramları çevirirken ucuzluk yapmaya kimsenin hakkı yoktur. Yani tesamuh diye çevirirsin, Arapça

Allah'a kür bereketli bir lisandır, çıkar çıkartabildiğin kadar. Fakat senin kafanda çıkarttığıney,maalesefrealitedeokadarzengindeğildir.

Bu topraklardatesamuhgibibir olayvemüesseseyoktur.Niyeyoktur?

www.e-kitap.us

Đnsanlar birbirini hep kesiyor, kesmeye devam ediyor ve kesmeye devam edecekdeondandeğil,bazılarınınyorumladığıgibi.Böylebirkavramaihtiyaç

yok.Çünkübutoplumlarzaten5000senedirurban(hir)medeniyetiiçinde

yaıyorlar.Medinademek,ehirvedevletdemek.BuyalnızArapça'daböyle

değil,Đbranicededeböyle.BugünbileĐsrail'inadıMedina'dır:MedinatĐsrail. Yani Medina, devlettir, fakat bu devletin kökünde bir ehir vardır. Bu

kelimenin kökeninde din vardır ve o din, adalet demektir. Beytü'ddin,

mahkemedemektir.

Bu toplumlar yerleik olarak yaadıkları sürece birtakım kültler, dinler, dillerdoğalolarakiçiçeyaıyor.Buradaçokbüyükbirproblemçıkmıyor.Buna alımıburalar.Onuniçinbenherzamanbununüzerindeduruyorum,örnekleri verirken Đskandinav ülkelerinin yaptıklarını öne sürmenin alemi yok. Danimarkalılar diyor ki, "Bizde u kadar çet azınlık var". O senin dediğine azınlık denmez, "devamlı turist kafilesi" denir. 250 tane Süryani gelmi Mardin'den. 500 tane Tanzanyalı gelmi Afrika'dan, Kafkaslarda hır çıkmı, Gürcülerbavulualmı,yerlemioturuyorlar,nekadaroturacaklarıbellideğil, Allahsafadadaimetsin.Adamdabunlarıazınlıkdiyefileyipbanaöğretiyor. "Bak biz azınlıklarla ne iyi geçiniyoruz, onlara kulüp de yaptık. Gürcüce rkı söylüyorlar,belediyeparaveriyor,gidipdinliyoruz,sizdeöyleyapın"diyorlar.

Meseleodeğil.Katiyenalakasıyok.5000yıldırbiryerdemütemeddinve mütemekkinolanbirtakımtopluluklar,dinler,diller,birbirleriylebirsembiyosis (ortak yama) içindedirler. Karıklı alıeri, değiim ve dayanıa içindedirler. Bu, zamanlaaıma uğrar,yenidengelervedengesizlikler ortaya çıkar.Veburalardabitmeyenproblemlerortayaçıkabilir.OrtaDoğubölgesinin halkları, Kafkasya'nın ve Orta Asya'nın halkları, hiçbir ekilde bu değii baalarındanöğrenmeklüksünesahipdeğillerdir.Kendikendilerineüretmeleri lâzımdır.

Nitekim, bu kafaya, bu anlayıa hiçbir kilde sahip olmadıkları ve olamayacakları için 19. ve 20. yüzyılın modern Balkan halkları, bu

problemi bitiremeyeceklerdir. Bir ara komünizm sayesinde buzdolabına girdiği için ba ağrılarıvediağrıları,busorunörtülmügibigörünüyordu,nutuklaratıyorlardı "Komünizmbitti,MarealTitoda öldü,törenlegömüldü"diye.Ðtegenepat ladı. Ve durulacağa da benzemiyor. Coğrafyalar parçalanıyor, yeni devletler ortaya çıkıyor. Hiç bir ey çıkmasa, Katolik Romen diye bir mesele çıkıyor. Çünküyaklatarzıçokdeğiktir.

imdiBatıAvrupakıtası,nationkelimesinibakaekildekullanmaktadır.

www.e-kitap.us

Burada esas itibarıyla etnik ve dinî azınlıkların bulunmasına alık toplum yapılarıyoktur.Buralardakiimparatorluklarbileaslındabağımsız,yarıbağımsız antitelerden, varlıklardan olun imparatorluk tipleridir. Millî devlete geldiği zaman etnik sorunlar ve renklilikler, çok değildir. Azınlık olarak Museviler bulunmaktadır. Bunların tarih boyu çektikleri ise ortadadır. Onun için bu dünyanınsorunlarıortayaçokçıkamıyor.

Gerçekten emigrasyonla, muhaceretle olun siyasal birlikler vardır; Amerika Birlek Devletleri gibi. Burada hiç bir etnik ve dinî çatıa yok. Burasıtoleransın,birlikteyamanınaltınülkesidir.ÖzellikleAvrupa'dasabun yapılanırk,yaniYahudiler,çokrahatyaadıklarıiçin"Burasınekadartatlıbir ülke" diyorlar. Tamam doğru. Birtakım adamlar için çok tatlı bir ülke, kar tarafta Polonyalılarla Ukraynalılar birbirlerini kesmiler, bu tarafa geçince kestikleri filân yok. Đyi gidiyorlar. Almanlarla Yahudiler de burada iyi gidiyorlar. Ama aynı yi zencilere sorarsanız "evet" derler mi? Kızılderililer evet der mi? Hadi onlar hallediliyormu edildiği de yok ya bu Meksikalılar neredençıktı,onlardannehaber?MemleketnüfusunukaçtakaçıĐspanyolca konuyor? Daha Đspanyolcanın nasıl bir dil olarak kullanılacağı meselesi kavgakonusu.

Bunu unun için söylüyorum: Yeryüzünde, tarihte ve halde, "ideal

tolerans ülkesi" diye bir ey yoktur. Bir kere böyle emalar çizmekten ve

çizilen malara inanmaktan vazgeçelim. Tarihte ve halde, hiçbir ülkede, hiçbiryerdeolanolaylarbizebirfikirverebiliramamutlakmodeldeğildir. Yani ben fabrikamı ıslah edeceğim, bizim mukavva fabrikası iyi çalıyor. Amerika'daki örneğine bakacağım, adamlar çok iyi çalıyor, biz de öyle yaptık,oldu,diyemiyorsunuz.

Maalesef sosyal müesseseleri, ülkeleri ıslah ederken mühendis kafasıyla hareketedemiyorsunuz.Mühendisler,ibirbirlerininmodeliniaktararak,hatta bazenbilgisayarınbaageçipkopyaçekerekçözebilirler.Amatoplumlariçin böyle bir hazıra konmacılık maalesef mümkün değildir. Hele etnisite ve din birlikteliklerive ayrılıklarısözkonusuolursahiçböyledeğildir.Çünküdengeler zamandanzamanadeğiir.Birvakitgelirki,Kafkasya'daErmenilerveGürcüler fevkalade iyi yaarlar koyun koyuna. Bugün kavga ederler veya çok yakında

edeceklerdir. Bunun önüne geçemezsiniz. Bir ara gelir ki, Gürcülerle Azeriler
çokiyideğillerdir,biraragelir,geçinirler.MeselaUkraynalılarlaKırımTürkleri, Tatarları kavga halindedirler; sonra bir araya gelirler ve birbirlerinden hakikatenrahatsızolmazlar.Biryerdebakarsınızçokiyiçözülmümillî,etnik

www.e-kitap.us

bir mesele, bir müddet sonra baağrısı yaratır. Bunun örnekleri tarihimizde görülmüür. 19. yüzyıla kadar "sadık millet" diye bakılan Ermeniler, 19. yüzyıldaenbüyükproblemyaratanmillîgruplardanbirtanesihalinegelmiir. Ovaktekadardahaçokkendiiçindeçatıanbugrup,ovakittensonradaha baakombinezonlarınnesnesihalinegelebilmitir.

Özetlersek, tolerans'ın karılığı Türkçe'de yoktur, tesamuh ise bir yakıtırmadır. Yakıtırma da olsa kullanmaya devam etmemiz gerekir. Ama

suretikafiyedehogörükelimesiyledeğil.unubilinki,hogörükaynanaile gelin arasında var olması gereken bir kelimedir. Sosyolojik anlamda, siyasal

anlamda tolerans yerine kullanılması caiz değildir. Đkisini farkedeceksiniz,

Arapçayısevmesenizdetesamuhkelimesiniseveceksiniz.Tesamuhhakikaten yakıtırmadır ama uygun bir kelimedir çağda anlamıyla kullanımı için. Tesamuh, dünyanın hiçbir yerinde mevcut değildir. Hiçbir tarihte de olmamıır. Bu sadece bir özlemdir, hatta bu terimin altında çok büyük kavgalarolmaktadır.

Bizim bilmemiz ve kabul etmemiz gereken tek bir y vardır: Bütün Rönenans ve Aydınlanma boyunca Avrupa'nın vazgeçilmez bir hak ve hukukî statüolarakileriyesürdüğübuterim,ilkdefabellibelirsiz1792'deAvusturya

imparatoru II. Joseph tarafından tolerens patent (tolerans beratı) adlı bir

fermanla hukukileiir. Burada imparatorluğun Yahudilerine hirlerde yerlemehakkı,bazızanaatlarıifahakkı,Cizvitüniversitelerihariçolmaküzere bazı üniversitelerde okuma hakkı sınırlı olarak bahdiliyor. Yani Fransız Đhtilali'ninyarattığıtahribatvegetirdiğikorkudolayısıyla...Kolaydeğil,adamın kızkardegiyotinegitmiFransakraliçesiolarak.Dolayısıylaakıllıcabirsubap

gevtmesi yapılıyor ve bunun adı 'tolerent patent' oluyor. Đlk defa burada

hukukî bir müessese olarak ortaya çıkıyor, anayasallaıyor, günümüze kadar geliyor.

Amakâğıtüzerindehukukîbirmüesseseolması, bununvazgeçilmezbir hak, hele hele vazgeçilmez ve yerlei bir müessese olarak algılanmasını gerektirmez. O konuda dikkatli olsun herkes ve illüzyondan, gözbağından hakikaten kaçınsın. Çok kötü bir yanılmadır, çünkü böyle bir ey yoktur. Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir devrinde bu müessese yerlei değildir. Bu insanlığınsadecebirözlemidir.Tektaraflıbiratiyyeolarakdeğil,ikitaraflıfe dakârlığadayanır.Bunuherkesinböyleanlamasındafaydavardır.Aksitakdirde çatıalar, insanlığı tacak bir mahiyet alıyor. "Biz insanlık olarak çok iyi yerlere geldik, ilerledik, adam olduk. Bundan sonra Merih'te bulduğumuz

www.e-kitap.us

insanları eğiteceğiz" diye övünürken ne hallere geldiğimizi 1520 senedir görüyorsunuz.

www.e-kitap.us

TARĐHBĐLMEMEKTEN

DOLAYIREDDETMEVARDIR

HakĐcak.17/40.

Bizim memlekette tarih tetkikatı zayıftır. Büyük sentezler yapılmamıtır. Bu tarihi aktaracak ana ve ara araçlar yoktur. Bu dediğim araçlar, Avrupa tarihinde tarihî tiyatrodur, tarihî romandır. Mesela bir takım airler tarihçidir, Schillergibi,Goethegibi,Puingibi,Corneillegibi.Dolayısıylatarihkitlelere böyle bir takım alimlerin sentezlerinden, monografilerinden ve aynı zamanda butipyazarlarınkalemindengeçer.Sonratarihîfilmçevirenbüyükrejisörleri vardır. Đte Passolini bunlardan biridir. Macar Szabo da böyle biridir. Mesela Eisensteinvardır,kendinegöreSovyetdevrindeçarpıtılmımilliyetçiMarksizm arası bir tarih görüünü perdeye yansıtır ama iyi rejisördür. Sonra Aleksei Tolstoybudevirdeböylebiridir.Bizlerinbugibiaraçlarıyoktur.Budallarbizde çokzayıftır.Dolayısıylabirkeredoğrudürüsttarihiressamımızyoktur.Buçok önemlidir. Bir Repin yoktur, bir Suriko yoktur. Adam, tablosuna baktığında Rusya tarihinin bir safhasını hazmedeceğiniz, bütün çeliisi ve bütün tutarlılığıylatutarsızlığıyla görebileceğiniz bir ressamdır. Dolayısıyla bizim milletimiztarihbilmez.Çokiyiyetiiuzmanlardabilmez.Meselabirtakım tabiplerbilmez,birtakımmühendislerbilmez.

Tarih hiçbir kilde bu millete okutulamamıır. Benimsetilememitir, sevdirilememiir. Tarih bilmemekten dolayı tarih reddetme vardır. Bu çok barizdir. Bazı tarihçilerimiz diyor ki, "Osmanlılar Arapça kullanmı Farsça kullanmı" Halbuki Osmanlının Arapça bileni, bugün bizim Đngilizce bilenimiz kadardır. Bunun sıkıntısını çekmirdir. Đe diyor, 'Dilimizi ihmal etmi. Ne edecek? Bakadilbildiğiyokkiadamın.Đtediyor;'Yobazlarçokhakimdi,bizi geri bıraktırmı'. imdi bir yobaz var tabii. Yobazsız toplum olmaz ama

www.e-kitap.us

Osmanlı, yobazı kılıçla bir anda ortadan kaldırmayı bilendir. Yani Üstüvani MehmetEfenditaifesineKöprülü'nünyaptığıbelli.Osmanlıidaresibukonuda kimseyepabuçbırakmaz.

Bir takım adamlar in kolayına sapıyorlar. Mesela imdi ben fizik yahut matematik bilmiyorum, mühendislik bilmiyorum. Rahat bir kilde mühendisliğindünyayımahvedenbirdisiplinolduğunuilerisürebilirim.Taraftar da toplarım, bütün bu çevre kirlenmeleri falan bunların eseridir derim. Otomobilibulduklarıandazatenmahvettilerdünyayıklindegörürdevar yani, onu da söyleyeyim. Bunlar deli saçması değildir. Bir tarafı da ciddidir. Ama bir yere varamazsın bununla. Mühendislik bu dünyayı mahvetmitir, o zamanmühendisliğiboverdiyebilirim.Varbunudiyendeliler,yarıakıllılarda var,akıllıyayakınadamlardavar.Amabudoğrudeğiltamanlamıyla.Bunun gibibireydir.Veyadahaaırıinsanlardavar,"Hiçbirtabibelüzumyok,Allah bilir, kocakarı ilacı veya dua yeterlidir" derler. Burada gülüp geçtiğimiz y, maalesefbizimkigibibirtoplumdatarihbilmeyen,insanlarıntarihdünmeye, tarihîanalizyapmayaalımadığıbirtoplumdaciddineticelerdoğuyor.

Bazıları, 'Osmanlı'yı reddederim' diyor. Zannediyor ki adam, pasta keser gibi bir tarih yapabilir. Mümkün değil, böyle bir y olabilir mi? Bir kere CumhuriyetikuranlarOsmanlıPaaları,Osmanlıerkânıharbiyesi.Demekkibu reddi miras sosyal düünceye, sosyal realiteye uymayan bir görü Öyle adamlarvar.Hattaihbarediyor,'FalancareformlarıOsmanlı'yabağladı'diyor. Bizdemodernlik,inkılapçılıkveyenidünyadüüncesiOsmanlıdevrindeortaya çıktı.Benniyeeskiharfokumaklazımdiyorum?Bugünküadamlarınöncesini oradabulurumçünkü.1928'denönceyazanlararasındasosyalistvar,komünist var, bugünkü anlamda faistler var, liberaller... Hepsi orada. Mesela Cavit Bey'inkitaplarıçevrildimiyeniharflere?Çokmuazzam3ciltlikiktisatdenemesi vardır.Bukitapeskiharflerledir,onunçıkardığıbirdergivardır.Bugünbunları iktisatçıların içinde Tevfik Çavdar Bey kullanıyor. Tarihi tanımama, bugün sorundur. Dolayısıyla bilgisizlikten ileri gelen bir itme var. Bilgisizliği merulatırma.

Đkinciside,Osmanlıtarihininbelirlibiryorumundanrahatsız olankitleler var. Bu bir etnik grup olabilir, bir mezhep grubunda olanlar var. Mesela Osmanlılığı bir Sünnilik olarak görüyorlar. Osmanlı Sünnilik demek değildir. Yanlı tamamıyla yanlı Osmanlı mezhep yorumuyla kurulmu bir

devlet tekilatı falan değildir. Humeyni Đran'ı gibi Caferi Mezhebi ve içtihatları üzerindekurulanbirdevletdeğildir.

www.e-kitap.us

Bunların hepsi üphesiz ki tutarsız ylerdir. Kültürlü bir toplum böyle kurulamaz.Osmanlılığıreddediyorsun,dertodeğil,Batı'yıistiyoruz.Batı'yıda getiremiyoruz.TürkiyebugünsağlamLatinceveYunancafilolojisiolmayanbir memlekettir. Bu memlekette kimse Latince ve Yunancanın kayda değer bir uzmanıdeğildirbirikiarkadaımızhariç.BuradabirLatinYunanuzmanıyok tur. Bu memleketin tarihî bir dönemidir değil mi? Bu yüzden Batı kültürüne inememitir. Hıristiyanlık bilmeyiz. Bizde hiçbir kilde Hıristiyan uzmanı yoktur. Ne gerici denenlerde, ne ilerici denen arkadalar arasında iyi bir Hıristiyanlık uzmanımız yoktur. Batılılık ve Batı tarihini falan da bilmiyoruz.
Yunancasız,Latincesiz,Fransızca,Đngilizce;aydınlarındeğil,limanhamalıve otelresepsiyonistlerininFransızcasıdır,Đngilizcesidir.

Genel olarak, Türk Milleti'nin maalesef tarih bilgisinden uzak, tarih urunasahipolamayanbirkavimolmasınasebepolmuturki,herikikanatta, solda,sağdamaalesefinsanlartarihledeğil,kendilerinegöreyenidenyazılmı yenideninaedilmibirtarihledüünmeyitercihederlervegerçekanlamdabir tarih bilgisinin getirebileceği bir üslûp da yoktur. Tarihi yazanların tarih bilmediği, metinlerinden ve tercümelerinden anlaılır. Birkaç kii bunun dıındadır. Adam diyor ki; 'Ben onu da okumam'. Böyle uzmanlar var. Sanat tarihçisifalan.Tarihleuğranbirieskiharfleriçin''Benonuokumam,lüzum yok''diyemez.Hukukçubunudiyor,sosyologbunudiyor.

1928'den evvel senin gibi dünenler yazıyor o harflerle. O arkaik bir devir değil. Ondan evvel de Türkiye Batılılaaya baladı. Avrupa düncesiyle,felsefesiyle,sosyolojisiyletemasagelmiveseninproblemlerini öyleveyaböyleelealaninsanlarvar.Binaenaleyhonuokumam,diyemezsin. Öğreneceksin,onuseningibitanımakzorundasın.

öyle bir olay var: Cumhuriyet devri arlerimizi çok az müessese düzenliyor. Mesela bir Merkez Bankası. Đftihar edilecek bir kurumdur bu. Siz Merkez Bankası'nı eski para değiirilen yer veya Ulus'taki beleri olarak tanırsız.Amaoçokesaslıbirteilattır.OranınarivlerineBatılılarhayrandır. Benonusonbirolaylabiliyorum.Bunungibiarivinidüzenleyenbazıkurumlar var. Bunlardan bir tanesi askerler. Gizli olması gereken ariv açık. Neyi açacaklarını da biliyorlar. Ama Đçileri Bakanlığı'nınki böyle değil. Dırinki katiyyendeğil.Buçokfecibirolay.Bunlararivkuramıyorvearivibirlüks

zannediyorlar. Zannediyorlar ki ariv sadece tarihçilere lazımdır.. Önce kendilerinelazımdır.Onuniçinmaalesefçağdatarihbizdeyazılamaz.Çünkü ardenilenbirolayyok.

www.e-kitap.us

Gazete koleksiyonlarımız bile mikrofilmlere ve disketlere alınıp çağda teknolojidenistifadeedecekbirekildedüzenlenmemitir.BugünTürkiye'deki basınarivimizsadeceĐstanbulveAnkara'dadeğil,Đzmir'dedeolmasılazımdır. Bursa,KonyaveTrabzon'daolmasıgerekir.Buradahangiçağdatarihçilikten bahsedebilirsiniz? Bu dedikodudan ibaret bir çağda tarihçiliktir. Türkiye'de çağda tarihçi dediğimiz insanlar yadıkları, dündükleri ve kendi yorumladıkları tarihi ifade edecek bir profesör ararlar. Alkımak için. Onun içinalimdemekdüündüğünüsöyleyendemektir.Bu,azgelimiliğiifadeeder.

Türkiye hiçbir zaman dünyayı tanımaz. Dünyanın coğrafyasını, dünyanın iktisadîyapısınıbilenbirzihniyetolmadığıgibidünyatarihçiliğideyoktur.Yani Alman, Rusya'yı bilir, Arabistan'ı bilir, Türkistan'ı bilir, Çin'i bilir de, sen Avrupa'yı bilmezsin. Hatta daha evvel bilme durumunda olduğun yerleri bile unutmu sundur. Buna Đran ve Arap dünyası örnektir. Türkiye'de gerçek anlamdabirĐranistik veArabistikyoktur.Olangeleneğedesahipçıkamadık, yıkıldı.Bunlarönemlihususlardır.

Yeni bir yüzyıl. 21. yüzyılın 20. asırdan esaslı olarak ne gibi farkları olabilir? Mesela Đslam dünyası Hicri 15. asra girdi. Müslüman ülkeler çok önemli bir değim geçirecektir. Đleride birisi Müslüman takvimine göre tarih yazacakolursa,Hicrî15.asrıçokbüyükdeğiliklerinmeydanageldiğibirasır olarak görecektir. Müslüman ülkeler, yeni kavgalara, yeni problemlere, yeni çözümlereyöneliyorolacaklardır.Yenikadrolar,yenizihniyetlerortayaçıkmı olacak. Onun için zannediyorum gelecek daha enteresan olacaktır. Herkes gelecekkonusundaümitliolmakzorunda.

www.e-kitap.us

OSMANLI

DÜZENĐ

www.e-kitap.us

TÜRKAĐLESĐ

ORTAKTENCEREKAYNATANÜÇKUAKLIHANEDENÇEKĐRDEKAĐ LEYEGEÇĐ

KubbealtıAkademiMecmuası,yıl:25,Ekim1996,sayı:4,s.184186.

Türk ailesi, sosyologların dediği gibi geçi dönemini mi yaor? Ne demektirgeçidönemi?Geçirilmesizorunluolan,sosyaltarihçizgisiüzerindeki ilmî bir safha mı? Bu, sosyolojist "zorunlu evrimleme" çizgisine saplanan zihinler için böyle... Yoksa bu geçi dönemi, bizim tayin edemediğimiz tarihî maceralarlagirdiğimizsarsıntılarladolubirdöneminadımıoluyor?Tespitve münakanın bu noktada yoğunlaığını bilmek lazım. Teis ve tedavi de o zamandahakolayolur.

Aile yapısındaki ve ananelerindeki asıl ve istenmeyen değime, bir tarihî tezatolarakmaalesefmuhafazakârhükümetlerzamanındameydanagelmitir. Türk cemiyetinde son 50 yılda bayan zenginlee, tüketim alıkanlığı ve hayat tarzı, kadının çalıasını kaçınılmaz kılmıtır. Bu durumda artık evde ihtiyarlar(!), yani bir önceki kuak, istenmeyen unsur olmakta veya daha alt gelirgrubundaçocukbakımiiçinyardımcıunsurolarakgörülmektedir.

Đücü vasfını kaybeden ihtiyarlar Eskimo ve eski Japon ananesinde olduğu gibievdıbirkonumaitilmektedir.Yanihuzurevlerine...Huzurevlerininpek iyi olduğu ve bakım mükemmelliği de maalesef pek dar bir zümre için söz konusudur. Bunların çoğunda ihtiyarların kendi haline, daha doğrusu personelininsafınabırakıldıklarıbirgerçektir.Diğeryandanevizorunluolarak terkedeneskikuklarıneğitimvediyaloglarındanmahrumolarakyetinyeni nesillerinhalimalumdur:HerydenöncebizimtoplumumuzdaBatı'dakigibi "ikincilkurum"dediğimizkilise,kulüp,ihtisasgruplarıvs.gibikurumlaryaygın ve oturmu olmadığından çocuklara kültür mirasının cemiyet eliyle aktarımı mümkün olmuyor. Batı'da da büyükanne ve babalar evden uzaktadır ama saydığımıztürdenkurumlarkültüraktarımıiinigörür.Bizdeisebunlarmevcut

değildir, büyük ebeveynin terbiyesi ve kültür mirasının aktarımı bu yolla olmayınca gerçekten hudâyı nâbit, ulusal rengi olmayan nesiller ortaya çıkmıtır.

Bununla herkesin ulusçu, milliyetçi olması gerektiği propagandasını yapmıyorum. Daha soğukkanlı düünerek unu söylüyorum: Zaten herkesin ulusçuananesiolmasıdamümkündeğildir.NevarkiBatıtoplumundaateist insanlarHıristiyankültürünütanır.Liberali,kozmopoliti,komünistidahiulusal renginesahiptir.Bununiçingereklibilgi,yanicatechismekendisineverilmitir. Yükselen Türk nesli ise tabula rasa,yani haliyü'zzihndir. Bu bir faciadır ve böyle cam görünümlü toplumun hiçbir ideoloji ve hiçbir sistemde barı göstermesi,idâmeihayatedebilmesimümkündeğildir.

Đasılcanalıcınoktası,Türkiye'deaileyapısındakigelielerkaçınılmaz olarak iktisadî değiin zorladığı yapılanmalar değildir. Đdeolojik telkinler ve ekseriya üst grubun ideolojik modelleri alt katmanlarda, yüz yüze ilikilerde çarpıtılmı sloganlar halinde bireyleri etkileyerek garip değieler vukua gelmektedir. Đte henüz ne toplumsal mekanizmaları gelitirilebilmi ne de malîekonomikdurumuiyileemiolanTürkailesi,çekirdekailetipiyayı geçmeye ve bu yayı sürdürmeye ehil değildir. Đki neslin çok sayıda çalıanının geliriyle ortak tencere kaynatarak yaayabilecek, torunların bakım veterbiyesineiirakederekonlarısokağıntahribatındankoruyacakgeniaile yok oluyor. Akam karanlığında yorgun ve sinirli olarak iinden dönen ve kreten aldığı çocuğu kucağında taıyan küçük memûre, kendinden sonra birahanedençıkarakevegelenkocasıylaiddetlibirkavgayatutuuyor.

Bumanzaralar;ezbercivenakilcisosyalbilimcilerinçekirdekaile,modern aileve"özgür"kadınve"özgür,saygıyadayalı","aileiçiiliiler"sloganlarına ne kadar uyuyor? Topluma, ne olduğu tarif edilemeyen modernleme kavramına dayalı garip ve karakuî kıstaslar öneriliyor. Aile, zavallı toplum bireylerinin çevresindeki dostların ve sırdaların gelinkaynana münâferetini çekitiren, kıırtan ve "azıcık aım, kaygusuz bam" formülünü besleyen tavsiyeleriyle gerçekleiyor. Bireyler kaldıramayacakları bir yapıyı ekonomik zorlama olmaksızın, psikolojik sebeplerle de tercih ediyor ve kısa zamanda hayatınyüküaltındaeziliyorlar.

KısacasıTürkailesibugünsosyolojikzorlamalarkadar,kültürelbirideoloji vemodelzorlamasınıntahribiilekabukvenitelikdeğiiriyor.Yerlek,hirli ailelerdebudurumvegeliehuzursuzlukyaratıyor.ehregöçenköylüaile ise daha zor durumda ve tahribe açık. Galiba ilk nesil, sonunda geleneksel

www.e-kitap.us

yapısını ehir kültürünün etki, propaganda ve yaptırımlarıyla değitiriyor ve mahva doğru gidiyor. Unutmayalım, bu tip ailelerin çocukları evi daha çok terk ediyor. Büyük hir sokaklarındaki, sayıları yüz binlerle ifade edilen sahipsizçocuklarbukatmandakiçatlamanınürünüdür.

Neyapmalı?Ðdeolojik,kültürelpropagandavetelkinleregeneaynıekilde kar durmak gerekir. Büyük ailenin üç kuğını bir arada gösteren elifba kitaplarından tutunuz, medyada, TV'de bu tip programlara, konferanslara ve telkinlere kadar her faaliyet denenmelidir. Oysa bu toplumda kimse büyük ailenin bugün için zaruret ve lüzumunu yüksek sesle belirtmiyor. Aksine pozitivist tutumun hakimiyeti sonucu, ilmin gereği olarak çekirdek ailenin fa ziletine ve bu gelienin kaçınılmazlığına iman edilmektedir. Bu dogmatik yorum, yoruma göre düzenlenen istatistik verilerle değerlendirilir. Nihayet bilimin verileri bir yerde insanın düncelerinden ileri gelen düzenlemelere tâbidir. Bu düzenlenmi gerçeğin ötesindeki toplumun hakikati ise geçen zaman içinde bizi aırtır ve hatta cezalandırır. Oraya gelmeden düünmek zorundayız.

www.e-kitap.us

OSMANLITARĐHĐOSMANLITOPLUMU

YKYSalıKonferansları,24Eylül1996.

Osmanlı Đmparatorluğu" konusunu serbest bir yön temle ele almak istiyorum. Çünkü evvela Osmanlı Đmparatorluğu'nun nasıl bir olgu olduğu ve nasıl aratırılacağı üzerinde çok kısa duracak ve sonra da bu yöntemi uygulayacağım.Sorularaböylececevapvermeyevetartımayaçalıacağım.

Osmanlı ismi bize has bir ydir. 19. yüzyılda toplumsal kimlik olarak

benimsenmiir. Biliyorsunuz Đslam devletleri, Doğu dünyasının devletleri genellikle hanedan devletleri olarak anılır. üphesiz ki Garplılar devlete "Osmanlı"demezler,"TürkĐmparatorluğu"adınıkullanırlarvebuisimlendirme deTürklerinĐmparatorluktaegemenbirgrupveyabaroloyuncusuolduğunu gösterir.OsmanlıĐmparatorluğuiçinTürkçüveırkçıbiranlayıgeçmezama aynıekildeTürklüğünçokdıındakalançokkozmopolit,Türklüğüçokihmal edenbiryorumdaimparatorluğuaçıklamaz.Nitekimbuikiiarıyorumubizim memleketimizde çok yaparlar. Aynı ekilde bu imparatorluk bir Müslüman imparatorluğudur.ÇünküĐslâmbudevletintemelhayatınahakimdir.Nasılbir ĐslâmvenederecedebirĐslâm?BuherhaldebugünbazıMüslümanlarıntarif ettiğiĐslâmdeğildir.MüslümanbirdevletamaĐslâmınkatıkurallarınauyanbir devlet değil. Mesela bazı insanlar var ki, "Đçkiyi kaldıracağız" diyor. Đçkiyi toplumdan kaldıramazsın, insanların bir kısmı mutlaka içer. Osmanlı Đmparatorluğunda içki yasak değildir. Yasaklandığı devirler vardır ama tarih içinde mevzidir zaten. Osmanlı içkiden vergi alır ama onu barıyla toplum hayatının kenarına, satır dına iter. Nihayet bu toplumu anlamak için gayrimüslimhalkgruplarınıdatanımakgerekir.

OsmanlıĐmparatorluğu'nuntarihiniincelerkenbugünbizimyaptığımızgibi sadeceTürkkaynaklarınıvemünhasıranOsmanlıkaynaklarınıincelemekhiçbir

www.e-kitap.us

anlamdayeterlideğildir.Çünkübuimparatorluğunhayatiyetininiçinebirtakım baa diller, o dilleri konun toplumlar ve onların kaynakları girer; bu çok önemlidir. Bütün bunları incelediğimiz takdirde bu imparatorluğun hayatını anlarız. Tabii bu Đmparatorluğun bulunduğu mevki itibariyle dı iliilerini gözönüne alırsanız kaynaklar çok daha fazla genileyecektir. Demek ki aratırma yaparsak bu i eski Đtalyan ehir Cumhuriyetlerinin arivlerinden bayarakAlmanya,Avusturyaarlerine,Rusya,Đngiltere,Đspanya,Portekiz veĐran'akadar uzanır.O zamanınbellibalıdevletlerivebunlarınkullandığı resmi dillerde oluan muazzam bir dokümantasyon sözkonusudur. Bunların çoğudabugünküĐtalyanca,Almanyavs.değildir.

Demek ki, çok büyük bir filolojik donanım istemektedir Osmanlı Tarihçiliği...YaniuzmanbirOsmanlıTarihçisiolmakiçinbelki20'yeyakındili, eski okuma ve yazmalarıyla bilmek, benimsemek lazımdır. Pek hayret etmeyelim, bu tip adamlar çıkmıtır ve üstelik bunların dâhi olduğu söylenemez.Đyieğitimleçokdilbilenuzmanyetiamaiyitarihçiolmakiçin bu yetmez. Dolayısıyla yetie tarzı itibariyle Türkiye'de Osmanlı Tarihi yapacakinsanlarınsadeceTürkçeveOsmanlıca'yayönelerekyetimelerihiçbir ekildeyeterlideğildir.Yunanca,OrtaYunanca,Ermenice,Arapça,Đtalyanca, Rusça bilmek gerekir. Bu takdirde ilmî bir Osmanlı Tarihçiliği yapılabilecektir. NitekimbugünbuĐmparatorluğunbirçokmüesseseleribilinmemektedir.Bilinip iyi yazılamadı ğı için de ders kitaplarından eksik öğrenilmektedir. Bu noksan evvela olayları doğru bilmemek üzerine kurulur. Çok daha beteri bu eksik bilgilerüzerinebugünTürkiye'detarihîyorumlaryapılmaktadır.Birbirineçokuç noktadayorumlardırbunlar.Sağcı,solcuhayalîbirtarihinaetmektedir.

Buradakonferansiçinbiryöntemizlemekzorundayızdemitim:Kendimizi 17. asır sonlarında Đstanbul'un mesire yerlerinden birinde, mesela Kağıthane'de farzediyoruz. Halıları serdik, üzerine minderleri getirdik, sini kuruldu,dolmalarıyiyoruz,kuzuçevriliyor,oturdukiçiyoruz.erbetdeolabilir, bazı halde tenha kölerde bir takım adamlar rap da içiyor olabilir. Etrafı gözlüyoruz, kimler geliyor gidiyor diye. Gelen geçeni, dinine, diline ve kıyafetinegöreelealacakvebutoplumubucanlımanzaradanhareketle

tanıyacağız. Mesire yeri kadar her sınıfın, her cinsiyet ve her dinden insanın gezindiğibiryerdeolmazzaten...

Bugünkündenfarklıolarakkadınerkekberabereğlenmiyoruzpek.Demek ki bize mekteplerde öğretilen "kadınlar eskiden kafeste otururmu lâfı pek doğrudeğildir.EskiTürkiye'dekadınlarkafesarkasındapekoturmamırdır.

www.e-kitap.us

Tam tersine bir takım yabancı seyyahlar, kadınların hiç evde oturmadığını, kapıkapıgezdiğini,mesireyerlerinde,hamamlardadolatıklarını,bukadınların nezamanevdeigördüğünüanlamadıklarınıyazıyor.Bunu16.asırsonunda Solomon Schweigger adlı bir Alman yazıyor mesela. Doğrudur, çağın Alman kadınıdahaçokevdeoturururmu.Amabudemekdeğildirki,buradamodern birkadınsözkonusudur.Çünkübukadınlarerkeklerdenayrıyaarlarvekadın larlaerkeklerinayrıyadığıbircemiyettebaabircehaletortayaçıkar.

Đmparatorluğun dinî sınıfları ki, kendilerine biz millet diyoruz. Bu diki ulusanlamındadeğildir.Birdineinananlarıngrubudemektir.Hergayrimüslim milletin kılıkları ayrıdır. Bu uygulama sadece Babıâli'nin kendi bağnazlığıyla ilgili değildir. Cemaatlerin baındaki insanlar, yani din adamları da bunu istemezler.Hercemaatkendikapalıkompartımanındakalmayı,ayrımahallede yaamayı,cemaatlerarasıevlilikyapmamayıterciheder.

BizomesireyerindeotururkenYahudilergeçtiyanımızdan.BunlarJudeo Espanyol dediğimiz (halkın Yahudice dediği) bir dil konuuyorlar. Bu dil 15. asırda bu insanlar buraya geldiklerinde, yani Đspanya'dan kovulduklarında getirdikleri Kastilya Đspanyolcasıdır. Ona Museviler kendi dinleri icabı, ibadet diliolanĐbranicedenvesonraĐstanbul'daTürkçeveRumcadanbirtakımsöz vedeyimlerkattılarvebudiloluu.DahaçokĐspanyolcauzmanlarınıneğildiği bir dildir. Bu dil ağı yukarı Türkiye Yahudileri tarafından ekseriyetle konuulmaktaydı.Bugünneredeyseunutuluyor.

Arabistan yöresindeki Yahudiler Arapça konuurlar, ehrizor sancağı yöresindekiler Kürtçe konuaktaydılar. Bu yörede artık ölmü bir dil olan Aramca konuan Yahudiler de vardı. 19. yüzyılda Fransa meneli Yahudi organizasyonu Alliance Israelite'in açtığı asri okullar dolayısıyla Đspanyolca Fransızcaya dönüecektir. 19. yüzyılda kibar Yahudiler Fransızca konumaya baladılar.BunlarTürklerlepekgerilimvesorunuolmayanbircemaatti.

Mesire yerine gelen bazı Yahudilerin Judeo Đspanyolca konutuğunu itiyoruz. Bu, 19. yüzyılda Fransızca konuaya bayan yeni zümre tarafından hor görülen bir dildi. Osmanlı Đmparatorluğunda Yahudiler ve Rumlar

arasında müthi bir münaferet vardı. Đmparatorlukta bizim bildiğimiz anlamdaki antiSemitizm Rum kavmi arasında yaamaktadır. Her bayramda, yani Yahudilerin Mısır'dan çıkını temsil eden bir ekmeği (hamursuzmatsa) yedikleribirdönemde(pesahfısıhbayramı),Rumlarheryerdeayaklanmakta, birkaç Yahudiyi dövüp öldürmekte ve Yahudilerin Rum çocuğu kaçırıp kanını ekmeklerine doğradıklarını iddia etmekteydiler. Devlet bu saçma anti

www.e-kitap.us

semitizmden yaka silktiği için "abes dava dinlenmemesi" diye bir ferman çıkarmaktadır.

Buradannuanlıyoruz:OsmanlıkadısısadeceMüslümanlarındavalarına bakmaz, dinler arasındaki ihtilafları da halletmekle mükellef bir hakemdir. Saniyen, bu gibi politika ve tavırlardır ki, Türk Đmparatorluğunu tarihte Yahudilere sempatik gösteren olaylardır. Nitekim Yahudi tarihçilerin bugün Türk tarihine Hıristiyan yazarların aksine sempatik baktıkları bilinen bir noktadır.

Mesire yerinde az ötemize Rumlar, kalabalık ve çengi çalgı ile gelip oturmular.KendilerimuhtemelenFenersemtindengelmektedirler.Đstanbul'da Rumlar hem Fener'de oturur, hem Samatya'da, hem Galata'da, Boğaz'da Yeniköy,TarabyaveArnavutköy'deyaarlar.BizimbuRumgrubuarasındabir ayrımgörülüyor.Birgruptauzunkülahlı,kürklübeylervehanımlar,üstlerinde Đtalyan dokuması kuma esvaplar var. Diğer gruba hiç bulamadan,

yanlarından sıyrılıp ayrı bir yeri seçmier. Fenerli beyzadeler (Phanariots)

dediğimiz bu aristokrat takım içinde muhtelif kökenden aileler var. Haçlı Seferleri'nden kalma Batılı aileler dahi vardır (Petrasili ailesi gibi). Bulgar (Vogoridi),Romen(Baltazzi),Slav,Arnavut,Đtalyanasıllılarvardır.

Fenerli beylerin çoğu zannettiğimiz gibi kötü Türkçe de konumazlar çünkü küçük yata iyi Osmanlıca görmülerdir. Hatta II. Mahmud'un akıl hocası Halet Efendi'nin düanları onu ortadan kaldırmak için "Rumların Türkçe hocası ve akıl hocasıdır, onlara devlet sırrı veriyor" diye bir ihbarda bulunmurdır.Demekki,buFenerlibeyleriyieğitimli.BunlarınçoğuĐtalya veFransa'daiyiüniversitelerdeokutulmutur.ĐyiĐtalyancabilmektedirler.17. yüzyılda Đtalyanca diplomasi diliydi, daha sonra Fransızca'ya dönüüür. Dolayısıyla bunlar iyi dil bilgileri nedeniyle sadece Osmanlı Dıilerinde, yani Divanı Hümayun tercümanı olarak Reisülküttabın ofisinde değil, aynı zamanda Beyoğlu'ndaki Sefarethanelerde dragoman olacaklardır. Kendilerini bir müddet sonra Ermeni cemaatinden insanlar takip edeceklerdir. Nitekim ĐsveçsefaretinintercümanıolanbirErmeni,birmüddetsonraĐsveçtebasına

geçecektir,Đsveçonusefirtayinedecektir.BuzatünlüOsmanlıtarihiyazarı Mouradgead'Ohhsonn'dur.

Rum Fenerli beylerin ikbali Mora ayaklanmasından sonra sarsıldı. Ama son güne kadar devlet hizmetinde kaldılar. Londra'daki büyükelçi Kostaki MusurusPa,dahaönceAtina'dasefirdiveYunanmilliyetçilerinikızdıranbir Osmanlı olduğundan suikaste bile uğradı. Sonra "Đslam Hukuku" alanında

www.e-kitap.us

değerli bir eser veren Sava Paa. Viyana sefirimiz Kalimaki Bey, bahekim MovroyeniPaa(NapoiliMorosiniailesindengeliyor)gibilerihaylikalabalıktır. ĐpsilantilergibidevleteihanetedenlerdeoIdu.AmaFenerliRumbeyleriYunan milliyetçisi değildi. Patrikhane ve Fener aristokrasisi bağımsız Yunanistan olayınadasıcakbakmamılardır.

Rumların bu Fenerli sınıfı eski Yunanca bilirler. Konuulan dil koine

denilen M.Ö. 4. asırdan bu yana gelin bir dilden çıkar. Bunu konun ve

bilen insan, Homeros'un Đlyada'sını alıp kır akır okuyup doğru tercüme

edecek demek değildir. Yunanlılar bunu bilir diye düünürüz; iin kötüsü Yunanlılar da buna inanırlar. Bu o kadar zordur ki, modern bir Cumhuriyet çocuğununOsmanlıcabilmesikadarzordur.Sıksıkhatalaryaparlar.Mahiyet değiiren kelimeleri ters anlarlar. Eski Yunancayı anlamak için iyi eğitim görmesi lazım bir Yunanlı'nın. Nitekim eski Yunanca eğitimi Yunan bağımsızlığındansonraAtinaÜniversitesi'ndekikürsüdeumumiyetleOxfordve Cambridge'dengelenĐngilizprofesörleritarafındanyapılırdı.

FenerliBeylerinOsmanlıcalarıdabiraziyiydi.BuyüzdenFenerliBeylerin piknikteki kümesi arasında bazı kibar Türklerin, eski Galata Kadısı Esad Efendi'nin de oturduğunu görürdük. Onlar da Rumca ve Latince bilirlerdi. Demekki,buasırdayüksekzümrearasındabirkaynamavardı.Öbürhalkise kendi gürültülü havası içinde eğlenmekteydi, bu yüzden Rumlar ile Müslümanlararasındabiruzakdurusözkonusuydu.

Piknik yerindeki gayrimüslim halktan Müslüman halka en yakını, hatta onlarla komca oturan, yemek yiyenlerin içinde Samatya Ermenileri de var. ÇünküErmenilerĐmparatorluktaiçtimaîyapıveadetlerivezihniyetbakımından Müslüman komularına en çok benzeyen halktı. Nitekim piknik yerinde kadınlarla erkeklerin Müslümanlar gibi ayrı kümeler halinde oturduğunu göreceksiniz. Kadınların Müslüman komları gibi yüzü baı daha kapalıdır. Kaçgöçe riayet ederler. Yemekler birbirine benzemektedir. Domuz etini de yememekte, sevmemektedirler. Biraz sonra sazlar çalınınca, alaturka denilen eski musikiyi Ermenilerin tıpkı Müslüman komları kadar iyi bildiği

görülecektir. Birbirine çok benzeyen bu iki kümenin birkaç zaman sonra bir birinekarçokdüancadavranmasınınnedenianlaılırgibideğildir.

MesireyerindebirdenVenedikBailo'sunun(Latincebajlus'dangelir),yani Đstanbul'dakimukîmelçininheyetiilegeçtiğinigörüyoruz.Venedikelçisi,çok iyiTürkçebilentercümanıilebirliktegeziniyor.BugeneldeyerlibirĐtalyandı. Đtalyanlar Đstanbul'un eski mukîm, yerleik bir halk grubudur. Bu Đtalyan

www.e-kitap.us

heyetinin gezinirken etrafa çok tecessüsle baktığını, bazı dedikoduları topladıklarını göreceksiniz. Bunların çarı pazarda, mesire yerlerinde bile dedikodu topladığını, devlete ait dedikodu ve sırlarla birlikte halk arası dedikoduları darelazionedenilen raporlarında yazdıklarını biliyoruz. Venedik arivlerindekiburaporlar,OsmanlıĐmparatorluğu'nunsiyasîveiktisadîhayatı için en kalıcı belgeleri oluurmaktadır. Nitekim bailo da burada halkın sadrazam hakkındaki değerlendirmelerini toplayacak, bunları bir süzgeçten geçirecek ve yazacak ve hatta çok ilginç bir ekilde padiahların ne giydik lerini,renkveyemeksevgilerinibilekalemealacaktır.DolayısıylaĐtalyabizim bulunduğumuz dünyanın içindedir ve bu dünyayı en yakından tanıyanlardan birisidir.

Beyoğlu'ndaoturanFransaveAvusturya(Almanya)elçileriböylemesire yerlerinde pek görülmezler, onlar daha çok birbirleriyle protokol ve üstünlük kavgasındadırlar. Pazar ayininde Kilisede bile en seçkin yerde Fransa mı oturacak,Avusturyamıoturacakkavgasındadırlar. (BudönemdeAvusturyave AlmanyaMukaddesRomaGermenĐmparatorluğuolarakberaberdi.)Galata'da yerli insanlar Hıristiyan veya Müslüman olsun, Fransa ve Avusturya'nın himayesindeki Katoliklerin procession denilen dinî yürüyülerinden holanmamakta, bu gibi törenleri ikayet etmektedirler. Ermeni ve Rum patrikleri Cizvit misyonerlerden ikayetçidir. Nitekim aynı kilde 19. yüzyılda daProtestanABD'limisyonerleridevamlıhükümeteikayetederlerdi.Demekki bu Đmparatorluğun ahalisinde hangi dinden olursa olsun Batıya karı bir ya bancıdüanlığıvardır.

üphesiz ki mesire yerinin en zavallı insanları bir köede garipçe dikilip duran bekâr genç köylülerdir. 17. asırda Đstanbul gibi büyük merkezlere köylerden göç bugünkü gibi aileler halinde olmamaktaydı. Bu zavallı bekâr köylüler de kısmetini aramak için biraz ürkekçe etrafta dolamaktadırlar hamallıkiçıkardiye...Kimikayıkçı,kimiarabacıdır.Đstanbul'dahadiseçıktığı takdirde veya cinayet ienirse, bekârların kaldığı hanlar basılırdı ve nüfus çoğalırsa zabıta onları memleketine geri göndermekteydi. Gerçi Eminönü, Kasımpa, Tophane gibi yerlerdeki bu bekâr uğı hanları suç ve salgın hastalıkyuvalarıydı.

Bir köde kalabalık bir grup eğleniyor, yiyor ama derli toplu bir halleri var, tören hali içindeler. Esnafın bir grubu, çıraklıktan kalfalığa terfi edene peemal kutıyor. Esnafın ihtiyaranı önünde yaptığı ile barılı bulunup kalfalığa yükseltilmi. Adeta doçentlik tezi jüriden geçip akademik cüppe

www.e-kitap.us

giydirilendoçentlikimtihanıvetörenigibibiry...

Yinemesireyerininenafiligezinentakımıyeniçerikollukçularıdır.Bunlar ilginç insanlardır. Biz bunları yanlı tanıyoruz. Mesela bir yerlerde okumusunuzdur,78yaındaHıristiyançocuklarıanalarınınkucağındanalıp götürürler, devirirler diye. Bunlar koparıldıkları yeri unutmazlar; bunların sonradandaaileleriiledevamlıilikisiolmutur.NitekimVeziriazamAyasPa (HıristiyanArnavutasıllıdır)birzamankıgünüyalınayakgezerkenkendisine eskipabuçverenbirkadınınbuiyiliğinihiçunutmamıveziroIduktansonra adamınıokadınayollamıvekendisineoeskipabuçlargerigetirilmiir.Fakat içiçilçilaltındolu.MeselaSokulluMehmetPa,bütünailesinigetirmitir.Bu zevat,devirmelerinüstsınıfı.Yeniçeriliğegirenlerinkıladakalanlarıdaçok ilginç. Kimisi yetiiği Türk ailelerinin yanında duruyor. Türkçe ve din bilgisi ediniyor,sonraAcemioğlankoğuunagidiyor.

BunungibiHaremdedebirTürkçeeğitimivardı.MeselaHürrem Sultan çok iyi Türkçe öğrendiği için çok güzel iirler yazan biridir. Rivayetlere göre birtakım cahil yeniçeriler, eski dinlerinin kalıntısı olarak büyücü gibi biriyle Hıristiyan inançlarını, hurafelerini, dualarını kendi aralarında toplanıp zikrederlermiAmagayetbilgiliMüslümanolanlarıdavar.YeniçeriocağıHacı Bektaı Pîr tanır ama gönüllü ve uyarlı Bektaler olduklarını düünmeyelim. KukusuzkimedreselilergibisofuMüslümandadeğildiler.

Yeniçerileri Osmanlı hayatının her yerinde görüyorsunuz. Çünkü bunlar her eyden evvel polis görevi görüyorlar. Bunlar Đstanbul'da, Bursa'da, her semtteki karakolda oturup devriye geziyorlar. Bunun yanı sıra mali polis görevinideyerinegetiriyorlar.

Mesireyerindesazçalınıyor,biryandankonuuluyor.Herkeskendidilinde konuuyor. Havadan sudan olmalı, zira "devlet sohbeti" denilen politik dedikodu pek istenmeyen ve tecessüs ettirilen (yani casuslarca izlenen) konumalardı. Bazen kahvehane ve meyhane kapattırılması da siyasî dedikoduyuönlemekiçindi.Bubirklâsikimparatorluktur.RumRumca,Ermeni Ermenice,YahudiveĐtalyankendidilinikonur.GayriTürklerdençokinsan Türkçeyi iyi bilmez. Ortak anlaa ve yazıma dilini cemaatlerin seçkin insanları, temsilcileri, ruhbanın bazıları bilirdi. Ancak Tanzimat'tan sonra herkesineğitimkurumunaTürkçederskonduvegeneGalatasaray,Mülkiye,

TıbbiyegibiokullaraherkavimdengençleralınarakTürkçeyimükemmelbilen birOsmanlızümresiyetiti.

BuülkedekiortakdilTürkçenasılbirydi?Resmiyazılarabakarsakbu

www.e-kitap.us

acayipbirdil.Bakınız,16.yüzyılaaitbirfermandayeniçerilerinkıyafetiancak FatihSultanMehmettarafındanverilenbirimtiyazagöregiyilir.Taradabazı sahtekâr genç grupların yeniçeri ve kapıkulu diye gezip balarına yeniçeri baı giyip millete eziyet ettiklerini söylüyor. Bu fermanda çok ilginç bir dil kullanılıyor:"Etrafıeknafdayenüçerüvekapıkulunamınabirhayliecnebüve saplamalar peyda olup dahi yeniçerü börkün giyüb..."Yani Anadolu'da bazı sahtekâr gruplar yeniçeri kılığıyla dolayormu Çok ilginç bir Türkçe diyebilirsiniz.

Bazıecnebiler,seyyahlar,bununötesindeTürkdilinemeraksalmılarve ozamanlariçinTürkçekonumametinleriyazmılar.BirMacar,bizeLatinceve Türkçe bir el kitabı bırakmı. Jakob Nagy Harsâny'nin LatinceTürkçe bir konuma (mükâleme) kitabı bu. György Hazai, Budapete'de 1973'de yayınladı. Đçindeki konuaya bakın, aynı bugünkü Türkçe: "Hogeldin, sefa geldun,iyimesin,homusin?Nedirhalin?"Ecnebi"ükürTanrı"yadiyorcevap olarak. "Otur" diyor, "otur deyince oturmak bana dümez" diyor, "durmak oturmaktan yeğdir" diyor. "Yeğ" kelimesi eski metinden geliyor ama di tutunuyor. Ecnebi pkasını çıkarmı "Ne açarsın baı, bizde âdet değildir. Padih yanında dahi kimse banı açamaz. Her vilâyetin baa âdeti vardır ho ama burada ayıptır" diyor. Öbürü "Ben Osmanlı değilim" diyor. "Gavur misun, Nasrani misun, Hıristiyan misun? Nedir aslın?" diye soruyor ve konumaböylesürüyor.

Demek ki, bu 17. yüzyıldaki Türkçedir. Dilimiz değimitir ama bize o kadar uzak değilmi Birtakım metinlerden anlamaktadır ki, yazılı dille konulandilbirbirindenfarklıdır.Patrikhane'ninOrtaYunancadenilenağdalı yazıdiliüphesizki,sokaktakiYunanlılartarafındankullanılmazdı.Ermeniiçin aynıeysözkonusuidi.Hereydenöncebucemaatlerinçokazinsanıokuma yazma bilirdi. O kadar ki, okullar bu toplumda devletin yönettiği kurumlar değil,herkesinkendikesesindenhayırıçinkurduğukurumlarolarakilerdi,ta Tanzimatakadar.Ondansonradevletbuiekendisielatmıtır.

Bulunduğumuz mesire yeri Kağıthane... 18. yüzyılda yemyeil, Fransız usulühavuzvemermerkenarlıarklarlabezenmi,kasırlarladolubiryerken birden adı üstünde önce kağıt fabrikası, sonra civarda baruthane, feshane, demirdökümmahalleriylesanayiyekurbangitmiSanayiinçevreyikirletmesi,

Osmanlıdan kalma alıanlık. Gerçekten teknik medeniyet için çevreyi feda etmekbizdebirtarihîalıkanlıktır.

Sizebirmesireçevresindekiinsanlarhakkındafikirvermeyekalktım.Bu,

www.e-kitap.us

ehirdeki hayattır. üphesiz ki, köyde baka manzara ve sesler de sözkonusudur. Bir köylü o zaman köyünden pek çıkmaz, etrafı pek bilmez. Köylü devleti nasıl tanır? Devlet, fethedilen bir yerin envanteri demek olan tahririni yaparvevergimükelleflerinikaydeder. Bazıköylülerbazıhizmetlere karılıkvergidenmuaf tutulur.Köylülervergileriniveriraynîve nakdiolarak. Çok az miktarda angarya vardır. Köylüler arazilerini baıbo bırakamazlar. Bırakırlarsayılgeçenekadargerigetirilebilirler.Ondansonraböylebirysöz konusudeğildir.

Arazilerkısımkısımdır.Kimisimirîarazidir,idarecilereverilirvergisi.Kimisi vakıf topraklardır, gelirleri vakıflara verilir. Ve bu vakıflarla muayyen camiler, yollar,köprüleryapılır,onarılır.Devlettoprakkaybetmeyebalayınca,özellikle Balkan Savaında bütün Rumeli elinden çıktıktan sonra büyük camilerimiz çökmeyebamıır.Osmanlı'dabirköylününBatı'dakindenfarkıvardır.Çünkü Batıdaonunbaındakiinsanakîd(kontrat) sistemiyleemperyal sistemiçinde yer alan bir küçük hükümdardır. Bizdeki öyle değil, doğrudan devletin memurudurveyapılantetkiklerdengörülüyorki,buinsanlarınbazılarıellerinde beratla tasarrufa hak kazandıkları tımarlarını da eline alamamakta, bulamamakta, kaybetmektedirler. Onun için kendilerinden emin olmayan bugünkübürokratlargibibirbirleriniihbareden,yerinegörecesur,yerinegöre ürkekbürokratbirsınıfsözkonusudurvebubirbozuklukdeğildir,sistemböyle iemektedir. Batı feodali bir küçük hükümdar, bizdeki tımarlı ise küçük bir memurdur.

O zaman Osmanlı köyünün o devirde ehrin aksine birtakım zanaatlara kapalıolduğunu,kendiürettiklerinikendilerinintükettiğinisöyleyebilirizamabu pek böyle değildir. Çünkü devlet ziraata da el atmaktadır. Ordunun pirinç ihtiyacı için muayyen yerlerde pirinç ziraatı yaptırılmaktadır. Bazı yerde hayvancılıkürünlerine(deri,yün)devletçeelkonur,mecburimübayaavardır; ipek,afyon,tuziçinböyledir.Madenler(güherçile,bakır,gümüböyleiletilir. Büyük hirlerin beslenmesi lazım. Civarın et, yağ, süt, tahıl ürünleri tekelle belirli müteahhitlerce toplanır, Đstanbul'a sevkedilir. Ordu sefere çıkınca civar

köylüleri kadılar, sürsat dediğimiz mecburi pazarlamayla ordunun geçeceği

yollaragötürülüpnarhtanmalsatıiçinmobilizeeder.Demekkiköylütahrir eminini,resmiağnam(koyunvergisi)almayagelenkoyuneminini,Hıristiyan köylü cizye ve ispençe toplayanı, kentteki kadı adına kırsal bölgede i gören kadınaibinidevletdiyetanır.Buadamlarınyanındadevletlearasındaaracılık yapanbakakimseleri(ayan,dinadamı,vs.)detanır.

www.e-kitap.us

Köylü devleti sırf vergi toplayan memurlar, yasakçılar, tefti çıkan sancakbeyi adamları, sefere çıkarken geçen ordu ile değil, bazen merkezî devletin yaptığı eserlerle de tanır. Rumeli'nin küçük köyleri, yapılan han, kervansaray,geçikolaylaıranköprülerlebüyüyüpönemlicehirlerolurlar. Vakıflardan yapılan su yolu gibi tesisler, Ortadoğu devletinin ziraî ve ticarî hayatı düzenleyen müdahaleci politikasının müahhas ürünleridir. Devlet kendinikollukkuvvetlerikadarmimarivarlığıiledehissettirir.Bütünbuiliiler yumağı devletin niye kuvvetli ve yaygın olduğunu izah eder. Đnsanın devlet karısındaki konumunu biraz da tasavvur etmek gerekir. Bu nedenle bu bilimdençoksanatınieyeceğibirkonudur.

www.e-kitap.us

19.YÜZYILDAOSMANLISARAYLARININGEÇĐRDĐĞĐDEĞĐ

Saray, devlet reisinin, yani padihın ikametgâhı ve çalıa yeridir. Protokolde de onun hususi ikametgâhı olan Harem baa yer alır. Klasik Topkapı Sarayı, burada yaaması gereken hükümdar II. Mahmud tarafından tasvip edilen ve sevilen bir mekân değildi. Padiah, daha çok bugün çoğu kaybolan sahilsaray ve yalılarda yamıtır. Sultan Abdülmecid devrinde Dolmabahçe,müteakibenBeylerbeyiveÇırağan'ınresmîikametgâh(saraylar) arasına girdiğini biliyoruz. Ama Sultan Abdülmecid'in sevdiği kasırlar bu cümleden sayılmaz. Onların bir hükümdar ikametgâhının tekilat ve hacmine sahip olmadıkları açıktır. Topkapı Sarayı padiah konutu olmaktan çıkınca, doğrusu birçok bölümü de bakımsız kaldı ve hatta harabeye dönütü. Ama ievidevametti.PadihlarHırkaiSaadetiziyareteder,cülustörenleriBâbüs Saâde önünde yapılır (Sultan V Mehmet Read, Harbiye Nezareti'nde biat edilerekbiristisnavegarabetyaanmıtı),nihayetpadiahcenazeleriburada gasledilir ve buradan son yolculuğa çıkardı. Topkapı, hanedanın ve devletin hayatındaöneminikoruduamasarayharabeyeyüztuttu,takiCumhuriyet'in ilanı ile müze olana ve bir dizi restorasyon geçirene kadar. Kısacası devlet hayatımızdaTopkapı'yıizleyenkülliyeler(SarayıHümâyûn),Dolmabahçeve Yıldızgibi2anabirimdir.Bunlarözgünyapılardır,genede19.yüzyıldabüyük devletlerin bakentlerindeki (Đngiltere, Fransa, AvusturyaMacaristan, Rusya, Alman Đmparatorluğu ve Đtalya) hükümdar saraylarıyla mukayese edilirse mütevazıkalırlar.

Devlet reisinin ikametgâhı ve görev yeri olarak Saray, 19. yüzyılda da Osmanlı Đmparatorluğu'nun idare merkezi ilevini görmeye devam etmekte miydi?Bunuzamanzamandoğruolarakniteleyebiliriz.maOsmanlısarayıbu

www.e-kitap.us

görevini artık kaybetmekte, hatta II. Merutiyet'de bazı çağda Avrupa monarileri ile karılatırılamayacak kadar hükümetin yanında arka plana düektedir.KısacasıOsmanlı sarayı ve Osmanlı padihı19.yüzyılda,yani Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra artık Sultan Abdülaziz ve Sultan II. Abdülhamidgibiikiistisnadıındatemsilîgörevüstlenmeyebalamıtır.

Dediğimizgibiistisnaîdevirvehsiyetlervardır.Diğeryandanbuasırda Osmanlıpadihlarınınönemlevurgulananvebirölçüdeilerliğiolangörevve unvanı da hilafettir. Bu nedenle saray, Müslümanların halifesinin makamıdır aynı zamanda... II. Abdülhamid döneminde ise saray Babı Âli'ye hükmeden biridaremerkezidir.ÖzellikleII.Abdülhamid'insaltanatıdöneminde,BabıÂli büyükkararlarınalınmasındançok,ehliyetlibirbürokrasininileriyürüttüğübir bölümdür.KararorganıOsmanlısarayıolmutuvebudönemdeOsmanlısarayı önemle hilafet makamı olarak vurgulanırdı. Tunuslu Hayreddin Paa, dıtaki sefirler ve vilayetlerden gelen eli maruzatın Babı Âli'ye değil, Yıldız'a yönelmesiniacıacıtenkitetmitir.GerçekteiseII.Abdülhamid'leidaredeBâbı ÂliasrınınsonaerdiğiveYıldızSarayıasrınınbaadığıgerçektir.Budönemde sarayın personeli ve fonksiyonları da değiitir. Esasen bütün 19. yüzyıl Osmanlısarayınınprotokol,teilatvegelenekbakımındanönemlibirdeği geçirdiğidevirdir.1

Saray, Osmanlı hükümdarının ve devletin temsil edildiği mekân ve idarî birimdir diyoruz. 19. yüzyılda ise Osmanlı padihı klasik devirdeki yetkilerini vedevletidaresindekirolünüartıkgeniyenbürokrasiilebirliktedünmemiz gereken bir hükümdardır. Đmparatorluk son yarım yüzyılını anayasal bir monariolaraktamamlamıtır(Meutiyet),ilaveolarakOsmanlıpadihıher zamankinden çok halife olduğunu içte ve dıta belirten, ilan eden ve araırmalarıngösterdiğiölçüdedıdünyadabuunvanveyetkileri(beynelmilel

1BunarağmenOsmanlısarayının19.asırdakimalîidarîyapısıveyeniprotokolüh ak kındakibilgilerarivlerden,hatıratvediğerdağınıkeserlerdenvebukonudabilgive r mesi muhtemel diplomatik yabancı ariv kayıtlarından derlenip temel monografi ve müracaatkitaplarıhenüzyazılmamıtır.Birbakımadevletreisininikametyeriveof

isi
olanSarayın19.yüzyılı,16.ve17.yüzyıllardakindendahaazbilinir.HeleOsmanlı sarayı üzerindeki bu gibi tetkikleri muasırı Rusya sarayı ile karılatırmak mümkün
olmadığıgibi(meselaĐvanZabelin,DomasnivByt'RusskihZareyçastI,Moskova1895,
çast11,Moskova1915geneDomasniyByt'RuskihZarits,Moskova1869,MagnusJakob
vonKrusinstoipeisemodernRussarayınıelealanmükemmelbireserhazırlamıtır: DerrussischeHofvonPeterbisaufNicolausl,Bd.I,Hamburg1855).Hattageçmiasır
lardakiBizanssarayınadairmonografivebilgilerlekarılatırmakdamümkündeğildir.Osmanlısarayınınmodernlemedevrindekiyapısıüzerindeburadabazıhatırat ve dağınıkbilgilerbirarayagetirilereklüzumluvekısabirbilgiverilecektir.

www.e-kitap.us

antlamalardadabelirtildiğiüzereveölçüde)kullananbirhükümdardır.1774 KüçükKaynarcaMuahedesi'nin3dildetelifedilenhükümlerindedebelirtildiği üzere, Osmanlı padihı ve Müslümanların halifesi olmak gibi bir unvanla hilafet müessesesinin badadır. Yanlı olarak da bilinse dı dünyada halife,

Müslümanların dinî reisi ve bazen ruhanî reis (spiritual leader) gibi

vasıflandırmaktaydı.Buunvanınverdiğiyetkiler Cava,Hindistan,Rusya,Kuzey Afrika ve Doğu Afrika'daki Müslümanlar üzerinde zaman zaman bir takım tebbüslere yardımcı olmaktaydı. Bu ülkelerde zaman zaman Osmanlı konsoloslarının "persona non grata" ilan edilip sınırdı edilmeleri, Hicaz Demiryolu için bütün dünya Müslümanlarından iane toplanması, buralardaki bazı medreseler ve Müslüman cemiyetleriyle iliki yürütülmesi bunun böyle olduğunu göstermektedir. Ramazanlarda Topkapı'da Hırkai Saâdet'in ziyareti gibi haberler Rusya Müslüman matbuatında âdeta bir resmî tebliğ gibi teferruatlayeralırdı.Đ908'deBosnaHersek'inAvusturyaMacaristantarafından resmenilhakındansonraMarkiPallavicini(Đstanbul'dakiAvusturyabüyükelçisi) ve Osmanlı hükümeti arasında imzalanan konvansiyonda Bosna Müslümanlarınınreisu'lulemasıveruhanîdaireninĐstanbul'daBâbıMehat'a bağlı olması ve tayin ve azillerin o makamca yapılacağı, benzer hükümlerin Trablusgarp'ınĐtalyatarafındanilhakındansonrabubölgeiçingeçerliolmasını sağlayanantlamalarbunugösterir.2DemekkihukukendeOsmanlıpadihı Osmanlıidaresindençıkanülkelerdedinîreisolaraktanınmaktadır.

Osmanlı saltanatında veraset usûlü elan değiemitir ve "senioritas" denilen en yalı üyenin saltanata varis olması usûlü devam etmektedir. Bu usûlün primogenitura (ekber evlad) denen usûle tahvili için tartımalar da balamıtır. Ancak veliaht sarayda olmakla beraber ehzadelerin hepsi artık sarayda oturmamakta, Đstanbul'da ayrı mekânlarda yaayanlar olmaktadır. Gene hzadelerin eğitimi de değik olmakta, Garp ve ark kültürüne vâkıf olanlar bulunduğu gibi, kötü eğitim görenlere de rastlanmaktadır. Son zamanlardaehzadelerinmekteplerdeeğitimidebalamıtır.

Müslüman bir hükümdar ve halife olarak padihın Đstanbul camilerinin bazılarındaselamlıkresminiifaetmesiveRamazanlardaHuzurDersleridevam etmektedir. Sürre Alayı, yıllık hac için gerekli farîzeler eskisi gibi yerine

getirilmektedir. Padih bütün dünya Müslümanlarının lideridir ve bunun gösterilmesigerekir.

2delaJonquire,Historiedel'EmpireOttoman,Vol.II,Paris1914,s.221,paragrafI V.

www.e-kitap.us

OsmanlısarayınıntörenvegünlükyayıitibariyledeğiiaslındaSultan II.Mahmuddevrindebalamıtır.VakıaSultanII.MahmudTopkapıSarayı'nı görünüte terk etmemitir. Hatta Top kapı Sarayı içinde Sultan Abdülmecid gibimuasırrokokoveampirtarzdabirkasırbileinaettirmemitir.Ancakbu hükümdarevvelenkıyafet,Avrupatarzındaninlar(hil'atgiydirmesisteminin terki), Avrupa tarzı muzika takımı ihdası gibi uygulamalar yanında, hayatını Topkapı Sarayı'ndan çok bugün bazıları yok olan Đstanbul'un muhtelif cihetindeki sahil saraylarda geçirmitir. Zaten Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonrasarayınprotokolvetekilatındaönemligediklermeydanageldiğiaçıktır.

Demekki,1922'desaltanatve1924'dehilafetkaldırılanakadarOsmanlı sarayının bir asra varan süre içinde fizik mekânını, mimarisini ve günlük yayı ve protokolünü devamlı değiirdiği ve bunun matik bir tespitinin zorluğu açıktır. üphesiz bu hızlı ve hacimli değie rağmen Osmanlı sarayının ve hanedanın geleneklerinde 16. yüzyıldan beri değimeyen bazı temel unsurlar da vardır. hzadelerin sünneti, cenazelerin gasli bugünkü 'Mukaddes Emanetler' denilen bölümde yerine getirilir. Sultan V. Mehmed Readistisnasıyla,tahtaçıkma(cülus)törenleridebubabaocağındaBab'üs Saâdeönüneçıkarılanaltıntahtüzerindeolur.Ramazanlardaüstelikmodern haberleme vasıtaları ile bütün Đslâm dünyasına duyurularak Hırkai Saadet ziyaretleriyapılır.

19. asır Osmanlı sarayının idarî bünyesi içinde eski Enderun yamakla beraberağırlığınıvegeleneğinikaybetmive 'AğavatOcağı'denilenEnderun Ağalan Ocağı, Dolmabahçe Sarayı'nın bir kıyısına sığınmıtır. Sarayın asıl görevlileri artık askerî ve mülkî erkânın yetiiği imparatorluğun 19. yüzyılda kurulanmodernokullarındangelmektedir.ÖzellikleII.Abdülhamid,tedrisatve tahsil derecesini yükselttiği Mektebi Mülkiye'nin barılı mezunlarını Mâbeyn KitabetiDairesi'nealdırmaktadır.Kendisindensonrasaraymuhafızkıtalarındaki alaylızabitandaartıkgörülmeyecektir.

SarayprotokolününoçağınAvrupasaraylarıylabenzemesikaçınılmazdı. 19.yüzyıldaOsmanlısarayıbazıAvrupahükümdarlarının,Balkandevletlerinin imtiyazlı prenslerinin (Bulgaristan gibi) ziyaretine ahit oluyordu. Osmanlı sarayı artık beynelmilel diplomasi sistemini ve 1815 Viyana Kongresi'nde saptanan diplomatik sistemin temsil hükümlerini tanıyan bir devletin merkezî birimidir. Bu protokoler ilikilerde Haremi Hümâyûn'un yeri de

eskisinden
farklıdır.Harem'desultanhanımların,kadınefendilerineğitimivegünlükhayatı
değiektedir ve değide dırıdaki cemiyetin zorlayıcı baskıları da

www.e-kitap.us

hissedilmeye bamıtır. II. Meutiyet döneminde gerek yabancı sefarethaneler,gerekseMısırlıprenslerinkonaklarıvebazıdevletadamlarının resepsiyonvesuarelerindedevleterkânınınelerideyeraldığıhaldesaraylılar içinaynıdurumsözkonusudeğildir.ĐmparatorluğunsonyarımasrındaFransa Đmparatoriçesi Eugeine, III. Napoleon'u temsilen iadei ziyarette bulunmu, Almanya Kayzeri Wilhelm 3 kere gelmi (birinde imparatoriçe ile) ve Büyük SavasırasındaAvusturyaMacaristanĐmparatoruKarl,ĐmparatoriçeZitailezi yarete geldiği halde merasimlerde, karılama ve uğurlamalarda padiahın yanındaveliahthazırbulunmutur.

Resepsiyonlardakadınefendilerinhiçbirigörülmezancakgelenziyaretçi imparatoriçelerHaremiHümâyûn'daValideSultanvekadınefendileriziyaret etmi, onlar da imparatoriçelere, ikametlerine ayrılan Beylerbeyi Sarayı'nda iadeiziyaretetmilerdir.Bu,hanedanınkadınüyelerinindevletprotokolünde yer almalarını sağlayan bir gelimedir ve içlerinde Garp dilleri ve kültürüne aaolanlarınsayılarıartmıtır.

KlasikdevirdeOsmanlısarayındakiSilahdarAğa,yükseksaraymemurları arasındaykenbudevirdebumemuriyeterastlanmaz.Onunyerinisaraymüiri almıtır. Ancak 'Yaveri Ekrem' rütbesiyle padih yaverliğinde bulunanların sayısıartmıtırve1880'lerdensonrabupayeKamphövenerPagibiAlman müvirleredeverilmitir.üphesizKayzerinsarayındaOsmanlıaskerîerkânı bu gibi unvanları taaktadır. Emiri âhurluk ile esvapçıbalık, elan önemli rütbelerdir fakat klasik devir protokolündeki yerlerine göre gerilemilerdir. üphesizklasikdevirdesarayvepadihınkorunmasıylagörevli'6bölükhalkı' denilen sipahi bölükleri, kapıkulu ocaklarıyla birlikte kaldırılmıtır. Üstelik gerek sarayın koruması ve gerekse Đstanbul kıyılarının inzibatı ile görevli 'Bostancılar Ocağı' da artık yoktur. Ama örneğin II. Abdülhamid devrini alırsak, Yıldız'da kalabalık askerî kıtalar vardır. Bunların içinde Arnavut ve Bonak kıtalar yanında sonraları 'Ertuğrul Alayı' adını alan Söğütlüler de vardır.BuKarakeçiliTürkmenlerepadiah''özhemehrilerim''demektedirve sarayınengözdemuhafızkıtasıdır.

Saray emiri ahuru ve araba ve kayıkhaneye bakan nazırların protokol derecesi düktür. Aynı kilde Darü'sSaâde ağasının devamı olan Haremağası'nın da 19. asır sarayında Haremi Hümâyûn idaresindeki yeri ve devletin protokolündeki yeri önemsizdir. Tabii bu cümleden 'dilsizler' ve

'cüceler'denilenzümredekaybolmutur.Mehteryerine19.asırsarayıMuzika yıHümâyûn'asahiptir.MuzikayıHümâyûn'unilkkomutanıDonizettiPaailk

www.e-kitap.us

Osmanlı marrını da bestelemitir. Zamanla yerini Türkler almı ve bu gibi sanatçı zabitler de marlar bestelemitir. Burada imparatorluk marı diyeceğimiz bir mar eksikliği göze çarpar. Her padiahla bu mar değiir. Ancak son hükümdar VI. Mehmed Vahideddin, Mahmudiye Marı'nın 'Đmparatorluk Marı' olarak devamını emretmitir.3 Saraydaki törenler ve

muayedelerde bazen pek münasip sayılmayacak hafif vals ve quadrillelerin

çalındığıdaolurmuII.Abdülhamidallaturcamusikidenpekholanmazdıve

YıldızSarayTiyatrosu'nasıksıkyabancıgruplarçağırılarakoperetveoperalar icraedilirdi.

Sultan Mahmud ve Sultan Abdülmecid yurtiçi geziler yapmıtır. Sultan Abdülaziz ise hükümdar olarak hanedanının ilk ve son yurtdıı (Avrupa) gezisini yapan padihtır (bu padihın Mısır ziyaretini hukukî bakımdan yurtdıı gezi saymıyoruz). Sultan Abdülhamid yurtdı ve yurt içi geziler yapmamı ancak zengin albümlerle ülkedeki değieleri devamlı takip etmiir. (Bu albüm serisi bakımsızlık ve dağınıklığa rağmen zengin bir tarihî kaynaktır. Son zamanlarda IRCICA'da (Đslam Kültür ve Aratırma Merkezi) derlendiğini memnuniyetle belirtelim. Asıl seri, henüz üniversite kitaplığındadır.) Sultan V. Mehmed Red, Rumeli seyahatiyle iyi bir intiba bırakmı aynı gezileri son padihın yapacağı bir ortam ve imkân ise olmamıır.

19. yüzyıl saray teilatında 3 bölüm önemlidir. Mabeyn, baitabet ve teifatdaireleri.MalumdurkiMâbeynDairesi,sarayladıdünyanıniliilerini tanzim eder. Bakitâbet Dairesi ise dı yazımaları yürütür ve sarayın iç dairesinde hükümdarların emirlerine göre tanzim ve yürütme ini yerine getirir. Sadaretten gelen arz tezkirelerini tasdike sunar ve tasdiki Baâtip derkenar eder. Aslında bu arz tezkireleri de ona hitaben yazılır. hesiz HaremDairesibaitâbetingörevalanıdıındadır.MektebiMülkiye'nindere ceylemezunolanlarıII.Abdülhamiddevrindebaitâbetealınırlardı.Budaire bilhassabudönemdeçokyüklüigörür.Vilayetvesefaretlerintelgraflarıbile burayaulaırdıvegecegündüzgençkâtiplernöbettutarlardı.Fakatmâbeyn kâtipleri ehliyetli memurlardı ve ayrıca saraya verilen jurnallerin bu dairenin muamelatı ile ilgisi yoktu. Teifat Dairesi Đstanbul'daki süferâ ile iliileri

3H.yaaklıgil,SarayveÖtesi,c.I,stanbul19411942,s.165;a.g.e.,.s.145, LûtfiSimavi,SultanReadHanınveHalifeninSarayındaGördüklerim,istanbul13 421924,s. 382.

www.e-kitap.us

yürütürdü.4

Genellikle sadrazamlar haftada 2 kere saraya gelir ve huzurdan çıktıktan sonra kendileri için özel olarak hazırlanan sofrada öğle yemeği yerlerdi. Bu arada bamâbeynci ve bakâtibi de sofralarına davet etmeleri usûlden olmuu. Osmanlı sarayının 19. yüzyılda bu yeni tetlanmaya gitmesi, uluslararası protokole uygun biçimde ziyaretler ve resmî kabuller vermesi; Dolmabahçe,Beylerbeyi,ÇırağangibisaraylarvebugünküĐstanbul'usüsleyen kasırlarınınsınagidilmesikaçınılmazdı.Bumasraflarınyeribirazabartılıyor. Çünkü hereye rağmen hükümdarın masrafları çağda Avrupa saraylarıyla kıyaslanamaz.Üsteliksonzamanlarda,özellikleII.Merutiyetyıllarındasarayın idarede rolü azalmı hakimiyet Tanzimat bada olduğu gibi Babı Âli'ye ve son 15 yıl içinde de hükümeti yöneten fırka çevrelerine kaymıtır. Sarayın içindesıksıktasarruftedbirlerinegidildiğigörülmektedir.

Osmanlısarayı,19.yüzyıldabütünOsmanlıcemiyetigibikültürelveidarî bir deği geçiriyor. Harem tekilatı değiiyor, hzadelerin ve sultan hanımlarıneğitimsistemideğiiyor,sarayıntekilatveprotokolüdeğiiyordu. Yalnızbirgerçeğeiretetmeliyiz:Artıktoplumsarayıdeğil,saraylılardeğin toplumu, sarayın dıdaki memurları, idarî cihazı ve aydın muhiti takip edi yordu. Türkiye'nin toplumsal ve kültürel tarihi açısından üzerinde asıl durulmasıgerekenönemlitarihîoluumbudur.

4Đ.MütakMayokan,Yıldız'daNelerGördüm,Đstanbul1950,TahsinPaa,

Abdülhamid
YıldızHatıraları,AliFuatTürkgeldi,GörüpĐittiklerimgibikitaplarkonuüzerind eay dınlatıcımalumatvereneserlerdir.

www.e-kitap.us

OSMANLITOPRAK

DÜZENĐNĐNKAYNAKLARI

15.ÜZYILDAĐRANTOPRAKREJĐMĐNDE GÖRÜLENMUAFĐYETEĐMTĐYAZSĐSTEMĐ ÜZERĐNE

ToplumveBilim,sayı:Kı78),.77.

Ortadoğudevletlerindetopraküzerindekidevletmülkiyetinden,dolayısıyla hükümdarın ve merkezî örgütün tüm sistem üzerindeki mutlak denetiminden son zamanlarda sıkça sözedilmektedir. Bazı yazarlar, göçebelerin toprağa yerlemesiyle askerîdespotik yapılı bir merkeziyetçi devlet olgusunu ileri sürmektedirler. Buna göre, toprakinsan ve fertdevlet ilikilerinde Batı Avrupa'dan farklı bir geleneksel yapı söz konusudur. Oysa tarihsel olay ve kurumlaalara göz attığımızda bu gibi savları kanıtlayacak malzeme bulmamız çok güçtür. Tersine Osmanlı toprak rejiminin kökenlerini aratırdığımızda karıdır. Göçebe topluluk toprağa yerletiği zaman ne Germanya ve Britanya'da, ne de Iran ve Anadolu'da yerleik eski tarım düzenininkalıntılarınıtemizleyebilir.Hattamevcuttoprakrejimininkurumlarını kabullenmekmecburiyetindedir.Budaçoğunluklatopraktakikontrolünruhanî, askerî flere bırakılması ve bu kontrole bağlı olarak idarî, malî, adlî, askerî görevlerinbukontrolcügrubadevredilmesidemektir.Demekkimerkeziyetçilik, devletmülkiyetigibikavramlarıyerliyersizkullanmakdoğrudeğildir.

imdielealacağımız14.ve15.yüzyılĐrangöçebeTürkmendevletlerinin toprak rejiminde görülen bu tip görev devri ve kontrolcü sınıfa tanınan bağılıklar sorunu konuya bir nebze aydınlık getirebilir sanıyoruz. Genellikle eski rejim magnatlarının toprakları yeni istilacı beylere devredilirken eski rejimin küçük asilzadeleri ve kontrolcü grup üyeleri imtiyaz ve muafiyetlerini koruyabilir. Ayrıca geleneksel devletin birtakım görevleri bazı egemen

www.e-kitap.us

zümrelere devredip karılığında onlara belirgin bir alanın kontrolünü ve bazı muafiyetleri tanıması her yerde görülen bir gerçektir. Osmanlı rejimi kadar, baka Ortadoğu devletlerinde ve hatta orta zaman Avrupa devletlerinde bu iemin toplumsal yapının temel niteliklerinden biri olarak göründüğünü aağıdakibazıörneklerledekanıtlamayaçalıacağız.

Geleneksel yönetim sisteminde belirli bir toprak üzerinden alınacak vergiler, hükümdar tarafından bir beratla vergi mükellefine bağılanıyorsa, bununbirtekanlamıvardır:Topraküzerindetasarrufedenkimseyeyöneticilik ve belirli bir kontrol görevi devrediliyor, demektir. Böylece toprak üzerinde kontrolcüfonksiyonyüklenenbukimsehükümdaradınaaskerî,idarî,malîve adlîgörevleriyerinegetirecektir.EsasenAvrupafeodalitesinintemelniteliğide budur.

Bizim burada söz konusu edeceğimiz kurum Soyurgal adını alıyor. Soyurgal, Moğollardan beri Đran'da bu tip muafiyet ilemine verilen addır. Hükümdarın muafiyet tanıdığı bu kimse bazı (veya tüm) vergi kalemlerinden muaf tutulur, karığında yükümlü olduğu görevleri sayılır. Nadiren bazı kimseler için bu görev belirlenmemie de, muafiyet karlığında o kimse hiç birey yapmıyordemekdeğildir.Enazındanruhanî veyadünyevîbirotorite olarak belirgin gruplar üzerinde hükümdar adına siyasal bir propaganda ve itaatsağlamagöreviniyerinegetirecektir.

ZatenSoyurgal,eskiyöneticisınıfvetopraksahiplerinebolcabahedilen bir imtiyaz olarak görülüyor. Bunun nedeni açıktır. Güçsüz bir bürokratik mekanizmaya sahip olan geleneksel devlet, taada kendi bölgelerinde idarî, malî,adlîileriyürüteneskizümreyiyokedipbirotoriteboluğu yaratmaktansa onlarla ittifakı tercih etmektedir. Zaten Soyurgal'ın bir askerî fe,topraksahibiveyaruhanîliderebahsedilmesi,onunkendibölgesiiçinde orduya katkısı, imar irini gözetmesi, güvenlik konularını yürütüp malî sorunlarda(vergitoplama,tarhıvs.)devleteyardımcıolmasıdemektir.Buson yetki o kimseye bölgesi içinde fiilî bir yargı yetkisini de ister istemez bahetmektedir. Özellikle MoğolĐl hanlı döneminde, göçebelerin din konusundakikayıtsızlığınedeniyleMüslümanlarkadarHıristiyanruhanilerede bu muafiyet bolca tanınmı ve önder oldukları cemaatin kontrolü bu kilde sağlanmıtır.

Soyurgal bahdilen kimseler (muafî veya musallamî), özellikle Đlhanlı
devrindenitibarenĐran'ınidarîvetoplumsalhayatındaönemliroloynamılar

www.e-kitap.us

ve bu muafiyet kurumu 18. yüzyıla kadar devam edegelmiir.1 Moğol döneminde balıyor görünen bu kurum (fonksiyonel olarak benzer kurum deği adlarla eski Ortadoğu toplumlarında da bulunuyor) Türkmen göçebe aetlerin federatif devleti olarak ortaya çıkan Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevîlerdevrindedegörülmektedir.

Belirtildiği üzere Soyurgal bahdilen kimse bazen tüm, bazen kısmen

toprakvergilerindenbağınıyorvebirTarhanlıkünvanveberatıeldeetmi

sayılıyordu. A.K. Lambton Hicrî 904/Milâdî 1498 yılına ait bir Karakoyunlu

belgesinde Galpayagan köyünün (daha doğrusu köy dihkan'ının) 30 kalem vergiden muaf tutulduğunu belirtiyor.2 Böyle bir belgeyi alan kimse Tarhan

addedilmekte,birtürırsîasaleteldeetmekteydi.ayetböylebirstatüyesahip ise bu, hükümdarca yeniden tasdik edilmi demektir. Burada dikkatinizi bir

immunityveyaYarlıgveyaErlansscheineldeederekbaronluk(veyaFreiherr)

unvanıeldeedenküçükAvrupafeodallerinindurumunaçekmekisteriz.Bugibi kimseler hiyerarin alt katında olup bir büyük dük (veya Knez) gibi yasal hükümdardeğildir.Hükümdaradınabelirlimuafiyetlerkarlığıbelirligörevleri yerine getiren muhtariyet ve muafiyet ve imtiyaz sahibi küçük kontrolör demektir. Ortadoğu ve Avrupa feodalitesinin bu temel kurumunun benzerliği tesadüf sonucu da sayılamaz. Yukarıda zikredilen genel nedenlere dayandığı açıktır.

15.yüzyıldaTürkmenKarakoyunluveAkkoyunludevletlerindeSoyurgal'ın yanındabirdeTiyuldiyebirbağıveimtiyazgözeçarpıyor.Tiyul,Soyurgal'ın tersine ırsî bir bağı olmayıp görevle bağlı bir toprak bağı ve vergi muafiyetidir.Osmanlısistemindeki vezirhaslarınıandırır.Ancakvakıfyoluve zaten bu toprağı tasarruf eden vezir veya kumandan adına kontrol eden kethüda ve amillerin fiiliyatta irsen görevi yükümlenmeleri nedeniyle fonksi
yonelolarakaynısonucudoğurmutur.EsasenSoyurgalsahiplerinindebelirli

sayıdasilâhlıaskeryetitirmesi,vergitoplamaları,bayındırlıkgörevlerioldluğu zikredilmiti. Bu imtiyaz Cengiz Han devrinden beri eski Tarhanlar, onların çocuklarıvebazızaviyesahibiyhlereverilegelirvemiraslaçocuklarageçerdi.

1

Heribert Busse, Unterschuungen zum Islamischen Kanzleiwesen (an Hand Turkraenischer und Safavvidischer Urkunden), Komission Verlag, Siravic Bookshop, Kairo1959.Buderleme,bukonudakiemandasyonuyapılanberatlarıihtivaetmektedir. 2

A.K.S.Lambton,LandlordandPeasantinPersia,OxfordUniv.Press,London1953,s. 102ve120.SoyurgaliçinVMinorsky,ASoyurgalofQasimB.JahangirAqQoyıınlu(1498), BSOS,vol.IX,part.4,1939.Ayrıcabkz.W.Hinz,IransAujstiegzurNationalstaatinXV Jahrhundert,Leipzig,1949ilktemeleserleri.

www.e-kitap.us

15.yüzyılınbutipikkurumunuyansıtantarihîbelgelerinbugünsayısıçok değildir. H. Busse'nin yayınladığı H. 13 Ramazan 857/Milâdî 18 Eylül 1453 tarihlibelgekiKarakoyunluCihanh'ınverdiğibirberattırbukonudailginç bilgiler veriyor.3Farsça yazılan ferman MoğolÇağatay geleneğini takip eden birdibaceilebalar:"Ebu'lMuzafferCihanhsözümüz."Müteakibensalutatlo bölümünde "Kalenteran ve Kedhudayen ve reayaî mevzîı Culah çun be fermud" ibaresi yer alıyor. Buradan da anladığı üzere bütün geleneksel devletlerdeki gibi yerel eraf ve zadegan, hükümdarın muhatabı ve

temsilcisidir. Burada bunların kalantor ve kethüda gibi unvanlar taıdığı

anlaılıyor. Culah denilen yerin müteveccihat vergileri tavuk yılı bandan itibaren"soyurgal"olarakoyerinyhieyhDara'yaverilecektir.4Bukimsenin hükümet temsilcisi ve güvenlik görevlisi olarak tanınması emrediliyor.5O da buna karılık harpte orduya asker (nöker) ve mühimmat (yatak) temin edip katılmaklamükelleftir.6

Hicrî4Zilkade875/Milâdî24Nisan1471tarihliberatla,AkkoyunluUzun HasantarafındanTebrizvilâyetindekiAnbaddenenyerinruhanilerinebenzer bir muafiyet (Soyurgal) bahediliyor. Gene benzer vergiler karılık zikredilmeksizin muhtemelen siyasal nüfuzdan istifade için mahallin ruhanilerinetavanyılıbaındanitibarenterkediliyor.7Üçüncübirbelgedeise Soyurgal'ınheryılyenidentasdikedileceğibelirtiliyor.8EsasenTarhanlıksta tüsü olan Soyurgal sahibinin murisleri bu hakkı aldığında da aynı ilem otomatikman uygulanıyordu. evval 1017/Milâdî Ocak 1609 tarihli Safevî hanedanının ünlü siması h Abbas'a ait bir baka ferman, Türkmen devletlerindekimuafiyetgeleneğinindevamettiğinigösteriyor.Reycivarındaki Abrin köyünün vergi geliri, o yerin seyyid ve yhi Emîr Rau'lĐslâm

3HeribertBusse,UntersuchuungenzumIslamischenKanzleiwesen,DritterTeil, Urkunde1. 4

Aynı vesikadan 4.5. satır: "Cihanmetaı vakfkerdend, bedaned ke mal u mütevec cihatıianraezibtidayitehakuyılbesoyurğalkıdvet'ula'zameyhDaraifermude..." 5Aynıvesika6.satır:"Erzanîdatımbayedkeorahakimveduruğahoddaniste..." 6

Aynı vesika 8. satır: "Bayarak u noker be dusturu kavlı hümayun bema'eskerî mubarekhazırgardand". 7

Busse, Đbid, Vesika 2; "El hukmullah, Ebu'1Nasr Hasan Bahadır sözümüz, Ferzandanıizzetidevletyabveumeraînamdarvecüzeraialîmikdarvehukkâmve nuvab ve dîvanyan ve gomategânı Azerbaycan ve hassaı daru'ssaltanai Tebriz bedanendkederinvaktezibtidaıtukan(tvukan)yıl." 8

Đbid,s.185,Vesika3:"BesoyurgalıevlâdıseyadetvemağfiretpenahemîrReidu'l ĐslâmRızavînakîbmukarrerbudvedervaktîkebenefsinefîstahkikisoyurğalat."

www.e-kitap.us

Rizavî'yeecdadınınhalefiolarakyenidenbırakılıyor.

Petruvskiy, Soyurgal kurumunu Selçuklu Đkta sisteminin gelimi bir devamı olarak kabul ediyor. Soyurgal, sadece bir vergi muafiyet ve bağıı olmayıpaynızamandabirarazininhükümdartarafındanbirahsamülkolarak bağınmasıdır. Nitekim daha 14. yüzyılda (13561374) Tebriz'de Sultan Uveys'in sarayında yayan Salman Savedgi, hükümdarın annesi Dild Hatun'a bir kaside yazmı karılık olarak kendisine Rey civarında iki köy Soyurgal beratıyla bağınmıtır.9 Muaf adı altında benzer bir kurum, 11. yüzyıldan beri Orta Asya, Harezm ve Horasan'da görülmekteydi.10Celâyirliler veTimurilerdevrindedebukurumyaamıtır.

Gelenekseltoplumdagörülenbumuafiyet,fonksiyonelbirgelenekolarak Ortadoğu'da sonraki asırlarda da devam etmitir. Nitekim Tarhanlık beratı vermek, Osmanlı Đmparatorluğu'nda bu geleneğin bir devamı idi ve devletin ihtiyacı olan bazı hizmetleri gören ve bazı malzemeyi temin eden kimselere, karılıkolarakvergimuafiyetitanımayıöngörüyordu.Tarhanlıkalanbukimse Müslüman olduğu gibi, Hıristiyan da olabilirdi. Nitekim Prof. Halil Đnalcık'ın koleksiyonundaki bir belge, "Zorzo nam bir zımmîye hazine ve tersaneye emeği geçtiğinden dolayı yıllık 2000 al tunluk gümrük muafiyeti" tanıyan bir padiahberatıdır.11

Diğeryandan16.yüzyıldaKırımHanlığındaHan,kendihaslarından,bazı eyhler ve din adamlarına bir yarlıkla (aynı tip ferman) bazı toprakları bağılamaktaydı. Yarlık ile verilen bu muafiyet ve imtiyaz da aynı geleneğin devamıdır.

Sonuç olarak yukarıda da söylediğimiz gibi dünülüp karılatırmalı olarak aratırılması gereken husus, benzer gelenek ve kurumların Avrupa feodalitesindedebenzerbiçimdeademimerkeziyetçibiryönetimvekontrol hiyerarisininvarlığınedeniylebulunduğugerçeğidir.

9I.P. PertuevskiyOçerki Po Istarii Feodalnih Otneenii v AzerbaydjaneiArmenii v XVI. Naçalev,Leningrad1949,.s.145147.

10l.P.Petruevskiy,ZemhdelieiAgramyieOtnoeniyavIraneXIIlXIVvekav,Izd. Akad. NaukSSSR;Moskova1960,s.273274.

11

Prof. H. Đnalcık'ın 197475 Chicago Üniversitesi "Diplomatica Ottomana" seminerindeokunanaban958/M.Temmuz1551tarihlibuberatta"Zorzonamzım mi'ninTarhanlıkber'atısuretidir.NianıhümayunoldurkihaliyamahmiyeiGalata tacirlerinden darendei fermanı hümayun Zorzo'nun hazinei âmire ve tersanei mamureye sayi olduğu süddei saadetime... arz olmağın..." deniyor... ve 957 (1550) yılıZilhiccesi'nin9.günündenitibaren2000altınlıkgümrükmuafiyetitanınıyor.

www.e-kitap.us

SANAYĐDEKÜÇÜKÜRETĐM:TOPLUMSALVEMEKANSALBOYUTLAR

AnkaraMimarlarOdasıYayını,Aralık,s.562.

Geleneksel toplumda kent, yönetim ve zanaat (küçük üretim) faaliyetlerinin temerküz ettiği yerleim merkezidir. Kırsal bölgedeki ilkel tarımsal üretim, esasen her hanenin kendi tüketimini de büyük ölçüde kendisinin karladığı bir toplumsal düzen yaratır. Bu otar yapı dolayısıyla kenttekiüretimsınırlıkalır.Tarımsalüretiminyarattığısınırlıihtiyaçfazlasıürünü değerlendirerek kısmen kırsal, kısmen de kentsel ahalinin sınırlı ihtiyacını karlamakyanındadarbiryöneticizümresiningenesınırlısayılanlüksemtia gereksinimineyöneliküretim,kentzanaatlarınıngörevidir.

Yanigerekmalçeidi,gerekmiktarıyönündensınırlandırılanbuüretim, büyüme, rekabet gibi olaylardan çok uzaktır ve bu gibi eğilimler toplumsal denge yönünden önlenmek zorundadır. Geleneksel toplumda üretimde ve pazarlamada dikeyine ve yatayına bir bütünlee yoktur. Bunun için yeterli sermaye birikimi, örgütlenme ve teknolojik olanak yoktur. Örneğin sığırı alıp kesmek, derisinden, etinden yararlanıp nihaî mal olarak satmak muhtelif zanaat kollarına aittir. Bir kimse veya grup, mezbahada deri elde edip bunu ayakkabı olarak satma ilemini yürütemez.Gene aynımalınsatımındadabir tekellee ve merkezlee olamaz. Zaten üretimde de iölümü ve içinin bağımlılık yaının yükselmesi gibi bir olay sözkonusu değildir. Pazar yerleri belirlidirveancakmerkezîotoritenininzniyleyenisikurulurveyayerideğiirilir. Ticaretserbestisiyoktur,hirdekihanlaresasenmalmonopolününsağlandığı belirlidepolamamerkezleridir.Ancaksamanveotserbestçesatılır.

Busınırlamayavekontroledayananiktisadîdüzen,kontrolyeteneğisınırlı olangeleneksel devlettarafındannasılyürütülecek?sorusuaklagelecektir.Bu kontrol kentsel zanaat faaliyetinin katı bir örgütlenmeye gitmesiyle olur.

www.e-kitap.us

Üretimfaaliyetininkaçdaldaolduğutespitedilipsınırlandırılır.Budallardakaç atölye, dükkan olacağının sayısı saptanır (gedik) ve her gedikte kaç usta, kalfa, çırak çalıacağı, ne kadar üretim yapılacağı belirlenir. Bu belirleme ve kurumların kontrolü önce esnafın kendi kurduğu lonca örgütü tarafından denetlenir.Asıldenetleyiciveiirlikçiisedevletörgütüdür.Đsizlik,pahalılık, kıtlıkdoğmamasıiçinRomadevrindenbeributürteilâtlanmalarAvrupave Asya'daheryerdegörülür.

Osmanlı esnaf teilâtı ve zanaat üretimi bu olumun bir devamı olup modern dünyaya intibak amasında ilginç gelimeler göstermitir. Osmanlı kentindeçarınınyerinifizikmekândabelirlemitik.Buradaherdaldafaaliyet gösteren esnaf ve zanaatkar bir arada belirli bir mekânı igal eder. Osmanlı kentininbukesimindekitipikbiryapıdaBedesten'dir.Mamafihbedestenisalt Osmanlılara özgü bir yapı ve kurum olarak ele almak pek doğru olmasa gerek... Bedesten, tüccarın malının, kıymetli eası ve hatta parasının saklandığı,bazıdükkânlarınyeraldığıveticarîilemlerinyapıldığıbirbinadır. Aynı nitelikteki binalar Đtalyan hirlerinde Fondaco (Venedik'teki Fondaco di Turchi ve Fondaco di edeschi gibi), Londra'da Guldhall, Alman ehirlerinde Kaufhalleolarakbilinmektevebenzerfonksiyonlarıgörmekteydiler.

Lonca ekonomisi Ortaçağın feodal düzeninde belirli bir amayı temsil eder. Her evin kapalı bir ekonomik birim olduğu otark ekonomiden (ev ekonomisi) sonra lonca düzeni hammaddeyi etraftan toplayan, bunları ieyecek araç ve personeli barındıran ve ürettiğini satan bir sistemi temsil eder. Yeniçağlarda lonca ekonomisinin çöküü, parça baı üretimin üretim aracına sahip olan evlere ve köylere yayılmasıyla oldu (domestik endüstri, götürüi,Puttingaut,Verlag).Bubirtürortakçılıkolupotariküretimvelonca düzeninin yıkılının balangıcıdır. Osmanlı ülkesinde Ankara, Bursa gibi uluslarasıkumaihraçmerkezlerindebutürbirüretiminizlerinebirsüreiçin rastlanıyor.Fakatardıgelmemivemanifaktürsisteminegeçilememitir.

Kısacası 18. yüzyıl sonuna kadar loncalar Osmanlı üretiminin temel kurumuolarakyamıveancakAtlantikekonomilerininhegemonyasıartınca iktisadîsosyalhayatımızdakiyerlerinikaybetmeyebaamırdır.

Çarın her bir sokağında aynı mesleğe mensup esnafın, aralarında bir lonca teil ettiklerini gördük. Buna hirfet de denir. Örgütlenme ve ihtisaslaa sayısı bakımından Osmanlı loncaları tarihteki diğer Ortadoğu toplumlarına göre daha geliin idi. Devlet kontrolü o nispette daha sıkı idi. Örneğin, Memlûklarda her lonca (futuvva) suç iyen üyesini kendi

www.e-kitap.us

cezalandırır, kadı ve urta'ya (zabıta) vermezdi.1 Bu tür lonca imtiyazları

Osmanlılardadebbağlargibibazılarıdıdaesnafınelindenalınmıtı.Dahaön ce değindiğimiz üzere Osmanlı loncalarında görüldüğü kadar yaygın ihtisaslaa Bizans'da yoktu. Ancak örgüt hiyerari ve sıkı devlet kontrolü oradadavardı. (Bizans'dakiipekçiloncalarınıhatırlayalım.)18.yüzyıldaEvliya Çelebi'nin bildirdiğine göre Đstanbul esnafı 1000'i aan dalda örgütlenmii.2 Tabiibusayımuhtelifhirlerdeçokküçüktü.

Osmanlıloncalarınındoğuvegeliimiveörgütlenmeemasıbirhayalve spekülasyonkonusudur.Özelliklefütüvvet,ahilikgibikurumvekavramlarıele alanlarbuörgütlerinĐslâmîbirkaynaktançıktığınıilerisürerler.Oysabugibi çalıan insanların örgütlenmeleri uzun bir tarih boyu ve her yerde aynı özelliklerigösterir.Roma'danberimeslekörgütleriningeçirdiğievrelerebakar vebazıkarılatırmalaryaparsakbunuanlarız.

Roma Cumhuriyeti'nde mülksüzleen ve geçim için ehirlerde kamusal hizmetlerdevebazıdallardaücretkarığıçalıayabayanPlebler,hukukî iliilerde ve toplumsal yapıda yeni sorunlar yaratmıtı. Gerek doğrudan kamuya yönelik irde, gerekse bazı özel meslek dallarında beden ii yapan bu insanlar devlet tarafından collegium'larda toplandılar ve bu birlikler collegium publicumolarak anıldı. Collegiumlar ilk çağın sonları ve Ortaçağlar bada muhtelif mesleklere mensup içileri bir arada topluyordu.3Bunun nedeni açıktır. Henüz hir zanaatları ve faaliyetlerinde yaygın ihtisaslaa olmadığıortamlardaherkesinbirbirliktetoplanmasınormaldi.

Nezamankihirnüfusuçoğalmayabamıvefaaliyetlerdeçetlenme ve ii sayısında artı meydana gelmitir, o zaman ayrı i kollarında loncalar kurulmutur. Bu nedenle ilk Avrupa Ortaçağında bu birlikler collegium (meslekdarı) veya fraternite (kardeler) gibi adlar aldılar. Çoğunlukla bu birlikler yiğit genç insanların toplandığı, hatta hirlerin savunması gibi görevlerideyüklenenkurululardı.BalangıçtaAvrupa'dafraterniteler,hukukî tüzelkiiliğivestatüsüolmayanahlâk,dindarlıkgibiryth'leretrafındatoplanan insanlardan mütekkildi. arktaki feta'dan (yiğit) türeyen fütüvvet veya kardelikanlamınagelenahilikgibigruplaalargerekisim,gereknitelikçeilk Ortaçağ Avrupa'sında ki bu gibi kurulularla büyük benzerlik göstermektedir.

1HermannThoming,BeitraegezurKenntnisdesIslamischenVereinswesene,Berlin 1913,s.103.

2EvliyaÇelebiSeyahatnamesi,1.Cild,s.489669.

3Ö.Karadeniz,Roma'daÐÐlikileri,Ankara:A.Ü.H.FYay.,No:336,1976,s.131.

www.e-kitap.us

Ahilerin,hirlerinsavunmavegüvenlikalanındakiievini,örneğinAlmanya'da Gilde'ler görmekteydi. Feodal devletler kuvvetlendikçe bu birlikler merkezî hükümetinkontrolünegirdivekapitalizmgelitikçebazılarıtasfiyeolupbazıları daticaretvezanaatodalarıbiçimindehükmîahsiyetkazandılar.

Loncaların ve meslek birliklerinin ideolojisi her yerde dinsel ve ahlâkî temellere dayanıyordu. Her birliğin ve loncanın bir pîri vardı. Örneğin Floransa'da noterlerin pîri Đncil yazarlarından St. Lucas'dı. Baa loncaların

bakapîri(master,maestro,padrone)vardı.OrtaçağAvrupaloncalarınınyarı

dinî eğlenceleri vardı(Mysteriesdenilen tiyatro oyunları gibi). Aynı törenler

Doğu'daki esnaf loncalarında da görülür. Meslek dayanıası, dinî ideoloji geleneksel toplumlarda sırf zanaatçılar arasında değil, bürokratlar, alimler arasında da görülür. Anonimlei güvence sisteminin bulunmadığı bir toplumda bu, gerekli bir yama aracıdır. Özellikle geleneksel toplumdaki otoritebouğunu,kendialanlarındadoldurmakgibibirtoplumsalfonksiyonu olanesnafbirliklerindebupsikolojikbağınkaçınılmazlığıtartılamaz.

Çalınlar kadar bao olanların da kontrolü için devlet tarafından örgütlendirilmeleri gerekir. Osmanlılarda esnafın dıda fahilerin, serserilerin bile örgütlendirilip barına bir kethüdatayin edildiğini, güvenlik görevlileriningözetiminebırakıldıklarınıbiliyoruz.

Loncalarda esas ilii ustaçırak iliisidir. Zaten geleneksel toplumda bürokraside,ilmiyyede,saraydaveordudabusistemgörülür.Etkilieğitimve denetim bu sayede mümkündür. Kalemdeki akird, medresedeki talebe, çarıdaki çırak genç yata ie bayıp ustalarının gözetimi ve sert disiplini sayesinde irini öğrenirler. Geleneksel toplumda üretim anonim ilikilerle değil, yüz yüze ilikiler içinde ve birincil gruplar içinde cereyan eder. Esnaf loncalarının bu temel ilikisi, örgüt hiyerarisine de yansımıtır. Her meslek dalındaki loncanın baında bir kethüda bulunur. Kethüda o dalda faaliyet gösteren esnafın reisi olup meslekten olması rt değildir. Tayini kadı tarafından onaylanan bu görevi, enamın yönetiminden, kanun ve nizama uymasındansorumludur.

Loncakethüdalarınınüzerindebirdeehirkethüdasıvardır.Bu,ahalinin önde gelenlerinden biri olarak devlet ile teba arasında aracılık yapar. Hiyeraride lonca kethüdasından sonra esnafın arasından seçilen yiğitbaı gelir.Yiğitbaesnafındenetimi,fiyatvekalitenormlarınıngözetimiveesnaf arasıçatıalarıçözümlemedeveverilencezalarıuygulamadaönemlirolüolan birkiir.Bundanbaageneustalarınarasındanseçilenbirveyaikikiiden

www.e-kitap.us

kurulu ehli hibra (bilirkiiler) vardır. Bunlar özellikle zanaatın uygulaması,

yapılaneserlerindeğerlendirilmesivefiyattespitindebilirkilikgöreviniyerine getiriyorlar. Bu saydığımız kiiler bir arada mensup oldukları loncanın idare heyetigibigörevgörürler.

Lonca esnafının istediği gibi dükkân açıp tezgâh kurmak hakkı yoktu. Loncanın her üyesi müteselsil bir kefalet altındaydı. Her dükkân bir gedik sayılırdı. Bu bir nevi kadrodur. Usta ölünce o gedik evladına kalır, evladı ve yetiikalfasıyoksa"gedik"bolmıdemektir.Esasenloncaustasıistediği sayıda çırak çalıırıp istediğini kalfalık ve ustalığa terfi ettiremezdi. Gereği kadar ve belirli sayıda çırağı olup bunları kalfalık ve ustalığa terfi ettirmek ancak lonca heyetinin tetkiki ve tasdikiyle mümkün olurdu. Bu terfiler peemalkunmadenilentörenlerlekutlanırdı.AvrupaveTürkiye'dedeklasik üniversitelerdekiöğretimüyelerininterfiindeyapılantörenleraslındabulonca geleneğininbiryansımavedevamıdır.

Gene loncanın bir tasarruf sandığı vardı (AvarızSandığı).Usta, kalfa ve çıraklar kazançlarının belli bir kısmını bu sandığa yatırırdı. Bu sandığın sermayesi bir nevi sosyal yardım ve kredi fonudur. Çarının bakımı bu sandıktan karılanır ve üyeler buradan faizle borç alabilirdi. Onun için bir sandıkkuramayacakkadarkalabalıküyesiolmayanzanaatdalı,ilgilibirmeslek dalınınloncasınayamakloncaolarakbağlanırdı.Örneğinuncular,unelekçileri, nistacılar, değirmenciler loncasının yamağıydılar. Lonca, devlet kapısından önce bazı sorunları çözmeye ve cezaları vermeye yetkili ve yükümlüydü. Osmanlı devletinin ilk zamanlarında loncalar bu bakımdan çok daha geni yetkilere sahipti ve toplumsal fonksiyonları daha kapsayıcıydı. Zamanla yetkileriazalmıır.Amadebbağesnafı(dericiler)gibikalabalıkvekanlıbıçaklı bazıları bu infaz yetkisini kıskançlıkla korumu ve aralarına aldıkları katil zanlılarınıbileyöneticilereteslimetmemierdir.

Lonca sistemi demek, üretim ve tüketimin sınırlandırılmasına yönelik bir ekonomik düzen, yani feodal düzen demektir. Gerek tüketim ve gerekse üretimin sınırlandırılması ise a) fiyatta serbesti olmaması (fiyatların seviyesi tespitedilir),b)kaliteninsabitbirölçüyegöretespiti,c)iücüveiçisayısının sınırlandırılmasıvedolayısıylamamulmaddearzınınsınırlandırılmasıdemektir.

Bunun bütün nedeni, hammadde darlığı ve kırsal alanda bir fazla ya ratılmadığından alıcı sayısının düklüğüdür. Eğer üretim miktarı serbest bırakılsa, bazı üretim dallan, kıt olan hammaddeyi çeker, bu da zincirleme etkilerle diğer sanat dallarında ihtiyaç duyulan hammaddenin azalmasına

www.e-kitap.us

sebepolur.Onuniçindevlet,loncalarlamüterekengerekkalitenormlarınınve

gereksefiyatlarıntespitinedikkatederki,bunanarhiemidiyoruz.

Đstihdam, kalite, üretim miktarı ve fiyat üzerindeki bu denetimle rekabet önlenirdi. Çünkü muhtemel iizlik ve iflastan çok çekinilirdi. Konan narha uyulmasını da loncaların yanında devlet adına muhtesip sağlardı. Lonca düzeninin sarsılmaya badığı Osmanlı döneminde bu nedenle loncalar devamlı olarak yöneticileri kendi ierine karıaya ve bu düzeni korumaya davet etmilerdir. Üretimin ve loncaların denetiminde, kalite kontrolünde ve narh tespitinde de esnaf ve ahalinin ileri gelenleri hrin kadı'sına yardımcı oluyordu. Bununla beraber narh konusunda Kadı'nın balıca yardımcısı muhtesiptir.Onuniçinbukonuyugözdengeçirmekteyarargörüyoruz.

Muhtesipvenarhilemi

ehirhayatınınekonomikfaaliyetlerinidüzenlemekveyürütmek,Osmanlı toplumunda muhtesip denilen memurun görevi idi. Bu kurumu Đslâmî bir

kaynağa indirgemek doğru değildir. Muhtesib kelimesi "hisba"dan geliyor.

Oysabu,Kur'an'darastlanmayanbirkelimedir.Müslümanlarıngünlükhayatta iyiye uymak, kötüyü izlememek eklinde birbirleriyle ilikilerini düzenleyen kurallar bütünü olarak tarif edilmektedir. Bununla beraber bu kuruma 11. yüzyıldanönceĐspanya'da,12.yüzyıldanöncedeMısırveSuriye'derastlandığı belirtilmektedir. Gene bu görevin bangıcı da kesinlikle anlaılmı değildir. Genellikle bu görev sahibinin eski HelenBizans hirlerindeki "Agoranomos" denilen memurun ĐslâmOrtadoğu hirlerindeki halefi olduğu ileri sürülür.4

Emeviye devrinde muhtesibin görevlerini sahibu'lsukh denilen bir memur

yerine getirmekteydi. Muhtesip, klasik Đslâm döneminde çarıpazar kontrolü dıda, re'sen ahalinin toplum kurallarına uymasını denetler ve zorlardı. Muhtesip dinî kurallara uyulmasını sağlayan geni görevli bir memur olarak kadı'yıdabukonudauyanpeletirebilirdi.

Osmanlıdönemindemuhtesibinbugörevlerisonderecedaralmıvediğer memurlar arasında, özellikle çarpazar ve narh kontrolüyle meskukâtın (paraların) rayicine dikkat etmekle görevli bir memur haline gelmi olup kadı'nın balıca yardımcısıydı. Herhalde görev alanıehrin sınırlarının ötesine tamamaktaydı.

4PaulyWissowa,ByzantineEgypt,Westohnson,.87;emombynes,M.G.,Müsli m Insitutions,G.AilenandUnwin,London1968,s.154,155.

www.e-kitap.us

16. yüzyıldan sonra muhtesiplik iltizamla verilen bir görevdi ki, buna

ihtisabmukataasıdenirdi.Bumukataanıngenelliklekapukullarındanbirineya

da iltizam sahibine verildiği biliniyor. Bu mukataayı alan, bedelini cerimeden veyaihtisabrüsumununtahsilindençıkarırdı.Bazenbumukataanınhas,yani dirlikolarakdevletilerigelenlerineverildiğideoluyordu.Bugelirlernarhauy mayan, geleneğe aykırı üretimde bulunan esnaf ve zanaatkardan alınan cerimlerle çarı pazara gelen mallardan alınan resimlerden (yani ihtisab rüsumu)meydanagelmektedir.Đhtisabrüsumu,1)Narhlıkakçası(2'erakça

olupnarhkonanmaddelerisatandanalınır),2)Bacıpazar'danibarettir.Bacı

pazar, ehir ve pazara gelen malların giri ve satıından alınır. Geleneksel

Avrupakentlerindekioktruvaresminebenzer.Generüsumukapanverüsum

ukantardiyeanılanresimlerdebutürdendir.

Kadıilemuhtesibinbirgörevide,pararayicinedikkatetmekvealı veriburayiç üzerindenyapılmasınıgözetmektirdemitik.Tabii bukonuda asılaktifgörevli,muhtesiptir.Kadıvemuhtesibinbalıcagörevi,iaveibate maddelerine narh koymak ve bunun uygulanmasını sağlamaktı. Narh esasta Ortaçağlarınsonundaortayaçıkanbiruygulamadır,diyorCahen.5Bu,belkide fiyatın resmi görevlililerce tespiti olarak anlaılmalıdır. Muhtesip, kadı'nın yanında eraftan ve lonca temsilcilerinden meydana gelen bir kurulla narhı tespitederdi.Narhusulüihtisapkanunlarındaetraflıcaaçıklanmıır.156263 tarihli bir kanunnamede, "Muhtesib olan kimsenin kadı vasıtasıyla 1014 üzerinden narh vermesini, o yerin ayan ve ihtiyarlarından ve emekçilerinden kimselerinhesabıyapıponagöre1014(%40)kârlanarhıntespiti emrediliyor"denilmektedir.

Bununla beraber bu 1014'ün (% 40) kati bir oran olmadığını belirtmek gerekir.Buoranürününcinsine,durumuna,ticarîfiyatoynamalarına,hasılata vemaddeninmübremliğinegöredeğivenarhtespitinde,mevsiminderolü olup yılda bir kaç kere tespit ilemi tekrarlanırdı. Đnat ustalarının ücretleri

mevsimlerine göre ayarlanırdı. Ekmeğe % 40 kâr konamaz, çünkü zaruri maddedir. Bir demirci ile kitap süsleyicisi (müzehhib) için aynı oranda narh konamaz. Müzehhibin emeği daha çok değerlendirilir. Çünkü az miktarda ve lüks tüketime yönelik bir üretimde bulunmaktadır. Kâr oranı yüksek tutulur. Bunun gibi birçok konular göz önünde bulundurulur.6 Narh'ın konu usulü

5CahenC,"Hisba",Encyc.fIslam,(vol,111),s.488.

6

Ergenç Ö.,Ankara,s. 160'dan örnekler, 158889 (997 H.) Narh Listesinde badem helvasının okkasının 23 akçeye satılmasına pazarbaı ve muhtesip, birlikte karar

www.e-kitap.us

üzerine Prof. Barkan, neettiği "Đhtisab Kanunları" adlı makalesinde etraflı izahat vermiir.7 Narh Tanzimat'ın ilanından sonra yava yava birçok maddelerüzerindenkalkmıvenihayetetveekmekgibibirkaçzarurimadde ilesınırlıkalmıtı.

Đstifçivekaraborsacılarıtakipveesnafıntefti,fiyat,ölçü,kalite,temizlik kontrolü ve uygunsuzluk edenleri cezalandırmak muhtesibin vazifesi idi. Özellikle yeniçeri ocağı kaldırıldıktan sonra ihtisap ağalığı baentte ve vilâyetlerdegüvenlikvemalîgörevlerledeyükümlübirmakamhalinegelmi, fakatzamanlailgilikurumlarmeydanagetirildiğinden19.yüzyılortalarındata mamenlağvedilmitir.

Đhracı yasak hammaddelerin ihracının önlenmesinde Osmanlı yöneticileri loncalarla daima el ele çalıardır. Tanzimat'tan sonra liberal ekonominin prensiplerine uyularak narh uygulaması kaldırıldı (Temmuz 1865'de ekmek hariç hepsinden). Ekonomik bünyedeki değime dolayısıyla olacak ki, bazı maddeler ilk anda ucuzladı. Gedik usulü de lağvedildi. Buna rağmen endüstrileen bir toplumda lonca düzeninin ilgasıyla aynı anlama gelen bu uygulamalar, Osmanlı toplumunda loncaları ve düzeninin kalıntılarını son zamanlara kadar temizleyememitir. Örneğin bazı zaruri maddeler üzerinde narh uygulamasına zaman zaman bavurulduğu gibi gerek 19. yüzyılın ikinci yarısında, gerekse Merutiyet devrinde lonca heyetlerinin baına kethüda tayinine devam edildi ve Đttihat Terakki bile bu organize grupları kendi poli tikasına uygun bir ekilde kullanmak bakımından bu düzenden yararlandı. Örneğin 1860'da Mithat Pa "Gedikler Nizamnamesi" ile esnafı yeniden organizeetmekistiyordu.Nihayet1879'da"ĐstanbulTicaretOdası"kurularak esnaflarburadaörgütlendirildi.1910yılındaesnafcemiyetlerikurularak1913 yılında gedik usulü tamamen ve fiilen lağvedildi. Böylece Tanzimat'tan beri balayanbusüreçkesinliklesonucabağlandı.

Osmanlı devlet adamları Tanzimat'ın balangıcından beri lonca esnafını sanayininıslahımeselesindetemeltaolarakkullanmakistemitir.Oysaağır sanayiye geçmek esnafın tasfiyesiyle mümkündü. Buna rağmen sanayii kuramayan toplum, bu geni zümreyi sefalete terketmeye de cesaret edememitir. Esnaf sınıfları bugünün gelien kapitalistik iliileri içinde

geleneksel örgüt ve iliki biçimlerini hızla yitirmekte, küçük üretim düzeninin girdiğiyeniilikikalıplarıveideolojiylebütünleektedirler.

vermi. 7

Barkan.L.,"ĐhtisapKanunları",rihVesikaları,(1/5),(11/7),(1II/9)1942.

www.e-kitap.us

CEVDETPAAVEAVRUPATARĐHĐ

AhmetCevdetPaaemineri,2728Mayıs1985,
Bildiriler,Đ.Û.Ad.Fak.Yayınları,Đst.1986,s.163 172.

Ahmed Cevdet Pa'nın tarih yazıcılığımızdaki öncü rollerinden biri, Avrupa tarihine ait meselelerin mütalaası ve Osmanlı münevver muhitine tanıtılması alanında olmutur. Cevdet Pa'nın Avrupa tarihî meselelerini ele alııherydenöncevakanüvisgeleneğininbitiivetarihmetodolojisindeyeni bir devreye giriimiz anlamını taır. O, Avrupa tarihinin olayları ve müesseselerini sağlam bir akılla kavramı ve aydınlık bir biçimde okuyucuya nakletmitir.Buonunüslûpvemuhakemeyürütmedekiustalığınabirdelildir. FakatCevdetPaa'nınAvrupatarihineelatıı,tarihyazıcılıkmetoduyönünden onunağıdabelirtilenalanlardaOsmanlıtarihçiliğineyeniliklergetirmesinide sağlamıır:

a) Ön plânda Cevdet Pa sağlam bir senkronoloji bilgisine ve sezgisine sahiptir. Olayların zamanlamasını ve birbirleriyle olan ilgisini iyi kurmaktadır.

Cevdet Tarihi,mücerred bir Osmanlı tarihi veya Avrupa kronolojisinden çok ikisinin ilgisi kurularak yazılmıtır. Onun sağlam senkronizasyonu sayesinde tarihçiliğimizdemetodmodernleitirveAvrupatarihininmeselelerinedebu anlamda ilk defa el atan Cevdet Paa olmutur. Yoksa aağıda da değineceğimizüzereCevdetPabizdeAvrupavedünyatarihiyleilkilgilenen müverrihdeğildir.

Cevdet Paa'nın Tarih'inde göze çarpan bir nokta, Fransız ihtilâlinin öneminin kavranmı olmasıdır. O, bu ihtilâlin Avrupa içtimaî ve kültürel hayatındayenibirdevirteilettiğini,devletlerarasıiliiilerdeyenibirsistem yarattığını görmütür. Bu yeni Avrupa'da Osmanlı Đmparatorluğunun konumu nedirveonunhayatınınegibigelieleretkileyecektir?sorusunacevapara maktadır. Bu sorunun cevabı için sadece ihtilâl dönemini değil, fakat onu yaratan Avrupa'nın siyâsî tekâmülünü, müesseselerini ele almayı tercih

www.e-kitap.us

etmiir.

c)Cevdet Pa'yıasılmeuledenmeseleiseRusya tarihidir.Osmanlı inhitatının yanı baında Rusya'nın tekâmülü ve kuvvetlenmesini ve Küçük Kaynarca'dan beri OsmanlıRus münâsebetlerini anlamak için Rusya'nın modernlee tarihine bakmakta ve Osmanlı modernleesi ile kayda değer mukayeseler yapmaktadır. Hemen belirtelim ki Avrupa tarihini öğrendiği ve faydalandığı kaynaklar bütünüyle malûmumuz değildir. Pa'nın Osmanlı vakanüvisleri içinde kimlerden ne derecede faydalandığı, hatta muasırı Hıristiyan Arap müverrihlerini ne ölçüde kullandığı münakaya açıktır. (Bu sonunculardan özellikle kilise tarihi ve Hıristiyan akaidi üzerindeki doğru bilgisiniedinmiolmasımümkündür.)

CevdetTarihi'nde Avrupa ile ilgili bahisler, esas itibariyle 1. cildin(tab'ı

cedîd) 160. sahifesinde balar. Bu cildin sonuna kadar yer yer Osmanlı tarihine senkronik dönülerle devam eder. Arada matbaa, çiçek aısı, Lady Montagu'nünmektuplarıgibiistitrad(sadedharici)bölümlervardır.Buralarda CevdetPa'nınilginçiddialarilerisürdüğüdegörülür.Meselaçiçekaının Đngiltere'denevvelOsmanlılardatatbikedildiğigibigörüleryanında,matbaa sanatınınAvrupa'davebizdekitarihihakkındahalengeçerliğinikoruyangeni malûmatverilir.AvrupaveAmerikatarihiileilgilimalûmatikincivemüteakip ciltlerdedeyeralmaktadır.Özellikle6.cildinilk160sahifesi,Fransızinkılâbı öncesi ve sonrasını ihtiva eden bir Avrupa tarihi icmalidir. Cevdet Pa'nın dünyatarihinebakııbuciltteki kadaraçıkseçikhiçbiryerdegörülmez.

CevdetPaadünyatarihineAhdiAtîk'denbirgirilebalar.Ancakbeerî

coğrafyanınSamî,HamîveĐndoAvrupaırkındanolanlarıdaIafetique(Yafes

oğulları) diye tasnif etmesi o devrin kültür tarihinde elan geçerliydi. Muhtemelenbutasnifinmeniiçinbugiriiyapmıtır.Bundansonraeserine hemen Asur, Babil (Keldaniy yan) gibi medeniyetlerin tetkikiyle devam eder. CevdetPakendidevriiçinileribirgörübenimsemiir.Asya,medeniyetin kaynağıdır: Đlim ve maarif orada doğup Batıya doğru yayılmır. Nitekim "Avrupa'da en evvel kesbi malûmat edenlerin Yunan ile di Đtalyan dediğimizLatinkavimlerioldğunu"zikreder(I,166).

Gayet açık bir üslûpla, kavimler göçüyle Roma'nın yıkılıı ve muasır Avrupa'nıntekkülünüanlatmaktadır.Bukarııkbahsiözetlemekveaydınbir biçimde anlatmakta Cevdet Paa'nın mantıklı ve sade üslûbunun payı büyüktür.Ancakbelirtmekgerekirki,bubahisdeAvrupatarihlerindenedinilen malûmatın güzel bir tekrarı ve naklinden öteye geçilmi değildir. Nitekim

www.e-kitap.us

Hunlarla ilgili ifade yer alıyor: "Hun Çarı olan Attila nam Hakan bealtı yüzbinaskerle(burakamabartmalıbiralıntıdır)Garbamüteveccihenhareket verastgeldiğiyerlerigâretiderek..."(I,163164).AçıktırkimuasırıMustafa CelâleddinPa'nınLesTurcsanciensetmodernsadlıeserindeHunlarüzerine yapılan yorumların farklılığını Cevdet Pa menfi veya müspet bir değerlendirmeyetâbitutmamaktadır.Yanibugibibirdüünceatmosferinden uzaktır.

Cevdet Paa devamla feodaliteyi anlatmakta ve bunun tımar rejimiyle mukayesesini yapmaktadır (I, 192). Literatürümüzde Ümit Meriç'in değindiği bubahis1öyleözetlenebilir:Feodalite,CevdetPaa'yagöre,güyaeskiRoma kölelik nizamının tahfifidir. Feodalite zulme dayanır, insaniyete sığar y değildir. Burada Cevdet Pa, feodalitenin bu nevi bir değerlendirmesiyle AvrupatoplumununOrtadoğutoplumunagörefarklıbirkültürvemedeniyet atmosferinedesahipolduğunadeğinmekistemektedir.

CevdetPaa'nınhukukçuluğu,onunAvrupatarihiüzerindeiçtimaîhukukî müesseselerin tahlili yoluyla ve bazen bu müesseselerin Osmanlı ile mukayesesine kadar uzanan ilginç gözlemler yapmasını sağlar. O, tarihe müesseselerin tekâmülünü tetkik yoluyla bakıyor. Mesela Almanya ve Fransa'nınidarîanayasalbünyesiiçinmealdebirmukayeseyapar:"Alman imparatoru Papaya tâbidir, onun için Fransa gibi millî bir tekâmül geçilmemitir.HalbukiFransakralı,Papaileçatımıtırvemüstakilkalmıtır." Gene bir baka yerde, Fransa'da zadegânın karısında burjuvaların kuvvet lenmesininhukukîvetarihîmebdeinedeğinirveöyleder:"Haçlıseferlerinde zadegânFransa'danâmevcuttuvekraltarafındanezildiler.Ahalikralıntarafını tuttu. Bundan baka Roma hukukunu sadece zadegân değil, halktan gençler detahsilettilervemahkemeveparlamentolardasözsahibioldular,nüfuzları arttı.Đngiltere'deiseasilzâdelerFransa'nınaksineimtiyazlarınıîcâbıhalegöre tadil edip n ve reflerini muhafaza ettiler" (I, 207). Gerçekten bu tahlille Cevdet Pa, Avrupa ülkelerinin anayasal geliesi ve ihtilâlin sebepleri arasındaönemlibirhususairetediyor.

Cevdet Paa bir baka yerde, Avrupa tarihinde idarîukukî bünyeyi itici faktörolarakelealmanınbirörneğinidahaverir:FransaparlamentlerininXIV. Louis devrindeki durumunu, enteresan bir biçimde Đngiliz

parlamentosunun
yapısıvegeliesiilekarlatırır.ButahlildeĐngilizparlamentarizmine,yani

1ÜmitMeriç,CevdetPaa'nınCemiyetveDevletGörüü,istanbul1975,s.59.

www.e-kitap.us

anayasasız,ihtilâlsizgelinsağlambirsistemeCevdetPa'nınhayranlığını göremememek kabil değildir. Müverrihin iki ülke arasındaki bu kartırmalı analizleri ne kadar orijinaldir? Bilinemez. Ama ağır ve olgun bir gelie gösteren Britanya demokrasisinin sağlamlığını ve Fransız ihtilâlinin müesseselerüzerindekietkisinikavrayanbirakıl,isabetlibirteisvardır(I, 220vd.).

Yeri gelmien Cevdet Pa'nın kullandığı terim veya adlandırmalara bir nebzedeğinelim.Eserde,kullandığıkaynaklarınçetliliğindenilerigelendeyi farklılıklarıvardır.BiryerdeLuiKatorz,birsahifesonra14.Luider.Biryerde Frederikos'eli kebir (muhtemelen muasır Arapça bir Avrupa tarihinin etkisi veyasefaretnamelerdekikullanımınizi),diğerbiryerdeBüyükFrederikder.

Osmanlı idarî inhitatı ona göre 17. asırda balar. Avrupa bu devirde maarife husûsî önem vermiir. O, Köprülüler devrini bir reform değil, restorasyon olarak değerlendirir. Böylece Cevdet Pa, Tanzimat devrinin ideolojisiyleuyumiçindebiriolarakartıkrestorasyonadeğil,esaslıbirreforma ihtiyaç duyan zihniyetin tarih ve cemiyet görüne sahiptir. BatıDoğu mukayesesine her an bavurur. Çünkü çöküntünün nedenini ve gelimenin yolunutarihtearayanamakurubirtarihdeğil,medeniyettarihçiliğiyapanbir mütefekkirdir.CevdetPagenebugörüAvrupatarihiveĐslâmtarihiniele alırken tarihin periyodizasyonundaki problemlere değinir. Ona göre Avrupa,

Roma'nınyıkımınakadartarihiatık,sonraortazamanvenihayetĐstanbul'un

fethi veyaAmerika'nınkefiyleyeni zamanagirer.Butipzamanlamanınbize

uymayacağı fikrindedir. Orta ark tarihini Đslâm evveli ve sonrası diye ikiye ayırır. Ona göre medeniyet dine bağlıdır. Đslâm dininin ve hukukunun tarihi kendirtlarınagörebiçimlendirdiğigöründedir.

Cevdet Pa'nın Fransız ihtilâlini ve neticelerini tahlile özel bir önem atfettiğinibelirtmitik.CevdetPaaayrıbirmedeniyetçevresinin,yaniAvrupa medeniyettarihinindönümnoktasıolanFransızihtilâlinin(buaradaPaa'nın "Fransızinkilâbı"teriminikullanmayıpsevmediğinibelirtelim),Osmanlıülkesi ni deetkisialtınaaldığınınfarkındadırvebumeseleyebununiçineğilir.Nitekim

ilkcildinin200sahifesibuihtilâlebirmedhalgibidir.Gene6.cilttedeböylebir icmalinolduğunubelirtmitik.Ðhtilâlinsebepleriniuzunbirtarihiniçindearar.

Ðhtilâl bahsine girite, kraliyet Fransa'sındaki malî müzâyaka üzerinde durur (VI, 228). Burada Turgot'nun aldığı tedbirleri överek onun azlinin kraliyetinbirhatasıolduğunubelirtir(s.240).CevdetPa,ihtilâliçinkraliyetin basiretsizvedargörülü,bunaltıcıidaresinibirincideredesuçlugörmektedir.

www.e-kitap.us

Ðhtilâli hazırlayan nazariyata da eğilir: "Voltaire istihza ile din ve devlete sal dırır,akaîdveefkârıatîkayıitibardandüürür,Rousseaunammüellifdegayet münîyane olarak telif ettiği kitablarda devlet ve dinin ve mezhebin ahvali esâsîyesinden bahseder" der. Devamla, "Fransa yasaklardan bunaldığından hemenbunlarınpedensürüklendiler.Bugrubundındakalangenibirkitle de eski hükemayı kelbiyyunun (yani M.Ö. 5. asırdaki filozof Antistenis'in taraftarları,Cynique'leritakibedenlerikastediyor)takipçisiolanlarıizledilerve zevkusefayasaptılar,ihtilâlöncesindebirahlâkîbuhrandoğdu"der.

CevdetPamuhtemelenRousseau'yuesaslıbirsurettetetkiketmemitir. Sözünü ettiği ahval ve esasiyenin(!) ne olduğunu da pek ele almıyor. Yoksa onun, Rousseau konusunda hayli enteresan erhler düesi ve nakiller yapması beklenirdi. Ama Cevdet Pa'nın Montesquieu hakkında deği bir değerlendirmesi vardır. Ondan, hukuk ve adalet fikrinin tekâmülünü tetkik edenmüellifolaraksözediyor.Britanyaparlamentarizmineverejiminevrimine olan taraftarlığı bu üç düünür hakkındaki değerlendirmesinde de açıkça görülüyor.

Voltaire ve Rousseau için sarfettiği sözlerden Montesquieu'yu müstağni tutmaktadır çünkü sonuncusunun rejim modelleri de esas itibariyle Britanya modelinden mülhemdir. (Montesquieu parlamentarist ve kuvvetler ayırımını esasalanbirmeutîmonaryimütekâmilrejimolarakdeğerlendirir.)Nitekim Cevdet Paa Amerikan ihtilâli için de olumsuz bir değerlendirme yapmaz ve soğukkanlıbirüslûplaolaylarınakleder.

Fransız ihtilâlinin cereyanı Cevdet Paa tarafından kan ve terör dolu olaylar bütünü olarak nakledilir. Selâmeti umumîyenin ve Robespierre'in vahtini,özellikleLyonhrikatliamınıelealır:"Jakobenlerinkatlinüfusve irmuâmelâtıvahiyâneileberaberhalkınahlâkınıveaklınıdahiöldürmeye kalkıpmektebkapatıp,cemiyetiilmiyyeleriilgaveeskiFransa'danbireser kalmamaküzerekraliyetvediyanetveasaletedâirbi'1cümleusûlverüsumun ilgası,dinîusûlveibâdâtınilgası,diniÐsevîyerinediniaklîgetirmegayretive Paris'te büyük kiliseden papazların tard ve yerlerine oyuncu ve muzikacı koydukları,mihrabdayarıçıplakbirkadınatapınıldığıvebuiineyâletlerdede tekrarlandığı ve takvimin değitirildiğini naklediyor. Bu gibi tasvirlerle de Cevdet Pa'nın ihtilâli ho karılamayan bir tutumda olduğu anlalıyor (VI 124 vd.). Cevdet Paa Fransa ihtilâlini takip eden savalarda Fransızların

gösterdiği cesaret ve vatan müdafaasını ise (VI, 125) Fransız halkının vatanperverliği ve ihtilâl etrafında birleesinden çok, müttefikler arasındaki

www.e-kitap.us

rekabetvenifakaveegüdümsüzlüğebağlıyor.BuaradaFransasefaretininve Fransızların Đstanbul'daki garabetinden ve diğer diplomatların ve ecnebilerin âyetlerinden de söz etmeyi ihmal etmiyor. Hatta bir gün Avusturya baercümanı Reisülküttab Ra Efendi'ye Beyoğlu'nda, Fransız diplomat ve tüccarlarının ihtilâl kokardlarıyla dolatığını ve bunun men edilmesini rica etmiRaEfendiise,"Beheydostum,DevletiAliyyedeecnebilermisafirdir. Đster kokard takarlar, ister balarında üzüm küfesiyle gezerler" diye cevap vermi(VI,118vd.).

Cevdet Paa Küçük Kaynarca'dan, yani Osmanlı Devletinin Rusya'dan yediği ilk önemli darbeden itibaren bu devletin tarihini yazmakla görevliydi. hesiz sadece görev duygusundan değil, ama münhasıran 19. yüzyılın bir münevveriolarakRusyaDevletininkuvvetlenmesiveOsmanlıDevletininonun karsında gerilemesinin Cevdet Pa'nın zihnini meul ettiğini eserinin her faslında açıkça görüyoruz. Hatta Kırım ve Kazan ve Ejderhan hanlıklarının tarihiyleyoğunilgisininsebebidebudur.

Rusyatarihiileilgilibahseylebar:"Rusyalukifi'laslkavivehretli bir devlet değilken, elhaletü hazihî kürreyi arzın dokuz parçasından bir parçasına malik olmu bir heyeti cesîmdir. Bu heykeli cesîmin müessisi salifü'zzikrBüyükPetro'dur"(I,241).EvvelkimüverrihlerinaksineDelideğil, BüyükPetrolâkabınıkullanıyor.

Cevdet Paa'nın Rusya tarihi konusunda muhtemelen Türkçe tercüme veyatelifeserlerdendeistifadeetmiolmasımümkündür.Çünkübusıralarda çıkanmüellifveyamütercimibelirsizbirBüyükPetroTarihivardı.2O,Rusya'nın kuvvetlenmesiniönplândaKazanveEjderhanhanlıklarınınortadankaldırılması vebunagözyumulmasınabağlamaktadır.CevdetPaabirdeBüyükPetro'nun vasiyetnamesiüzerindedurur.AslındaböylebirmetinPetro'yaaitdeğildirve kızıYelizaveta'nınçariçeliğizamanındakalemealınıportayabirdüsturhalinde konmutur.CevdetPabukonudakiitirazıbildiğihaldevasiyatnameyiısrarla Petro'yamaletmekte(1,244)vekitabıneklerkısmınabumetnide dercetmektedir. (s.3545).

CevdetPaa,ViyanasefiriSadullahPaa'yayazdığımektupta,BüyükPetro ve II. Sultan Mahmud dönemi reformlarının mukayesesini yapıyor. Onun hukuk ve idarî müesseseler tarihi alanındaki bilgi ve sezgisini u tahlilinde gözlememek kabil değildir: "Strelitzler Rusya'nın sırtında bir ur idiler.

2BüyükPetroTarihi,Đstanbul1270(185354).

www.e-kitap.us

Kaldırılmaları ordunun ıslahını hazırladı. Oysa yeniçeri Devleti Alîyyenin yüreğinde seretan (kanser) idi. Kaldırılmasıyla bir yığın müessese yıkılıp yenidenkurulupdüzeltilmeleriicabetti."CevdetPabuifadeileklâsikdevir Osmanlı idari bünyesinin değiirilmesindeki zorluklara iret ediyor. Đlâve ediyor:Petro'nunAvrupa'yıgezipfiilenhereyitetkikettiğini,oysabirOsmanlı hükümdarınınbunuyapamayacağınıvenumuneleriyakındangöremeyeceğini, her yi kendinin dünmesi ve denemesi gerektiğini (kastettiği II. Mahmud'dur) belirtiyor. Rus ve Osmanlı reformlarının cereyan tarzı için hükmü veriyor: "Đngiltere'de inkılâb zadegânın zorlaması ve halkı yanına alması ile, Fransa'da ise halkın Krala karı ayaklanması ve ihtilâl ile oldu. RusyaveOsmanlıdaiseinkılâbtarafısaltanatıseniyyedendir."3

Cevdet Pa tabii bir tekâmüle ve müesseselerin bu tekâmül içinde değiinetaraftardır."Đslâmdevletininanayasasıriattır"derkenriatınne olduğunuveyorumununasılyaptığınıdagözönünealmakgerekir.Mamafih buayırımonun,AvrupaveOrtadoğucemiyetlerinintarihîveiçtimaîbünyesini tefriktekullandığıbirkıstastır.

Cevdet Paa'dan önce Osmanlı müverrihleri arasında Avrupa ve Dünya tarihinedeğinenlerinbulunduğunubelirtmitik.Gerekbunevîeserler,gerekse onun zamanında Avrupa'dan tarih ve iktisat gibi disiplinlere dair yapılan tercümeler Cevdet Pa'nın kullandığı mehazlar konusunda bizi aydınlatmaya yardımedebilir.

Bildiğimiz ilk tercüme Feridun Bey tarafından yaptırılmıır. Menkibevî hükümdarFaramund'dan1560'larakadargelenFransatarihidir.Meçhulümüz olan bazı kaynaklardan yaptırılmıtır. Fazla kopyası olmayan bu yazmanın mütercimleriHasanbinHamzaveAlibinSinan'dır.Gene1650'lerdeĐbrahim MülhemiRomalılarveFranklarhakkındabirtarihçevirmitir.ÜnlüKâtipÇelebi ise Johann Cario'nun Frank Kroniğfni (1548) ve Chalcondyles'i Türkçeye çevirmiir.HezarfenHüseyinEfendiisephesizAvrupalılarındatanıdığıbir dünya tarihçisidir. Muhtelif dillerdeki eserlerden oluan kitaplığı, Đstanbul'a gelen ecnebilerin de dikkatini çekmi ve Ferdinand Marsigli, Antoine Galland gibileri, bilgisinden hayranlıkla bahsetmirdir.4 Hüseyin Efendi, Lâtince ve YunancadabiliyorduveyazdığıtarihbizdeEskiYunan,RomaveBizans'dan bahseden ilk tarih kitabıdır. 1691'de öldü, muhtemelen Dimitri Cantimir ve

Petit del Croix gibi oryantalistleri de tanıdı. Tenkihi Tevarihi Mülûk'da Amerikanınkefi,Çin,Filipinlervs.deyeralır.BuradaAvrupakaynaklarıkadar

3CevdetPaa,Tezâkir(yayınlayan:C.Baysun)IV,Ankara1967,s.217219.

4Babinger,OsmanlıTarihYazarlan(çev:.çok),nkara,.52.

www.e-kitap.us

KâtipÇelebi'ninAtlas'ı(Cihannüma)dakullanılmıtır.

BernardLewisvebazılarının(busonuncuMuslimDiscoveryofEuropeadlı

eseriyle kastediliyor) ihmal ettiği Peçuylu da vakanüvisler arasında Avrupa tarihini yer yer anlatan biri olarak tanınır. Peçuylu, Almanca ve Macarca bilmekteydiveĐstvanfygibiMacartarihçilerdendeistifadeetmitir.

HattabusonuncusundanBirinciViyanakuatmasınıtasviretmekteyararlandığı dagörülüyor.5Peçuylu,iktisadîvekültürelmeselelerekadareğilir.GeneNaîma da, ta Haçlı seferlerine kadar değinir ve tarihinde yer yer HaçlıĐslâm dichotomie'si (kutuplaası) etrafında meseleleri mütalaa eder. 1722'de Temavarlı Osman Ağa'nın Avusturya tarihini 800'lerden 1660 tarihine kadar elealıpyazdığıbiliniyor.TemavarlıOsmankaldığıülkeyebuaçıdanilgiduyan birtarihçidir.

Cevdet Paa, devrinde, Avrupa iktisadî tarihine ve iktisadî strüktürüne iliin risaleler de kaleme alınmı ve hatta basılmıtı. 1830'larda isimsiz bir yazarınTedbiri umrânı mülkîadlı yazması Avrupa merkeziyetçi devletlerinde ekonomipolitik'edeğinir.Gene1849'daSerandiBey'inbirrisalesibunaörnek gösterilebilir.6

Cevdet Paa Tarih'ini kaleme aldığı sıralarda, Osmanlı idareci ve münevverleri Avrupa tarihine ilgi duyuyordu. Hatta daha çok Avrupa tarihlerindeOsmanlıtarihininnasılelealındığıyoğunbiralakakonusuyduve yabancımüelliflerintevikedildiğidegörülüyordu.MeselaViyana'dakiFransa sefirininyeğenideBumon'unkalemealdığı4ciltlikAvrupatarihi,münderecâtı dolayısıyla Sultan Abdülmecid'e sunuluyor ve Osmanlı tarihini müspet olarak elealdığımazbatadabelirtiliyor,taltifiisteniyor.7BütünbunlararağmenCevdet Paa'nınhangiAvrupakaynaklarınıokuduğubütünüylehalledilecekbirmesele gibigörünmüyor.Esasolanonunkavrayıveokuyucuyakavratıındaki,üslûp vemantığındakisağlamlıktır.

Bugün Türk tarihçileri Cevdet Pa'yı Avrupa tarihi konusunda bir ölçüde

5Markus Köhbach, "Die osmanische Fassung von Đstvanfy's Bericht über die erste belagerung Wiens 1529 in der Chronik des Đbrahim Peçevi", Die erste Türken belagerung,Wien1979,s.93106. 6

Đ. Ortaylı, "Osmanlılarda ilk telif iktisat elyazması" Yapıt, 1983/1 s. 37 vd. BabakanlıkOsmanlıArivi(BOA),Đrâdeedislâ,sene1265,nr.3865.
7BOA,ĐrâdeHariciye,sene1266,nr.2893.

www.e-kitap.us

geçmitir.TarihçilerimizilgilikonulardaAvrupaliteratürünü,Avrupaarvlerini kullanmaktadırlar. Ancak bu ilginin sadece Türk tarihine, Osmanlıvrupa münasebetlerine veya münhasıran Osmanlı sistemiyle ilgili bilgi kaynaklarına yöneldiğinibelirtmekgerekir.OysakiTürktarihyazıcılığıartıkAvrupavedünya tarihini de müstakilen ve uzman olarak incelemek, bir baa tabirle dünyaya açılmak dönemine gelmitir. Türkiye'de yakın zamanda Bizantinistler, Slavistler, Avrupa'nın muhtelif beleriyle; Đtalya, Fransa, Almanya, Đngiltere tarihiyle uğraan uzmanlar olmadıkça tarih eğitimimizin, hatta tarih tetkiklerimizin yeni yorumlara, yeni alanlara yönelmesi güçtür. Bugünkü durumda Avrupa ve dünya tarihçiliğinin bizde, Cevdet Paa'dan beri 150 senedirönemlivekaydadeğeraamalaryaptığınısöylemekhenüzgüçtür.

www.e-kitap.us

TÜRKNCELEMELERĐAPAN

KURULUAR

Batıda Türk incelemeleri yapan milletlerin ilki Đtalyanlardır denilebilir. üphesiz bu inceleme Türk dili ve iri ve devlet nizamı üzerindedir. Vakıa Đtalyanlar Avrupa'nın ilk bilim akademilerini meydana getiren bir ülkenin halkıdır.AmabuakademilerdemüstakilTürktetkikiyapankurululularyoktur. FransailkdefaTürkdilieğitimiverkiyattetkikleriiçinkurumlanülkedir. Onu Avusturya ve Đngiltere izler. Arada Rusya arkiyata Türk kavimleri ile bar.HattaRusoryantalizmininöncülerindenbiri,AzerbaycanlıMusaKâzım Bey'dir.Almanyasahayageçgirdi.AmaçokderintetkiklerleArabica,Persica üzerindenTürkolojiyebaladıvebugünsahadahakimolanülkelerdendir.Bu nun gibi küçük ama ilmî kapasitesi yüksek bir ülke Macaristan'dır ve Macar Türkolojisibugünöncülerdendir.Buülke19.asırdanberiTürkkavimlerindilleri ve etnografyası üzerinde halen en teferruatlı ve baalarının ilgilenmediği konulardadeğerliaratırmalaryapar.

Gene arkiyat ve özellikle Türk Đmparatorluğu üzerinde u anda kalıcı aratırmalaryapanbirküçükülkeĐsrail'dir.HattaneriyatitibariyleOrtadoğu tetkiklerinielegeçirmibirülkedir.Sözettiğimiz2ülkebilginleridıdünyaya açık, çok lisan bilme metoduna sahiptir. Macaristan Türklük aratırmalarına kendimillîtarihi açısındanönem veriyor.Đsrail iseOrtadoğuülkesidir:Orta doğu'da yamak için yeni bir yorum ve bölgeyi inceleme durumundadır. Đtiraf etmeli ki son 5 asrın Ortadoğu tarihi araırmalarına bugün Đsrail hakimdir.

Uzakdoğu'da ise Türkoloji, arkiyat demektir. Batı Avrupa'da arkiyat Arapça, Farsçadan sonra Türkçeye giderek yapılıyor. Japonya ve Çin ve

www.e-kitap.us

Kore'deiseönceTürkkavimleri,sonraIranveArapmedeniyetiniinceliyorlar. Demek ki Türk incelemeleri dı dünyada arkiyat baı altında yapılmasına rağmen iki yol var: 1. ArapĐran üzerinden Türkoloji. Bu Batı Avrupa için böyle,2.UzakdoğuülkeleriveRusyaTürklerüzerindenArap,Đran'ayöneliyor. ĐkinciyoluizleyenlerOsmanlıtetkiklerikadarOrtaAsyaveKafkasya'yaönem veriyorlar.

10 senedir durum değiiyor. Sovyet Đmparatorluğunun durumu itibariyle Avrupa'dakiveABD'dekibazıenstitülerdeOrtaAsyaveAzerbaycanveVolga boyu tetkiklerine önem verir duruma gelmilerdir. Bu balangıç halindedir. HattaDDRveMacaristanOrtaAsyasahasınabugünküTürkiye'dendahafazla önemveriyorlardı.

TürktetkiklerindeBalkanülkeleritamamenOsmanlıTürkiye'siilesınırlıdır. Bu anlaılır bir eydir. Osmanlı devri onların millî tarihlerinin en önemli bir safhasıdır. Henüz burada ideolojik ve milliyetçi yaklaımlar hakim olmasına rağmen kaynaklara indikçe daha sıhhatli yorumlar yapılıyor. Monografiler kalemealınıyor.BalkanülkelerininherbirindeTürkolojininkendikadrolarıvar ve gelie görülüyor. Bu ülkelerdeki tarih araırma enstitü ve kadroları ise alakayaayandır.

AsyaCumhuriyetlerimizilmîvefikrîyöndendebağımsızlıklarınısağlamak istiyorlarsaenkısazamandaBulgaristan,Romanya,Arnavutlukgibiülkelerdeki kadrolamayadikkatetmedurumundadırlar.YanionlarınOsmanlıtetkiklerine önemverentavrıvegayretini,AsyaveKafkasya'dakiCumhuriyetlerimizSlavlar veRusyatarihiiçingöstermeliveBalkanülkelerininarkeolojiprehistoryasının yeni zamana kadar Avrupa, Asya ve hatta Afrika halklarının tetkiklerindeki tekilâtlanmasınıörnekalmalıvekadrolarıyetiirmelidirler.

Đtiraf etmek gerekir ki, bu tip bir geni tekilatlanma bizde de henüz sağlanmıdeğildir.AmaSlavtetkikleri,Sinoloji,Japonya,Đndoloji,Aram,Arap tetkikleri, Germanistik, Romanistik ve Anglosakson tetkiklerinin yapılmadığı bir ülke için modern dünyada yaama ansı azdır. Oysa Sovyet döneminde Asya ve Kafkasya'da ki cumhuriyetlerin alim ve münevverlerine dı dünya kapalı tutulduğu ve bu zümre Sovyetlerdeki halklar içinde Rusya'yı en iyi öğrendikleri halde, onlara Rusya tarihi ve Slav tetkiklerinin

bile kapalı tutulduğu, orijinal aratırma yapacak bir imkân hazırlanmadığı malûmdur. Bunudeğiirecekilmibirtekilatlanmayageçilmesizaruridir.

BugünküdünyadaTürkolojisahasındaenkalabalıkkadrolarasahipikiülke vardır: Bunların birincisi, ABD ikincisi eski Sovyetler, yani yeni Rusya

www.e-kitap.us

Federasyonu'dur. Birincisi en zengin kütüphaneler ve aratırma fonları ve araırmacı kadrolarla donanmıtır. Türkoloji geleneği yenidir, üstelik Batı Avrupa ve eski Rusya'daki gibi çok geni bilgili, üniversal bilginlerin bulunduğunusöylemekmümkündeğildir.Fakatmonografikçalımalarkusur suzdur,aratırmacılaraseyahatimkânı,vesika,kitapteminizengindir.Rekabet vardır.Fazladanbuüniversiteler(Harvard,Princeton,Yale,Chicago,Berkeley, Columbia ve onu izleyen onlarca üniversite) her zaman için Ortadoğu ve Avrupa'danmütehassısveöğretimüyesicelbetmekte, öğrencigetirmektedir. ABD üniversite kampüsleri aratırma, tartıma, yayın ve rekabet alanıdır. Bu bakımdan Đngiltere ve Fransa ve hatta Almanya gibi ülkelere nazaran daha fazlaimkânolanyerlerdir.Fakataıihtisaslaanıngetirdiğiproblemleride görürsünüz. Bilgi birikimi bazı halde aydınlardan çok kütüphane ve arlere mahsustur.

EskiSovyetlerinmirasçısıRusyaisebugüniçinÇarlıkzamanındakizengin geleneğinitakipedemeyecekdurumagelmiir.Kalabalıkuzmanlarındıdünya iletemaseksikliğiburalardayenigelieleriönlemitir.UkraynaimdiABDve Avrupa'dakivatandarını,eskimültecilericelbediyor.Ukrayna'nınbusahada ki atılım ve tekilâtlanması daha umut vericidir. Asya Cumhuriyetlerimizdeki üniversitelerin bu ülkeyle temasa önem vermelerinde fayda vardır. Ama her yden önce dı dünya ile teması sağlamı Türkiye'deki akademik kurum ve müesseseler üzerinden Batı Avrupa ve ABD ile temas edilmeli, Ortadoğu ülkelerinegençalimlertetkikveeğitimegitmelivebununiçingerekendileğiti minedikkatetmelidir.

Bu kongrede Arif Abasov meslekdaız, Azerbaycan'da arkeoloji ve etnografya aratırmaları üzerine bir rapor hazırladı. Gelecekte Azerbaycan Arkeolojisinin Doğu Anadolu ve Đran'da tetkikler yapmasını temenni ederiz. Böylece Selçuklu devrinin evveli ve sonrası için aydınlatıcı araırmalar Türkmenistan, Azerbaycan ve Türkiye iirliği ile yaratılır. Azerbaycanlı meslekta Hüsamettin Mehmedov'un Çarlık Rusya ve SSCB Türkolojisinin karakteri üzerine tebliği aydınlatıcıdır. Sayın Pulat Utkan'ın Çin ve Japon ya'daki Türkiyat aratırmacıları üzerine sunduğu tebliğden de anlaılıyor ki, özellikle Orta Asya tarihi için Sinoloji yapmak ve bu ülkenin Türkolojisiyle temasageçmekgerekir.

Orta Asya tarihini kendine göre yorumlamak bazılarının ifade ettiği gibi sadeceRusyaveBatıAvrupaTürkolojisinehasbirnakîsedeğildir.Japonyave Çin akademik çevreleri için de aynı nakîse söz konusu olabilir. Türkolojiye

www.e-kitap.us

objektif bir bakı getirmek için Türk bilginlerin baa kültür çevrelerini takip etmesi gerekir. Bunun çaresi, mücavir alana inmek ve uzman yetitirmektir. Sayın Gülçin Çandarlıoğlu bu gerçeğe iaret eder. Uzakdoğu tarihine ve tarihçiliğineyaklaamızbuülkelerdeyapılanTürkolojiyidedoğruyolagetirir.

Milletlerin karlıklı tetkiklerinin artması, tarih ve toplum bilimlerini bir emperyalistkontrolvasıtasıdeğil,biranlaavetanıaaracıhalinegetirir. Ankara Üniversitesinden meslekdamız Nesimi Yazıcı, Mağrip ülkelerindeki Osmanlıtetkikleriüzerindeduruyor.BugünOrtaarkülkeleribirbirinitanımaz. Araplar Türk tetkiklerinde henüz bangıç safhasındadır. Osmanlı tetkiklerini çoğuOsmanlıTürkçesiniiyibilmedenyapar.ÜrdünveMısır'dabazıuzmanlar bununistisnasıdıramagenelTürkolojibalamamıır.Irantetkiklerideöyledir. Gene Đran, Arap tetkiklerinde iyidir ama Türkoloji gerilemektedir. Türkiye'de ArapĐran tetkikleri geleneği devam ettirilemiyor. Kısacası Ortadoğu Đslam kültürününüçunsuruTürk,ArapveĐranlıbirbirinidilvekültürolaraktanımaz. Budurumundüzeleceğiniümitediyoruzvemodernzamanlartarihinidebu3 camiakarıklıolarakyapmalıdır.ĐirliğiTürkdünyasınınAraplrantetkiklerini birliktedahakuvvetleyapmasınısağlayacaktır.

Batı Avrupa'da Đspanya, Đrlanda, Lüksemburg ve Đsviçre dıında hemen bütün ülkelerde birkaç üniversitede Türkoloji bölümleri vardır. Bunlar Orta Asyatetkiklerinedegeçenasırdanberiyönelmiir.OrtaveDoğuAvrupaise gene etkili merkezlere sahiptir. Aynı yi Đslam dünyası için söylemek henüz mümkün değildir. Bunun için Türk ülkelerinin Đslam tetkiklerine eğilerek bu araırmalarıtevikiveörgütlemesihedefolmalıdır.uandaJaponya,Çinve Kore,yakıngelecektePasifikülkeleriTürktetkiklerindekendinihissettirecektir, ĐspanyolcakonuandünyahenüzTürktetkikleridıındadır.AmaĐspanyaArap tetkiklerindeönemliağırlığıolanbirülkedirveTürkolojiyebamıtır.

1977yılındaTürkTarihKurumuĐsmailSoysalveMihinIvyal'inhazırladığı

TürkincelemeleriYapanKurululararadlıbirkılavuzyayımladı.Buradakibilgilerin

bazılarıgeçen15yıldahaliyleeskidi.Bunuyenileyeceğizveyenidenbasacağız. Yeni cumhuriyetlerimizin Türkoloji dünyası ile temasa geçeceği Orta Asya ve Kafkasyatetkikleriyapanenstitüleriınçalımalarınakatılacağıaçıktır.

www.e-kitap.us

OSMANLIĐMPARATORLUĞU'NDAGAYRĐMÜSLĐMLER

RekabetKuruluPerembeKonferansları,2Kasım2000,.323.

DevletAliyyemizOsmanlıĐmparatorluğu,tarihtekiüçüncüvesonRoma Đmparatorluğudur. Roma imparatorluklarının bir özelliği vardır; bunlar kozmopolit imparatorluklardır. Diller ve dinler halitası halinde yarlar ve buralarda esas olan, bir dinin, bir hanedanın hakimiyetidir. Bu impataroluklardabirdilhakimolurveesasolarakordudadabirdilyaar.

Hiç üphe yok ki, Osmanlı Đmparatorluğu bu anlamda Türklerin imparatorluğudur. Türkmenler tarafından kurulmutur, ananesi Türkmendir. Komuta dili orduda her zaman için Türkçe olmutur ve Türkçeye de dikkat edilmiir,hattaTürkunsuradadikkatedilmiir.YanikanTürklüğünedeğil, kültürel Türklüğe dikkat edilmitir. Bu bir milliyetçi söylem ve urla olmaz amadoğalolarakvardır.

Okadarki,19.asırdabile,mesela"ArabistanordusundaArapuağıarttı, Anadolu'danTürkuağıevki..."diyeiradelervardır.Demekkiordudaböyle biretnikunsuru,birkültürelunsuruhakimkılmaçabasıvardır.

Bu devletin ordusu içinde en seçkin unsur, yeniçeri, sipahi, kapıkulu ocaklarınaaskerdevilirbildiğinizgibi.Ömrü6asrıanbirdevletin2.5asır sürenbirkurumudur.

Devme usûlünde en dikkat edilen husus, ırkçı değil ama kültürel bir yaklalaTürkleirmedir.Adı böyle konmaz. Toplanan çocuklar , bunlar

sepete konan çocuklar değildir, o yalandır, yani sepete konacak 3 yaında çocuğuOsmanlıdevirmez;çünküodahakızamıkçıkaracak,suçiçeğidökecek; ona kim bakacak? 10 yaında artık muafiyet kazandıktan, sağlam bir çocuk olduğuanlaldıktansonradevmeemininininönüneçıkar.

www.e-kitap.us

Devirmenin çeitli kuralları vardır; kalabalık ailelerden alınır, tek çocuk alınmaz,Yahudiçocukalınmaz.ÇünküYahudilerkuralolarakkırsalbirmillet değildir,kentselbirmillettir.Kentuğı,hiruğıdevilmez.

Bazı ahvalde çok nadir olarak Müslümanlar da alınır; Bosna'da, Arnavutluk'ta,Kafkasya'daolduğugibi.Birtakımyerlerdedeçocuklanverirler; çünkü zaten hayat çok zordur, beslemesi zordur. Giden çocuk, ola ki, talihi parlarsaaileyedeyardımıdokunur,böylelerideolmutur.

Çok çok nadir ahvalde seçkin ailelerin çocukları ikna yoluyla alınabilir. Mesela, Sokollu Mehmed Pa böyle alınmıtır. Fatih'in sadrazamı Mahmud Paa böyle alınmıtır. Bunlar büyük ruhban ailelerinden, papaz ailelerinden, metropolitailelerindenalındıklarıhaldeçokiyiMüslümanlarolmulardır.

Mahmud Paa o derecede edid bir Müslümandır ki, Fatih'i batan çıkarıyorlar diye Hurufî takımını toplatıp yaktırmıtır. Tabii yaktırması onun Hıristiyanlığındankalmabiralıanlık.Busofularınçokhounagitmitirçünkü o zamanın Hurufileri, bugünün Yehova ahitleri yahut Bahaileri gibi sapkın, uçuk,kozmopolitbirdinsayılıyor.Sarayıveelittakımıbuakımdankurtarmı tır.BiranlamdaĐmparatorluğaböyledinîbirhizmetivardır.

BudevirilençocuklarEnderunmekteplerine kaydırılıyor.Odemektirki, ilerideadamınrütbesiSancakBeyliği'ndenbar.SancakBeyiolarakçıkarlar veya sarayda ona mümasil bir memuriyette kalır. Daha kabasaba, sıradan çocuklar Acemi Oğlanı oluyor ve Acemi Oğlanın ilk ii Türk'e verilmek. Tıpkı bizegelenAmerikalıBarıGönüllülerintekniğigibi.Türkçeyiköylülerinyanında öğreniyorlar. Dini de orada öğrendiklerinden halk dinini öğreniyorlar. Bu en kolayTürklememetodu,çünkügelendeköylüzaten.

Ve unutuyorlar geldikleri yeri. Dolayısıyla bu da bir Türklemedir. unu söylemek istiyorum: Ordunun dıında Türklük o kadar önemli değilmi gibi görünürfakathayatıngerekleri,birikincisınıfıdahaböylehazırlamıtır:Türk ĐlmiyeSınıfı.ĐdaredeçokönemlirolüolanUlematakımı.

Genellikle Anadolu ve Rumeli'nin çocukları oluyor, gelip medreselerde okuyorlar.TürkolmaklabirlikteBosnalıgibi,Arnavutgibi,çokazmiktardada

Kürtgibi,Kafkasyalıgibibirtakımunsurlardagelipbusınıfıniçinegirebiliyor.

Fakat ılacak y, Arabistan uleması Türk ilmiye sınıfı arasında yerini bulamayanbirulemadır.Buçokenteresandırveadetabirmuammadır.Niye? Muhtelifsebeplerivar:Karakteruyumazlığıolabilir.Araplar,anadilleriArapça olduğundan ukalalık yapıyor olabilirler, bu çok tipik bir harekettir Araplarda.

www.e-kitap.us

Arapçayla üstünlük taslıyorlar, bugün de öyle. Bizimkiler de fazla tahammül edemiyorlar demek. Suriye ve Mısır'da bir Arap uleması daha çok medreselerde mahkemelerde pek değil ve müftülüklerde müftü olarak hayatlarınıve ilerinisürdürüyorlarisede,kaza aynıadliyesilki vekazaların idaresiaynızamandaTürktakımınınelindedir.NihayetTürklerAnadolu'dave Rumeli'deBakentmüftülüğünü,müderrislikleri,büyükölçüdekadılıklarıelde tutmutur.

Bunlarındındabuimparatorlukta,hersınıfmilletinkendinegörebirelit tabakasıvarveonlarbirarayagelipbirtür"optimat",yanieniyilerimeydana getiriyorlar.Buna"askerîsınıf"deniliyor.Amaüyelerinillakiaskerolmasılazım değil... Mesela bizim kadı, bizim müftü, bizim müderris gibi, Ermenilerin de Ruhbansınıfından"Vartabet"veyaPapazSemineri,hocası,varsaKocabaısı aynısınıfınüyelerisayılıyorlar.YahudininHahambaıaynıdurumdasayılıyor. Rumların reayası bizim reaya gibi alt tabaka sayılıyor, vergi veriyor, silah taıyamıyor.

nüzerindekesinlikledurmaklazım:Buimparatorluk,Müslümanların gayrimüslimlere hükmettiği bir imparatorluk değil. Bu, özündeki kuruluu TürklerinolmaklabirliktekozmopolitbirRomaĐmparatorluğu'dur.

Burada Türklük, en soi, yani objektif olarak vardır.Pour soi,yani kendi bilincimizin içinde mevcut değildir. Bu çok önemli bir unsurdur. Bunu anlatması,ifadeetmesihemzordur,hemdekolaydır.

Đlmiyesınıfıki,haniArapçayla,Đslamlıklabukadarhalvetolansınıf,kendi içinde Arap'ı istememi. Diğer unsurlar Türklemi yani Bosnalı Sırpça konuarak oturmuyor ilmiye sınıfının içinde veya Arnavut, Arnavutçasıyla oturmuyor. Mükemmel Türkçe bilmek zorunda, ama hiç birinin de kalkıp Türkçülükfalanyaptığıyok.Buçokgaripbirey;böylesessizbirasimilasyon, asimileedendefarkındadeğilniyeöyleyaptığının.

Ordu Türktür. Türk adını belki çok kullanmıyorlar ama lisan Türkçedir, komutaTürkçedir.Düzgünbiraskerîsistemdezaten10tanelisankonuulmaz. AvusturyaMacaristanordusundaöyleydi,gayetgülünçbireydir.Komutadili Almancadır, "ate denildiği zaman "fenuer" diye bağırır topçu, ate edilir. Ondan sonra zabitan, askerler birbirlerini aynen cins koyun gibi bulurlar ve

dillerinikonurlar.ĐlkönceAlmancakonuayabaar,yaniasteğmenyahut teğmenyüzbaısına,binbaısınatekmilveriyor;Almancakonuur.Bakıyorki, öbürü zaten aksanından belli ne mal olduğu. Barlar Macarca konuaya. Tabii 3. gün o Macar takımı öbür takımla itimeye balar. Avusturya

www.e-kitap.us

Macaristan ordusu; imparatorluk ordusu, bir kavimler halitası ve bir itime halindeydi. Bizim imparatorluğumuzun ordusu hiçbir zaman böyle olmamıır çünkü bir imparatorlukta, tıpkı Roma'da olduğu gibi, tıpkı ikinci Roma'da, Bizans'da olduğu gibi, tıpkı Osmanlı'da olduğu gibi hayatın içinde, ideolojide, yambiçimindebir kozmopolitizmolur fakat temelmüesseselerdeböylebir yolmaz.

80tanemilletvardiye,orduda80tanedilkullanılmaz.80tanemilletvar diye, maliyede 80 tane kayıt tutulmaz. Kayıtlar bellidir; Türkçe tutulur. Rakamlar, kendine göre rakamlardır, siyakat rakamları. Maliyeciler ayrı bir silktir. Ve maliye memuru her eyden evvel maliye memurudur, mensup olduğucemaatinmilliyetçisideğildir.

Aynı ekilde mahkemelerde de icabı halinde Arapça kayıt tutulduğu olur. Tercümanla konuulur fakat buna rağmen kayıtlar umumiyetle Türkçedir ve demindearzettiğimgibikazasilkinemensupinsanlar,ilmiyeninbutakımıher yden evvel Türkçe bilmekle mükelleftir. Arapçayı zaten tahsilleri ve dinleri icabıbiliyorlar,bildiklerifarzediliyor.HerOsmanlıâlimidekırkırArapça konupbiliyordemekdeğilbu.Öylebirfaraziyenindedoğrusuhiçbirgereği yokamabirimparatorlukbudemektirzaten.

Veböylebirimparatorluktabukadarinsannasılbiraradayaıyor?öyle bir kahvehanede otursanız o asırda, mesela Đstanbul'un Eminönü'sünde, çardağın altında önünüzden böyle tipler geçer: Siyah giyineni Ermenidir. Çatma kavuk giyeni Musevidir. Kadınlar geçer, ona göre giyimleri vardır. Erkeklergeçer,onagöregiyimlerivardır.Hamallarınarasındabirisiiçkisatar, kaçak içki; o Ermenidir mesela. Meslekler de dine ve mezhebe göredir, bilhassa zanaatlar ve meslekler etnik yapılanmaya, yani cemaatine, milletine göredir.DoğrudürüstbirmuhitteaçılanbirmeyhaneRumlarındır.erbetçive bozacı dükkânları Müslümanların dır. Vakıa, bu erbetçi ve bozacı dükkânlarındadakaçakiçkisatıldığıolur.

Mehur fıkradır: IV Murad boyuna basıyor bir yerleri içki yasağında, bir yakalamıBektaiTekkesini,fıçılardolu."Niyebufıçılar?arapyapıyorsunuz değilmi?..""Yokefendimiz"demir,"bizüzümsularınısıktık,bıraktık;artık onlar

sirke mi olur, yoksa arap mı? Cenabı Allah bilir." Herhalde paçayı kurtarmılar.

Bubiryapımeselesi.Geçenasırda,"PunchDükkanı"diyebireyçıkmı, sıcak rbetin içine içki karıtırıp satıyorlarmı millet içip içip sarho olup çıkıyor, çoluk çocuk ama bu bir meslektir. Mesela hakikaten kuyumculuğun

www.e-kitap.us

bellidalınıSüryanlarveErmenileryaparçünküherkesçırakdiyehemhrisini, yeğeninifalanialır.

Ömer Lütfi Barkan, Süleymaniye Đnat Defterleri'ni yayınladığı zaman gördükki,omuhteemcamiyiyapansanatkârların,amelelerin,ustaların,her biribelirlibirloncayabağlıveoloncalardabelirlibiretnikgrubutemsilediyor. SüryanlarınveErmenilerintaçıolduğunu,bakalarınınneccarolduğunu,yani doğramacı,marangozolduğunugörüyoruz.Ogüzelimincecamileri,vitraylar Türklerin. Herkes kaba Türk, affedersiniz "Ayı Türk" der ama cam ileri Türklerinmi 16. asırda. Bu bir etnik yapılanma. Zanaatlar ve sanatlar etnik kafaya göre, etnik yapılanmaya göre teekkül etmektedir. Bu, imparatorluklardakaçınılmazbireydir.

DevletindevairiTesmiyesindedeaynı ygörülür. Dılerinebakanlar, kaçınılmaz bir biçimde imparatorluğun Rum aristokrasisidir. Biz onlara "Phanariot" (Fenerli) deriz, Fenerli Beyler. Bu adamların özelliği var; bunlar zenginRumlar.AmaillaHelendemekdeğil.Öylebiryvar:"Fenerlibeyler Rumdur; o da eit Yunanlıdır". Nereden çıkartılıyor bu eitlemeler, anlamıyorum.

Rum demek, "Romalı" demek, çünkü Bizans'ın ahalisi kendine "Romalı" der,imparatorluğunadıdahiçbirzamanBizansdeğildi.Bizans,modernilmin koyduğu bir isim. Helenlik lafı ve mefhumu Đmparatorluğun son 2 asrında ortayaçıkmıtır.

Mesela en büyük imparatorlardan biri Justinian, Makedonyalıdır, Romalıdır."Romalı"derkendinevegalibaanadilideLatincedir.Yunancadan, Yunan felsefesinden nefret eder. Koskoca bir Bizans hanedanı Đzavriyalılar, Çukurova Ermenileridir. Birtakım tanınmı imparatorlar, mesela Juannis Zimies, Çemigezeklidir adı üzerinde, yani Ermenidir. Büyük Konstantin Arnavut'tur.Rumdeğildir.

BiznediyeKonstantinopolisismindençokrahatsızoluyoruzki?Osmanlı hiçbirzamanrahatsızolmamı.Konstantiniyyedemiadına,resmîevraktada öyle, basılan kitapların üstünde de. Bunu Đstanbul'a çevirmekle rahatlıyorlar. Đstanbuldahakababirisim."Stinpoli"'hre'demektir.Đslamboldiyegeçmi ehrin adı bir ara. Bazı fermanlarda var 18. asırda ama bu çok Osmanlı

yakıırmasıbirisimdirvetutunmamıır. ehirismideğitirmenindepekbir manası yoktur zaten ama bu imparatorluğun insanları Helen kültürüne sahip değillerdir.Helencekonuurlar,obakabireydir.

Fenerlilere bakalım: Bunların içinde Latazziler var, Romen; Et rassili var,

www.e-kitap.us

Haçlıseferlerindenkalma,Latinkökenli.MavroyeniPaavardır,onlarNapolili Morossini ailesidir, Đtalyan asıllıdır. Kantakuzenler vardır, bunlar Arnavut asıllıdırvebirgrupKantakuzenlerdoğrudandoğruyaKırım'agöçetmilerdir, Kırım'ın âri Müslüman aristokratlarından, Mirzalarındandır. Kantakuz Mirza, MüslümanolmubirArnavuttur,Rumdeğil.BirkısmıHelenlemiçünkütıpkı Đstanbul'a gelen Bosnalının, Arnavut'un, Kafkasyalının kendi aralarında ve giderek evde Türkçe konumaları gibi, o zaman da Yunanca konuuluyor. Bunlar büyük Helen milliyetçileri de değiller. 19. yüzyılda bazıları Yunanlılık davasınakatılmılardiye,Đpsilantigibi,illaHelenmilliyetçisiinsanlardeğil.

Kostaki Musurus Pa, 40 sene boyu bizim Londra'daki büyükelçimiz olmuur ve en çok iltifat gören büyükelçilerden biridir. O, bir balo verdi mi KraliçeVictoriaOsmanlınianlarınıtakıpmutlakageliyormu;sevilenbiradam. Bu zatın ilk i Atina'da Osmanlı Đmparatorluğunun orta elçiliğiydi. Aırı Osmanlıcı olduğu için Yunan milliyetçileri kızıp vurdular, sol kolu sakat kaldı. Öldürüyorlardıazkalsın.

Fenerliler, bürokraside yeri olan adamlardır. Ne yapar bunlar? Tercüme yaparlar. Dı ilikileri yürütürler. Türkçe bilirler, Türk çeyi en iyi adamlardan öğrenmilerdir. Avrupa'da okurlar Fransa'da yahut Đtalya'da. O dilleri bilirler. TabiiRumcadabilirler(Yunancada).AmabunlarOsmanlıdır.

Meselamaliyeileribarutçuluk,mimarlık,sikkedarbı,yanidarphaneieri Ermenilerin elindedir. Ermeni "âmira" sınıfı denir onlara, "âmira" aristokrat sınıfı.ĐteArtinDadyanPa,ensonuncusu.HariciyeMüsterı,Maliyebakanı oldu. Abdülhamid'in gözdesi. Bezzazyanlar, Bulgarlar vs. bir sınıf tekil eder. Ermenimilliyetçiliğiyledealakalarıyok,bunlarOsmanlı.BunlarErmenistan'ın vatan olacağına, Ermenilerin müstakil millet olacağına kulağını kessen inanmazlar.

Mesela Yahudiler. Bütün Yahudilerin önde gelen münevverleri Yahudidir. DiniYahudi.BizzatSiyonisttemsilcileriyazıyor;Đstanbul'daSiyonisthareketin öncüsü olan Doktor Lichtheim'ın yazdığı rapor; Nessim Russo için "Lisan Aptalı"diyor.Hakaretâmizbirlaftırbu.Hahambaı,HaimNahumEfendiiçin, "Allah'ınsalağı,birdesahtekârlıkyapıyordiyegeçinir."Çünkü,HaimNahum,

Fransızcıymı,Almanya'yapektaraftarolmuyor.SiyonistlerosıraAlmanya'yla daha çok iirliği içindeler ve hiçbir kilde dı Siyonist ideallere yüz vermiyorlar;çünkübunlarOsmanlı.Bunlar,padihınYahudikullan.

Adamlar, Haydarpaa'da sinagog kurdukları zaman, "Hemdet Đsrail" diye isim veriyorlar. Hemdet ne demek? 'Hamid' demek, yani "Đsrail'in Hamdı".

www.e-kitap.us

Padihın adı Abdülhamid ya, adını "Đsrail'in hamdı" diye koyuyorlar Abdülhamit'eizafeten.Göçün400.yılındayapılanbirsinagogduro.Dolayısıyla burada, bu kilde bir milliyetçilik yok. Bunlar bir fasıldır. Zaten bu milliyetçiliklerortayaçıktıktansonrada,ortasınıflarınarasındabakatürlübir çatıaortamıçıkmıtır.Adamilköncegidipkendipatriğiniöldürmeyekalkar Devleti Aliyye'ye sadık diye. Bunlar önce kendi amatörlerini, Fenerli Beyleri öldürmeye kalkar. Yunan ayaklanması sırasında bu zümreyi zorla içlerine çekmilerdir.

imdi burada dikkat edilecek konu dur: Milliyetçilik, Osmanlı Đmparatorluğu'na Fransız ihtilaliyle gelmi değildir. Milliyetçilik, Osmanlı imparatorluğunda bu milletlerin arasında çoktan beri vardır. Đmparatorluğumuzun hakimiyetininilkgünlerindenberibuimparatorluktabir Helenizm vardı. Birtakım Helenler, dırıda okuyanlar, Avrupa milletleri arasındaki Helenizmi tanıyanlar, bir Yunan milliyetçiliği, müstakil bir büyük YunanĐmparatorluğukurmahayaliiçindeydiler.

Bunlarınkendilerinegöreortaklarıvardı.Bumemlekette17.asırdanberi aktifErmenimilliyetçiliğivardır.BiliyoruzkiErmeniler3kesimdir:(Birparantez açarak bunu söylemek durumundayım: "Millet" lafı, bugün bildiğimiz "millet" değildir. "Millet" lafını çağda Türkiye'de doğru olarak kullanan tek kii, Milli

SelametPartisiveonunbaındakilerdir.MilliGörü,MilliGazetevs.dedilerve

doğru telaffuz ettiler çünkü "millet" Arapçadır. 'Allah'ın sözü' demektir, 'söz' demektir. Bunu Đbraniler, Yahudiler, yani bizim dinin aslında öncüsü olanlar,

'cemaat' diye kullanmılardır ve Osmanlı'da da, Arap'ta da milletcommunity,

cemaatdemektir.Birdininetrafındatoplananinsandemektir.

MüslümanBulgar,Pomak,Boak,Arnavut,Kürt,Türkhepsibirmillettir. Bulgar,Yunanlı,Makedonyalı,Sırp,Hıristiyan,Arnavutbirmillettir.Ermeniler 3 millettir çünkü 3 dindendir. Ermeni milleti denildiği zaman, Gregoryen

mezhepteki Ortodoks Ermenileri anlıyorsun, Katolik dediği zaman Ermeni Katoliklerianlıyorsunve19.asırdadaProtestanolanlarıanlıyorsun.

imdi Katolik Ermeni'yle Gregoryen Ermeni, Ermenice konur. Bunlar aynı ulustandır ama din dolayısıyla aynı milletten değildir. Din, o kadar etkindir ki, ihtiyar Katolik Ermeni hatunlar, "Efendim biz Ermeni değiliz, Katolikiz" diyorlardı. Hakikaten yayı biçimleri çok farklı insanlardır. Ermenilerin bir büyük patriği vardı: Ormanyan. Doğduğu aile itibariyle Katolikti.19.asırdabirkrizolduVatikan'da."Papanınyanılmazlığı"ilkesiçıktı, birtakım Katolikler ayrıldılar o mezhepten. Bu genç rahip de ayrılmı

www.e-kitap.us

Gregoryenolmu.EskidinedönmüÇokbilgilibiradamolduğuiçinderhal tırmandı, Ermeni Patriği oldu. Çok uzun süre makamında kaldı, Sultan Abdülhamiddeçokseverdikendisini.

Patrik, Ermeni Patriği Kumkapı'daki ofisine geliyor gündüz, akm Beyoğlu'ndaki evine dönüyor. Tahammülü yok etraftaki klasik Ermenilerle yamaya. Onların alaturkalığına, yemesine, içmesine, zevklerine tahammül edemiyor.

Community anlamındaki millet'i bugünkü nation, 'ulus' anlamında

kullananlar Türklerdir, Türk mütefekkirleridir. Nasıl ki, vatan kelimesini

bildiğimiz "vatan" anlamında kullanmılardır. Aslında Arapçada vatan,

home'dan baka bir y değil. Çadırlarının olduğu vaha, köyünün, evinin ve

onun mümasili gençliğinin, çocukluğunun geçtiği yer. "Ey vatanî" diye iir okumaya baladığı zaman o sıladır, hem de kendi gençliğidir, böyle geni anlamlıkelimedir.Bunuçağda"vatan"anlamındakullananlarbizimkilerdir.

Kanuni Esasi'yi hiç bilmez Araplar, bizimkiler kullanmılardır. Hürriyeti,

milliyet'ibizimkiler o anlamda kullanmıır. Bütün Türkler böyle kullanmıtır

19. asırda ve bu muhteem literatür daha sonra Arabistan'a ve Đran'a yayılmıır.)

Birmilletteilatıiçindeinsanlarbüyürler.Mahalleleriaynıdır.Fakiresnaf Ermeni de, banker Ermeni de aynı yerde oturur. Birinin konağının yanında, öbürünün kulübesi. Aksaray'da, Sadrazam Paa'nın konağının yanında KazaskerEfendininkonağı.Onunyanındadabasitkâtibinkulübesi1,5katlı. Gidinbakıneskimahallelere,yapıbudur.Buimparatorluktainsanlariçtimaisı nıfagöredeğil,millî,dinîaidiyetinegöreoturur.Mahallelerideböyledir.Hiç kimsedebundanrahatsızolmazçünkükimsekimseylekarımakistemez.

Zannetmeyinki,Ermenikenarmahalleyeitildidiyehakaretsayar.Ermeni Müslümanla oturmak istemiyor. Yahudi, Ermeni'yle oturmak hiç istemiyor.

Allah göstermesin, kızı bir baka dinden adama kaçar veya Yahudinin oğlu Ermeni kızı alır. Tahammül edemezler. Rum'la Ermeni birbiriyle geçinemez Hıristiyan oldukları halde. Fırtına kopardı eskiden bir Ermeni'yle Rum evlenirse.

Osmanlı,asayiiteminetmeklemükelleftir.Bu,19.yüzyılda,20.yüzyılda değieye balıyor. Neden? Milletlerarası iliiler değieye balıyor, göçler balıyor. Malî bozukluklarda, harplerde vs. insanların durumu değimeye balıyor.

www.e-kitap.us

19. yüzyılda Osmanlı Đmparatorluğu'nda, hiçbir imparatorlukta görülmeyecek bir ey var: Bir sürü valimiz, bir sürü nazırımız, bir sürü büyükelçimiz, her dilden insan Hariciye Nezaretinin kadar miktardaki memuru gayrimüslimdir. Bütün okullarımıza üçte bir nispette gayrimüslim alınıyor.YaniTıbbiye'nin,Mülkiye'ninüçtebirtalebesigayrimüslimolacak.Çok

ilginç, böyle bir nomerus clausus kontenjan uygulanıyor, buna rağmen

milliyetçilik, Balkanlar'dan balayarak patlama halinde yava yava bu memleketedegiriyor.

Burada en önemli y, sadakatsizliktir. Türkiye 1898'de Yunan

muharebesine giriyor. Đzmir Limanı'ndan Yunanlı gençler, yani tebaamız

gönüllü asker olarak gemilerle gidiyor ve milli marrıyla uğurlanıyor. Bu

hazmedilemezmevzununahaliyiçokfazlailgilendirmediğianlaılıyor.

Balkan Savaı'nda ordu bozguna uğramı. Birtakım muhacir perian

vaziyette bakente yığılıyor. Bakentin Rumları bayraklarını çıkartmaya

hazırlanıyorlar muzaffer ordularını karılamak için. Bu safhada, artık

imparatorluktaki kozmopolit denge sona ermi demektir ve birbirlerinin

sadâkatindenüpheetmelerisözkonusudurinsanların.

Balkan bozgunlarıyla birlikte 93 Savaı dediğimiz, 187778 OsmanlıRus Savaı'nda ve Balkan Muharebesiyle Rumeli'den dökülen Müslüman Türkler, ve çok ilginçtir, Yahudiler; çünkü Yahudiler de tıpkı Müslümanlar gibi, Hıristiyan zulmünden kaçıyorlar. Unutmayın ki, Selanik en büyük Yahudi ehridir ve yüzde 50 nüfus alenen Yahudidir. Artı, yüzde 10 kadar da, herhaldegizliYahudimezhebiSabetaycılıkmensuplarıvardır.

Sonra Arnavut ve Türk gelir, Yunanlılar çok azdır. Fakat Selanik istila edildiğinde, Bulgarların ınlığından dolayı Yunan ordusu geliveriyor

birdenbire. Đlk yaptıkları i Yahudi katliamıdır. Türklerden evvel Yahudileri kesmeyebalıyorlarçünkürahatsızolduklarınüfusodurveRumlarçokanti semittir. Onun için buraya akan muhacir kitlelerinde müthi bir milliyetçilik, Hıristiyanakarıbirdümanlıkvardır.Amabu,birteorinin,bireğitiminneticesi değildir.Bu,doğrudandoğruyayaanantarihingetirdiğibirkızgınlıktır.

Hiçüphesizkiaynıy,Ermeniolaylarıiçindesözkonusudur.Ermeniler bağımsızolmakistiyorlar.ĐsteyebilirlertabiifakatburadaErmenipolitikasının ve politikacılarının basiretsizliği söz konusudur. Çoğunluk olmadıkları bir coğrafyada bunu kurmak istiyorlar. Çoğunluk olmadığınız bir coğrafyada bu kilde mücadele edemezsiniz. Önceliğimiz var, tarihî vatanımız, diyor. Peki

www.e-kitap.us

öyle olsun, çoğunluk değilsin, o zaman çoğunluk olanBulgarların takip ettiği mücadele yöntemini benimseyemezsiniz silahlı komiteler kurarak. Çünkü etraftakiinsanlarıkesersinveonlardabirgünsendenintikamalır.Nitekimbu, BirinciBüyükHarpiçinde,ErmeniTehcirisırasındameydanagelmiir.

Bütün bunlara rağmen bu imparatorlukta bir jenosid (soykırım) olayı mevzubahisdeğildirhiçbirzaman.Çünkübuyapıdanböylebireydoğamaz. Jenosid,doğrudandoğruyaırkaveonunkültürünedümanlıktır.

"Sizin babanız Yahudi'ymi, ananız Alman, hiç mühim değil. Sen safkan değilsin,bozuksun.Dejenerebirırksın,sanakötüiveririzvekötümahallede oturursun"diyor,bukadarbasit.Jenosidböylebirkültüredayanırvegayet soğukkanlı bir kilde toplar, fırınlara atarlar, fırınlardan çıktıktan sonra dilerini sökerler ve gramı gramına defterlere kaydederler. Hiç hırsızlık yok, tıkırtıkıriyenbirbürokrasi.BirgramaltınçalınmamıHepsidefteredilir gider.Auschwitz'deçocuklarınalüminyum,emayelazımlıklarınıbiletasnifedip depolamılar.BubirJenosidkültürüdürvebusapmayıyayaninsanlar,di bundanutanıyortabiiki;imdikinesiller,kasaplarıntorunlarıolarakbukuve suçu baka uluslara yayarak üniversalletirmek istiyorlar ve bir Ermeni jenosidinden bahsediliyor. Böyle bir y mevzu bahis değildir bizim imparatorluğumuzda. Biz bilmeyiz bunu. Bizim dilimizde, kültürümüzde Ermenilerleilgilikalar,ağılayıcılaflaryokturbirikiistisnadıda.

Rusçada daha ağır eyler var Ermeniler için. Harbe g3iren Osmanlı kabinesindebakanlardan2tanesiErmeni'ydi.Bujenosidiisonderececiddi birolaydırveTürkiye'ninbununlauğramasıgerekiyor.

Katliam, evet vardır çünkü onlar balamıtır. Onlar balayınca, bunlar da devam etmitir ve resmen bunun adı "tehcir"dir. Tehcir sırasındaki kontrolsüzlükten olmayan ey kalmamıtır. Çok aklı baında valiler vardır, Ermeni'yialıpvilayetindenöbürtarafageçirmitirsağsalim.Gayetbeceriksiz idareciler vardır, kendi baına kural uygulamaya kalkmıtır, beceriksizlikleri vardır.KafilelerinüzerinesaldıranKürtleriengelleyememitir.Buradakarlıklı boğazlamavardırdahadoğrusu.Katliamdeğil,"mukâtele".Yaniboğazlama, boğazlaa. Millet sisteminin neticesi olarak Türkiye'de milliyetçilikte hiçbir zamanbirjenosidolamaz.

SoruCevapbölümü

Kürat Ünlüsoy: Đki konuda özellikle aydınlanmaya ihtiyacım var.

www.e-kitap.us

Bunlardan birisi, niçin Üçüncü Roma? Bu ne demek, hangi anlamda? Đkinci sorum da, 'Ermeni 3 millettir' dediniz. Bu sosyolojik bir temellendirme mi, etnik bir temellen dirme mi, yoksadinselbirtemellendirmemidir?

Đkincisorununcevabıgayetbasit.Etniktemellendirmeolmazçünküüçüde kır kır Ermenice konuuyor. Sosyolojik bir temellendirmedir. Aralarında kültürelfarklar vardır,duvarlarvardır.ErmeniKatolik ileErmeni Gregoryenin birarayagelmesimümkündeğildir. BizdeAnadolulubir çocuklaYelköy'den bir kız veya oğlanın imtizacı ne kadar mümkün değilse, ikisinin arasında bu mümkün değildir. Aralarında büyük kültürel farklar vardır. Demin verdiğim örnekte olduğu gibi, Patrik Ormanyan, Kumkapı'da oturmadı hiçbir zaman, orada yaamadı. Beyoğlu'ndaki eski konağı eski mahalleye gitti Katoliklerin arasına. Đ gelir gibi ofis saatinde oraya geliyormu. Çünkü adamın kültürü Katolik. Batılı kültür, Mekitaristlerin kültürü. Katolik Ermeni'yle Gregoryen Ermeniarasındadağlarkadarfarkvenefretvardır."BorçiGırtvas"derler,yani 'kuyruksuz,kuyruğukesik'.Bugibilaflartakarlarbirbirlerine.Gregoryenizmle Katolisizm arasında dağlar kadar fark vardır. Ayrı kilisedir, ayrı ruhbanın etkisiyleböyleoluyor.

Diğeri, Üçüncü Roma. Roma "universal" bir imparatorluktur ve çağda medeniyeti kuran imparatorluktur. Bir kavme mal edilmesi çok güçtür. TemelindeLatinlervardıramaaslındabütünAkdeniz'inbirsentezidirveRoma Đmparatorluğu'nun gerçek kuruluu Mısır'ın alınıından sonradır çünkü maliye orada öğrenilmitir. Toprağın bereketlendirilmesi, vergilendirilmesi, vergilerin tarhı,cibayetifalan.Vebirkültürler,dinlerhamulesidir.Anadolu'nunTanrıçası Kibele'ye,MısırtanrıçasıIsis'etaparlar.

St. Paul (Tarsuslu bir Yahudi haham), propaganda yapıyor. Tevkif ediyorlarterseyler söylediği için.Birtekkelimesöylüyor: "CivisRomanus", "Roma vatandaım". Vatandak, herkesin elinde olan bir y değil. Centurion (Yüzbaı) özür diliyor, zincirleri çözdürüyor ve bırakıyor; çünkü dokunulmazlığı olan üst sınıf. Buna Romalı Patricigibi Yahudi prens veyahut hahamıdagiriyor.

HerinsanRomavatandaıolabilirmi?

Doğutan olabiliyor veya zamanla hizmetle veya parayla oluyor. Mesela Cicero,paraylaolansınıftandır,övalyesınıfındandıramabazılarıPatricilerdir, Roma'nınkurucubabalarıdırveyafethedilenülkelerinaristokratlarıdır.Onlaro fetihsırasındakianlamayladahilolurlar.Osmanlıiçindeböylebirmekanizma

www.e-kitap.us

vardır.Bu,oldukçakozmopolitbirmekanizmadır.

Müesseselerçokbenzer;toprağınienmesi,tarzıidarevedünyayabakı Bu imparatorluğun enteresan tarafı : Yeni çağlarda, dünyanın değiiği bir çağda bu sistemi devam ettirmitir, Osmanlı'nın i çok zordur onun için. Nihayet 19. asırda yeni zamanın rtlarına intibak ederek, kendisinden en baaCumhuriyetimizolmakrtıylabirsürüdevletkopmuurfakatbunların hepsininmüterekproblemleri,müterekhatlarıvardır.

OnuniçinTürkiye'dekivatanperverdüüncenin,tarihesahipdüüncenin hedefleyeceğiy,MilliSelametçiler'inkigibiĐslamOrtakPazarıdeğil,Osmanlı Đmparatorluğu'nunnevünemabulduğutopraklardabiraradayaamayıvei görmeyidüünmektir.Butarihîbakımdanmümkündür.

Bu arada Ermenistan'ı da düüneceğiz tabii, o da bir parçasıdır bu camianınveonlarlaiyigeçinmek,iktisadibakımdanomemleketidesteklemek durumundayız.Probleminçözümyollarındanbiridebudur.Bazıeyleriunutma lüksümüz yoktur. Biz, bilinçsiz, tarih bilinci olmayan, yeniden doğmu bir toplumolamayız.Bazımükellefiyetlerigörmezliktengelmehakkımızdayoktur. Mesela bizim sayemizde Müslüman olan ve bunun için çile çeken Bosna'yla ilgilenmekzorundayız.Çünküadamorayabombaattığızamanseninarivini, camilerini, dedelerimizin yazdığı, yolladığı evrakı yakıyor. Bunu seyretmek demek hakareti yutmak, tarihimizin yok edilii seyretmek demektir. Bunun cevabıverilirelinizdengeldiğikadar.

Hiçbirzamansizinletarihîvedinîbağlarıolan,siziniçinocamiayagiren insanların zulme uğramasını seyredemezsiniz; bu, medeniyete mugayir bir ydir.Batılılarıgörüyorsunuz,birtakımadamlarınasılhimayeediyorlar;çokda iyiyapıyorlar.Çünküuygarlıkonugerektirir.Uygartoplumungeritoplumdan farkı,sorumluluktaıyanadamlarolmalarıdemektir.

Biz Üçüncü Roma Đmparatorluğuyuz, bizden sonrakilerin hiçbiri bu anlamda bir imparatorluk değildir, birtakım milliyetçi devletlerdir. Bunların denizaırı toprakları olmutur. Bütün mesele bundan ibarettir. Bunların imparatorlukla alâkası yoktur.Empirelafı bunlar için yanlı kullanılır. Fransız sanayi devleti için 19. yüzyıldaki imparatorluk lafı da yanlıtır, Durkheim, imparatorluklarısosyolojikanlamdaböyleincelemitir.Bunlarsanayicidir,deniz

aıyayılmıırvs.diye.BuyanlımaalesefTürkiye'dehiçbirkildemukayese yapamayanadamlartarafındanbenimsenmitir.

AzönceOsmanlınınherdemolduğuyerleilgilendiğindenbahsettiniz...

www.e-kitap.us

Evet,evet.Türkiye'ninesasyerleri,komuları,yakınlarıbunlardır.

Ama Osmanlı kısmen ilgilense de Orta Asya, Osmanlı ufkunun dında kalırdı.

Dıındadırevet.Doğru.

OrtaAsya'yıbununiçinekatabilirmiyiz?

Efendim o baa. O, iktisadî yaklaım, kültürel bir yakla. Bizim için Kafkasya veya Balkanlar'daki birtakım yerler Özbekistan'dan daha yakındır, bunubilmemizlazımdır.Türklükbakabirey.BugünbirArnavut,Özbek'ten çokdahabenzerbizeveyakındır.

Türkiye'dekiErmenilerleErmenistan'dakiErmenilerdinbakımındanfarklı

mıdır?

Aynıdır.

Aynıdırdaduyguvefikriyatınasıldıracaba?

Zaten dinî merkez orasıdır. Biliyorsunuz, Türkiye'deki Patrikhaneyi Fatih Sultan Mehmed kurmutur. Đstanbul'da Patrik yoktu. Bursa'nın metropolitini de Patrik yapmıır. Bu, Ermeni dinî hiyerarsine aykırı bir ydir. Çünkü ErmenilerinbadinadamıKatoğikos,Erivan'daoturur.Erivan'ınbizimGölbaı kadaruzakbirsemtivardır,Eçmiyadzindenir,oradaoturur.

Đkinci olarak, Katoğikoslar Van'dadır. Vaspuragan, Ahdamar Kilisesi'nde oturur.

Üçüncüsü,Sis'devardır,bizimKozanvarya,Kozan'ınyanındaSisvardı. Sis'debirKatoğikosvar,birdeKudüs'debirPatrikvar.Dahadüükderecelidir, Đstanbul'dakinidekoruyor.Đstanbul'dakinediyorki:"OradaKatağikosvarama milletin ba sensin" diyor. "Buranın idarî, cezaî, hukukî, malî ilerini senden sorarız. Bunların eğitimi sana bağlıdır, bu milletin sorumlusu sensin. Katoğikosun elini öpebilirsin dini liderin olarak ama Katoğikos vergisini sana verir. Senin reayandandır" diyor.. Ve onun için Đstanbul'daki Patrik,

bugünkü
TürkiyeErmenileriPatriği,çokönemlibirmemuriyettir.Aslında60binkiilikbir milletinürkiye'deErmeni,6070binkaldıçünkü,bircemaatinlideriolma sına rağmen, neredeyse Ermenistan'daki ruhani lider kadar ağırlığı vardır. imdiki Patrik (Mutafyan) çok akıllı, çetli lisanlar biliyor, fevkalâde bir genç ruhanidir.

Yahudilerleiliilerimizinsıcaklığı,tarihebaktığımızdanereden

www.e-kitap.us

kaynaklanıyor?

Maddebir.BizHıristiyandümanıbirdevletvetoplumduk.ÜçüncüRoma, Hıristiyanlarıiçinealırsaçokiyidir OsmanlıĐmparatorluğu.Dıındakalanakar çokamansızdır,yanitarihmisyonuHıristiyanlarlakavgadırvebumealdetabii dümanımızın dümanı olan Yahudiler çok sıcak dostumuzdur. Biliyorsunuz, Đspanya'daki Engizisyon'un ki, Yahudi tarihinde Hitler'in Holocaustundan evvelki en büyük katliamdır kovduğu Yahudileri ve Müslümanları imparatorluğumuz kabul etmitir. Bu unutulmaz, Yahudi tarihçiliğinde her zaman zikredilir ve tipik Yahudi tarihçiliği ve düüncesi Batılılar gibi bakmaz TürklereveTürkiye'ye.Büyükbirsaygıylabakar.

Tarihingeneldelineer(çizgisel)olarakilerlediğinedairegemenbirgörü var. Bu anlamda düünürsek, Osmanlı Đmparatorluğu'ndan veya bir imparatorluktan ulusdevlete geçi bir üst ama olarak dünülüyor, en azından kronolojik olarak. Bir de bunun daha iyi olduğu düünülüyor. mdi baka açıdan bakarsak, aslında bir imparatorluktan ulusdevlete geçmek toplumsal açıdan daha bir tekdüzeliğe gitmek anlamında bir sorun olarak Türkiye'de zihniyet dünyamızı nasıl etkilemi olabilir? Mesela bir Osmanlı münevveri ile Cumhuriyet aydını arasında bu anlamda ne gibi farklılıklar olabilir? Cumhuriyetaydınıdediğinizbirtipvardır.Obir"prototip"tir.Mustafa Kemal onu kafasında hazırlamıtır. Etrafında onun gibi insanlar vardı ve bu modeliyaratmakiçindeçokbüyükfedakârlıkyapmılardır.

MeselabirDilveTarihCoğrafyaFakültesivar,birdahabakınona.Mimarı Bruno Taut'dur. Bu adam Yahudi, artı solcudur ve çok büyük bir mimardır. Yani mimarî tarihine geçen bir eserdir. Bir o binaya bakın, bir de gidin, operanın karısındaki binaya bakın. Yani Türkiye devletinin Hariciye bakanlarınınyaadığıbina,DilTarih'inyanındagecekondugibikalır.Ulus'taki Baakanlığabakın,di MaliyeNezareti,odaaynısı.Bunutahıllageçinen, incir, üzüm satan Türkiye yapıyor o devirde. Niye yapıyor? Đçinde Sinolojisi, Đndolojisi,Astrolojisiiletarihyazacakvedünyatarihinibilentarihçilerçıkacak, Türktarihiniyazacakadamlaryetitirmekiçin.YaniAtatürkböyleinsanistiyor. Kendini aı bir adam, çok büyük bir Türk hakikaten bence. Yeni nesiller birçoksahadageçtilerAtatürkdevrini,yaniaçıkçasöyleyelim:Sanayicilerimiz, maliyecilerimizheralandadinamizmiylegeçtilerodevri.Amabazısahalardao devirden geri kaldık. Herhalde bugünkü müteahhitlerimizi,

mühendislerimizi Atatürk'e söyleseler inanamazdı. Bir sürü konuda maalesef bu millet o elitin
pedenyürüyemedi.Buçokaçık.Yetimezsekçokfecieylerbekleyecek

www.e-kitap.us

bizi.Ofakültebattı,ozihniyetbattı.

Đmparatorluk, kendisini imparatorluk olarak adlandıran, ancak sizin milliyetçi devletler diye tanımladığınız (Đngiltere'nin, Fransa'nın eski sömürgeleriyle olan ilikilerine bakıyoruz, öbür taraftan da Üçüncü Roma Đmparatorluğununkilere) Üçüncü Roma Đmparatorluğunu oluturan kompartımanlar,sizinifadenizle,bugünbağımsızdevlethalinegelmiBunların TürkiyeCumhuriyetiyleolanilikilerinebakıyoruz.Azdır,yoktur.

Aradadabüyükbirfarkvar;birisindebiribirliğivar,süreklitícariiliiler var, sağlıklı bir yapı söz konusu. Öbüründe ise sürekli bir kavga var birkaç istisnahariç.Buradakihatakimde?Yaninerededehatayapıldıveneleryapılması gerekiyor?

Đmparatorluklargürültüylebatarlar.Fransızlmparatorluğu'nunsömürgeleri ortadadır.Afrika'nınhali,Hindiçin'inhaliortada.Fransageriledi,Fransatesiri silindiHindiçin'de.

ĐngilizĐmparatorluğu'nunkalıntılarıarasındadagörüyorsunuz,Đrlanda'da kriz devam ediyor, Afrika'da devam ediyor, Hindistan'da devam ediyor. Hindistan öyle iddia edildiği gibi sulhsever ve sulh içinde bir kıta değil,

subcontinenthepsibirbiriyleyiyiekte.Kültürlerkalıyor.Müterekdilleryok,

silinmi,silmiOnunyeriniĐngilizcedoldurmuLinguaFrancaolarak,odevam

ediyor.

TürkĐmparatorluğu'ndaisebuyokçünküTürkĐmparatorluğueskidenberi millî dili, kilisesi ve devleti olan topraklara yerlei. Bizden evvel bir Bulgaristan var, hatta rlman'ın zamanında Avrupa'nın ikinci büyük imparatorluğu Bulgar Çarlığı. Bizden evvel Helenler var. Bizden evvel Sırp Çarlığı var, Sırp Kilisesi var, Sırp kültürü, edebiyatı var. Araplar için aynı y söz konusu. Bu gibi yerlerde imparatorluğun çok kalıcı etkileri olmuyor, ama hiçyokdadeğiltabii.Onlarıdabizgördükçeöğreniyoruz,yinetetkikledeğilde gördükçe.

Diğerikisimillîimparatorluklardır.Millîdilleriniyayarlar,asılamaçlarızaten odur. Oraya okulunu, gazetesini götürür, kendi kolonisini götürür ve o dili orada tutar. Hele gittiği yerde kendi arasında bir iletiim yoksa daha evvel. Hindistan gibi bir sürü dilin yadığı bir yerse Đngilizce onun yerini alır; Afrika'da aynı ey. Her kabile ayrı bir dil konuuyorsa, orada Fransızca'nın kalıcıolmasıkaçınılmazdır,heleAfrika'nınenfakiryerleri.

www.e-kitap.us

Ama Türklerin yerleiği imparatorluk öyle değil. Biz koca bir Arap dünyasının üstündeyiz ve Arapça'nın ne olduğu malum. Biz bir Balkan dünyasının üstündeyiz. Orada Bulgarca konuuluyor, Sırpça konuuluyor, YunancakonuuluyorveYunancaanlamaaracı.BirtekbuKafkasya'dageçerli olabilirdi çok uzun boylu kalabilsek, ama orada da Türkçe bir müddet için

LinguaFrancahalindekaldı.

RomaĐmparatorluğu'ndakierkvedinyadasiyasalotoritedinilikisiile OsmanlıĐmparatorluğundakipadihotoritesivedinilikisiyadaOsmanlı'daki din öğesinin baskınlığı kıyaslanırsa neler söylenebilir? Ayrıca Osmanlıdaki dünyagörüyadaideolojidiyebilirsektabiikibuna,"DevletiAliye"ninbekası çerçevesinde din öğesini ihmal edilebilmi midir? Yani Đslam'a muhalif dün konularda dahi "önemli olan devletin bekasıdır" eklinde bir yakla olmu mudur?

Đmparatorluklarda devlet reisi aynı zamanda dinî liderdir. Eskiden Roma Đmparatorlarına"PontifexMaxsimus",yanibarahip,büyükrahipdenirdi.

Bizans'ta Kilise devlete hükmetmez, devlet Kilise'ye hükmeder. Batıdan farkıbudur.Devlettenayrı,devletikontroleden,hattabaskıaltındatutanbir nevi kilise kurulunu dünemezsiniz. Devlet Kilise'ye daima hükmeder, Patriklerazledilirvs.

Osmanlı'da da bu böyledir, bir sürü Patriği azletmitir Osmanlı, bir sürü eyhülislamı değitirir, eyhülislam vakıa dinî lider değildir, fetva veren ba makamdır. Bu görevle uğran "ilmiye Ricalinin Reisi" olması bile daha sonradır. Fakat halife (bu arada halife, Mısır'dan alınmı bir ünvan falan değildir; o, 18. asra ait bir historiyografik çarpıtmadır) genelde hilafetin badanberisözkonusudurOsmanlıpadihlarıiçin.Hiçphesizki,hayatın gereklerine uygun yorumlar yapmak kaçınılmaz bir vakadır. Bunlar eriatın, dinin kendisine zıt düedikçe uygulanır. Bizim tatbik ettiğimiz arazi nizamı, vergilerin bazıları r'idir, bazıları değildir. eriatla ilgisi yok gibi görünür, bunlarer'imaslahatdeğildir,karımazdabunafetvamakamı.Bukonudafikir vermez.Müftüyesorsammesela,birtımarlıarazininproblemini"r'îmaslahat değildir"diyecevapverir.Fetvavermezamatatbikedilenkurallarındaeriatın genelprensiplerineaykırıolmamasınadikkatedilir.

Hiçphesizki,dineaykırıiyapıyoruzdemezdevletamaböylebiry yaptığızamanbilebunukılıfınauydurmakzorundadır.Buna"hileir'iye"de denilmez.Bubirgenelveçokönemlibirprensiptir.

www.e-kitap.us

Meselayorumlardafarklıolabilir."Đçtihadiçtihadınakzetmeze"birörnek vereyim.Endülüsuleması,"Darülharb'dekâfirinelinegeçenbirtopraktaçokiyi ve adil bir idare gelse bile zulüm, zalim ve müstebit bir müstebit ayıp bir kelime değildir Đslam'da idarenin bulunduğu Đslam toprağı evladır" diyor. Ne kadar enteresan, ilk bakıta 'Ne bağnaz' dersin. Ama son derece doğru sos yolojikbirmülahaza,âdilbirgâvurtoprağındaMüslümanlarınasimileolacağını hissetmiadam,birsosyologyani.Onuniçingöçedin,gidin,diyor.

imdi bunu 19. asırda tatbik etmeniz mümkün değil çünkü Đslam dünyasınınbetedördüzatenDarülharb'dir.KoskocaHindistankıtası,koskoca Endonezya, Çin Müslümanları, Afrika'daki Müslümanlar... hepsi nereye göç edecekler.IranileTürkiye'yegelseleryerkalmayacak,onuniçinbuböylebir sistemunutulmugitmiir,buzatentemelbirmeseledeğil,çokuzunyüzyıllar böyleymi.Artıköyledeğil.

Ozamanbakatürlübirsistemyürütülüyor,Darülharb'dehiçolmayacak bir y; hilafetin etkisi konsolide ediliyor. Küçük Kaynarca Anlaası'yla Osmanlı padihları, Osmanlı sultanları halife oluyor ve bu hilafet aslında teorideMüslümancemaatinidaresidemektir,hükümdarlıkdemektir,idarecilik demektir.Bakabireydeğildir.

Senin idare ettiğin yerde olmayan adamın halifesi nasıl olacaktır? Bu "Baapazlık"gibibirydeğilfakatöyleyorumlanıyor,Avrupalılaronuöyle anlıyorlar,bizimkilerindeiegeliyorvehilafetbeynelmilelbirkurumoluyor. Darülharb'deki Müslümanların bile birtakım ilerine karın, onları drije eden bir kurum. Hind Müslümanının da iine geliyor; Đngilizle çatımaya dütü ğünde,"VallahiHalifeEfendimizböyleyemüsaadeetmez"diyor.Hindistan Müslümanlarının ilk anda hilafetin kalkmasına tepkileri de ondandır. Bundan sonra"VallahiHalifeböyleistemez"diyecekhallerikalmayacaktıçünkü;onun için 20 sene kadar bir bok oldu. Bir süre sonra zaten Hindistan bağımsız oluncaböylebirproblemedeartıklüzumkalmadı.

Đe,Rusya'da"Müslümanız"diyeokulkuruyor,orduyagirmiyor,girmek istemiyor, onun için kullanıyor Halife'yi. Cava'daki Müslüman buraya geliyor, Osmanlıpasaportualıyor,ĐpsofactoAvrupalıoluyor;ozamanOsmanlıDevleti

bir Avrupa devleti olduğundan mahalli idareciler onu hapse atamıyorlar, Avrupavatandaıolduğuiçin.Tıpkıbizimkapitülasyonhaklarıgibi.Buhaklar sadece Avrupalılar için geçerli değil ki. Öyle kolay kolay hapse atamıyorsun, konsolosgeliyorvs.,birsürüimler.Dolayısıyla,"idareimaslahat"deyiiz deburadangeliyor.Đdareimaslahatuyutmacılıkveüçkağıtçılıkdeğildir,butip

www.e-kitap.us

yorum kolaylıklarıdır. Đçtihatlar arasında bir seçim meselesidir. Bu ilginç bir fasıldıramamaalesefbilinmiyor.

Mesela 19. yüzyılda Đslam dünyası ne durumda idi? Bunun için ne ilahiyatçıların,netarihçilerinciddibirtezivar.Cava'da,Hindistan'da,Rusya'da veMağrib'deneyapmıMüslümanlar?NasıltemaslarıolmuĐstanbul'la?Çok azeybiliyoruz...

www.e-kitap.us

TARĐKATLARVETANZĐMATDÖNEMĐOSMANLIYÖNETĐMĐ

OTAM,ayı:,995,s.288.

1826'da Yeniçeri Ocağı büyük olaylar, kanlı katliam ve bir ihbar furyası içindekaldırıldı.Buodönemintoplumunuveolaylarıgözlemleyenlerisarsanve belkideSultanII.Mahmud'un"Adlî"ünvanıüzerindedüünmeyigerektirecek despotik bir devirdi. Bu manzara geçici değildi, zira zaman içindeki etkileri daha da kalıcı oldu. Nitekim A. Cevdet Pa'nın Tarih'inde Yeniçeriliğin ilgası üzerinebenzerbirolaylayaptığıkartırmadabudurumuifadeetmektedir: "Rusya'da Büyük Petro'nun Streliztleri kaldırması ile Yeniçeri Ocağı'nın lağvı arasındafarkvardır.StreliztlerRusya'nınsırtındabirurdu.YeniçeriiseDevleti Aliyye'ninkalbindebirseretan(kanser)idi.Berikininkaldırılmasıbirrahatlama, ikincisinin kaldırılması ise Devleti Aliyye için bir sıra müessesenin yıkımı ve yenidenkurulmasıdemektirvebirdiziidarî,içtimaîıslahatıicatettirmitir.1

Yeniçerilerlebirlikteimhaedilmesi,hiçdeğilsesindirilmesigerekligörülen birzümredeBektaitarikatımensuplarıydı.Đtebukararbirçokkimseninyerli yersiz suçlanması ve sürülmesiyle sonuçlanan bir ihbar mekanizmasını doğurdu.Đstanbul'unulemaveüdebamuhitindenbazıinsanlarıkaralamakiçin buolayıniyibirfırsatolduğuanlaılıyor.

II. Mahmud merkezî otoriteyi restore etmek, daha doğrusu 19. asrın icaplarınagöreyenidenkurmakiçinbazıtedbirlervesertuygulamalaragitmek zorundakalmıtır.BubakımdanyenirejiminYeniçeriveBektailerikaralayıp kamuoyunun destek ve sempatisinden uzaklatırmak için yeni propaganda

tekniklerine bavurduğu da görülüyor. Takvim Vekâyi'nin Ağustos 1833

nüshalarından birinde, Tırnova'da cadılık (vampir) vakası diye iki yeniçerinin

1A.Cevdet,Tezakîr,40ay,C.Baysun,Ankara1957,s.217219.

www.e-kitap.us

(Abdi Alemdar ve Ali Alemdar) mezarlarının açıldığı, bunların saçsakal ve tırnaklarının uzamı olmasından, geceleri dirilip vampirlik yaptıklarının anlaıldığı haberi veriliyordu.2üphesiz vakanüvis Mehmed Es'ad Efendi'nin

(Sahhaflareyhizade)ÜssiZaferadlıeseride,bueğilimdekalemealınmıbir

tarihti.

Bektailerin takibinin nedeni, onların yeniçeri zümresi üzerindeki dinî eğitimi ve tarikatın ruhanî tesirine bağlanıyordu. Bu iliki, yani Bektalik ritlerininveHacıBektaıVeli'ninYeniçeriOcağınınpiriolmasıhususununve geleneğin dıında, yeniçerilerin Bektailik görü ve ayinleri ile ne derecede yakınalakalarıolduğuhalenetraflıcaveiknaedicibirbiçimdeortayakonulmu değildir. Vakıa son zamanda Bekta dervi ve babalarının bazılarının Yeniçerilerleyakıngündelikilikisiolduğugörülüyoramabu,ocağınaskerive zabitanın bu tarikat ve tekkelerle ne kadar yakın ilgisi ve aidiyeti olduğu konusundaki temel sorulan cevaplamaya yetmez. Galiba Bektalerin dilinden veyeniçerileripolitikyöndenifsadındançekinilmiolmalıdır.Aslındaolaydaha çokbazıulemavediğertarikatmensuplarının,holanmadıklarıulemayıgözden düürmelerineyardımetmigibigörünüyor.

Bektailerin yeniçerileri kıırttığı ve fesat yarattıkları da ortaya atılan iddialardandıamabuaradayenirejiminhimayeettiğivebualandasözsahibi olan Nakendîlerin aynı garezi Bektailer yanında Melamîlere de yöneltiği görülmektedir.Kuusuzbugeriliminkökleridahaeskiyegitmektedir.Nitekim 1920. asır yazarlarından Vassaf Hüseyin'in Sefinetü'lEvliya'sında bir takım olaylar ve yorumlarla Bektalerin zındıklığının ispatına gayret edildiği görülmektedir.3 Bektailik dı tenkitlerde ve medrese mensuplarında BektailiğiHacıBektaıVeli'ninyolundansapanveonunisminivedüncesini istismaredenlerintopluluğuolarakgörmevegöstermeeğilimivardır.

Nitekim hükümetin emirlerinde, fermanlarda Bektai tarikatının akid ve ritinin temellerine ve Hacı Bektaı Veli'ye yönelik bir ifade olmayıp Hacı BektaıVeliiçinsaygınbirdilkullanılıyor.AncakBektaizümresikaralanıyor, hatta Cevdet Paa Tarihi'nde bile bu konuda Mehmed Es'ad Efendi'ye atıf

Takvimi Vekâyî,19 RA 1249 (6 Ağustos 1833) No: 68; R. E. Koçu,Yeniçeriler, Đstanbul1964,s.333.

3

Vassâf, Sefinetü'lEvliya, c. I, s. 210; Đrfan Gündüz, Osmanlılarda DevletTekke Münasebetleri, Seha Neriyat, Ankara, s. 143147. Bu eser tekkelerin kısmi ve Bektailerüzerinekaynaklankullanırvenakleder.

www.e-kitap.us

yapılmaktadır: "Hacı Bektaı Veli ise Gazi Orhan hazretleri asrının meâyihinden Seyyid Mehmed Efendi nam bir zat olup daima hali istiğrakta imi. Sonraları ona müntesib geçinir birtakım derbeder mülhidler zuhur etti, bunlar asâkiri Osmâniyye ile pîrda olmak iddiasıyla ervâahı habise gibi yeniçerilere hulul ettiler. Hatta Bektai babalarından biri daima Hacı Bekta vekili nâmiyle 94 ("orta"yı kasde diyor) kılasında ikamet eylerdi ve Hacı BektaıVelitürbesindeyholanmüteyyih(eyhliktaslayan)fevtoldukda yerine geçen, Đstanbul'a gelip ocaklu onu alay ile Ağakapusu'na getirür ve tacını yeniçeri ağası baa geçirüp yine alay ile Babıâli'ye irsal ile ferace giydürülür ve avdetine kadar ocaklu tarafından ikram idülür idi..." Hülasa olaydan kaç sene sonra yetkili kalem bu müesseseyi menfî olarak nefretle tasvirediyor.

Cevdet Pa o yıl Zilhiccenin ikinci günü Topkapı Sarayı'nda toplanan cemiyet (eyhülislam, Nakibendi, Halvetiyye, Mevlevi, Celvetiyye vs. eyhlerinin toplantısında) yhülislam Efendi'nin nutkunu Mehmed Es'ad Efendi'yi kaynak göstererek alıyor: "Hacı Bektaı Veli ve sair pîranı îzam kaddese esrarehum hep ehlullah olub, asla kat'an diyeceğimiz yokdur. Fakat eriatta mekruh olan, tarîkatda haramdır. Bazı cühela ise Bektailik nâmiyle hevâyınefsineteb'anferâiziedâdeğil,belkiistihlâfıibâdetile(farzlarıyerine getirmeyip ibadeti hafifletmek) kâfir oldukları yi ve mütevâtir olmağla", bu gibi bildikleri olayları soruyor. Burada çıkan karar, 60 yıldan eskiye giden Bektai tekkeleri ve türbelerini ehli sünnetten tarikatlara vermek, diğerlerini kapatıp yıkmak ve içindeki eyh ve mürîdleri (mürid namına olan veledi zinaları) tashihi itikad itdirilmek üzere Hadım ve Birgi ve Kayseriyye4 gibi ulema merkezi beldelere nefyettirmektir. Nitekim o tarihlerde Kayseri'ye gönderilenbirfermanla"BirmüddettenberibazıerbâabırâfızinHacıBektaı Veli'yemensubiyetdavasıylaeririfeirkve4halifeyezandirazlıkmisullu hareketleri ve bunların çoğaldığından bahisle, tekkelerinin yıkıldığı, kimine siyaset uygulandığı, kimi sürgün edildiği, emlâklerinin istirdadı lazım geldiği" bildirilerek evâhiri Zilhicce 1242'de (HaziranTemmuz 1827) bir emri âli, "Bunların cami ve mescidlerde evkâtı hamseyi (be vakit namazı) cemaatle edaetmelerinedikkatedilmesini"emrediyor.5

Yıkılan Sütlüce, Eyüp, Merdivenköy, Rumelihisarı'nda hitlik ve Yedikule gibitekkelerinmensuplarıhapsedildi(4Zilhicce,yanitoplantıdan3günsonra).

4Kayserier'iyyeSicil,No:194(AnkaraMilliKütüphane)H. 1242, s.68.
5MehmedEs'adEfendi,(Sahhaflaryhizade)Üssafer,sene1243,s. 140-141.

www.e-kitap.us

Mensuplarıitikadlarıbakımındaneyhülislamönündeimtihanedildikte,Cevdet Pa tabiriyle "Usûlü iâyan (iilerin usûlü) üzere takiyye yolunu ihtiyar ile rı riate hüründüler ve sünni suretinde göründüler (itîkadlarını gizleyip eriatumdelerinebürünüpsünnigöründüler)...

Cevdet Pa Bektailik iftirası ile sürülen zevatı da sayıyor: "Garibdir ki, bu sırada Anadolu payelulerinden Melekpazade Abdülkadir Bey, Mekkei Mükerremepayelulerindenvakanüvisisabıknîzade MehmedAtaullahEfendi veıkkıSalisDefterdarımeurĐsmailFerruhEfendidahiBektaikleitham olunarak Abdülkadir Bey Manisa'ya, anîzade Menemen'e, Ferruh Efendi Bursa'ya sürüldüler... Bunların Bektalikle hiç tealluk ve münasebetleri yok idi."KısacasıBeiktaCemiyetiĐlmiyyesidediğimizözelilmîgrupdağılmıve ulema ve üdebanın zarif kiileri birilerinin gazabına uğramıı. "O zaman mehîri felâsifei Đslami ye'den olan Beiktalı Kethüdazade Efendi dahi6 haftadaikigünolmeclisedevamilegerekfelsefiyâtavegerekedebiyatadair olanmübâhasattabulunurmu."CevdetPakendisini"ayaklıkütüphane"diye tanımlar.Garpvearkmusikisineolanalakasından,Farsdilindekiderinliğinden söz eder. Mütevazı ve dürüst hayatı hakkındaki anekdotlar, yazma mecmualarla elden ele dolaıır. Bektalerin bir kısmının halkın gözünden dümesinde son devir yeniçeri kahvehanelerinin de rolü olmutur. Payitaht Đstanbul'da, Bektailerin yeniçerilere ait kahvehane, dükkan ve bunların yaadığı veya vakit geçirdiği hanlarda siyasî sohbet ve dedikoduların baını çektiği anlaılıyor. "Yeniçeri zorbaları" diye tabir edilen yeniçeri ortalarının hatırısayılırzabitlerininkahvehanelerininaçılıtörenindebirBektababasıyer alır, gülbank çekilir ve kahvehane takdis edilmi olurdu. Vakanüvis bu görünümü yle tasvir ediyor: "Barında Bekta namıyla teber berdest mulhîdibemestgidilerile..."veya"badesielinde,kahveninbabasofasınaçıkıp kurulacak,damızlıkkoçgibibeslenecekkahveeyhi...".7

Ulemavemeayihinyaptığıtoplantıkararlarınagöre,uzunbirsüreBektaî tekkesinin Nakbendi, Kadiri ve Saadi tarikatı mensupları bir nevi kayyum olarakatandı.KatledilenleryanındasürülenlerolduvesürgünlerAnadolu'daki katı sünni zihniyetin hükmettiği hirlere yollandı. Yeniçeriler yanında Bektailer,öylecesanılanlar,sanılanlarlailiileriolanlartakibataveedîdce

6CevdetPaa,Tarih,c.12,Dersaadet1309,s.180;MehmedEs'ad,Üssi

Zajer,s.205 209;ayrıcaR.E.Koçu,ĐstanbulArivi,ArifEf.,c.,.96. 7

MehmedEsad,a.g.e.,s.20510,Kayserier'iyyeSicili,No:194,H.1242,s.54,66 68.

www.e-kitap.us

zalara uğradı. Bu gibi manzaraları o dönemde Đstanbul'da bulunan Britanya bahriye erkânından Adolphus Slade günlüğünde nakleder.8 Terör devrinde tekkenin mal varlığı yanında birtakım evrak ve kitabın da müsadere edildiği rapor edilir. Tabii resmî pozisyonları tamamen silindi. Bu nedenle ordu yhi olanBektaibabasıdabirMevlevieyhiiledeğitirilmiti.

Tanzimat dönemi bürokratları II. Mahmud devrinin aksine Bektailik ve Melamîlikleböyleamansızcauğramakyönteminiterketmilerdir.Zamanlabu tarikatların bir rehabilitasyonu da sağlandı. Fakat genelde bütün tarikatlar üzerinde gözetleme, denetim ve sınırlayıcı bir mekanizma geliirdiler. Tekke devleteyamandı,devlettekkeningözeticisivehamisioldu.

DevletinVahhabilikveĐsmailiyegibimezhepleritanımadığı,hogörmediği, buna karılık Dürzîlik ve Yezidîlik gibi inançları Đslam inanı dında gördüğü halde idarî yönden sabır gösterip eritme ve sakinletirme yoluna gittiği biliniyor.Aynıkildetarikatlariçindebenzerbirtavırsözkonusudur.Hurufîlik ho görülmemi ve 15. asırda mensupları takip ve te'dib ve idam edilmi, Ticanîlik Đslam akidesine aykırı görülmemi ve fakat resmen tanınıp himaye görmemitir.9Tanınmayan ve tasdik edilmeyen tarikatlar veya buna mensup olanlarıntekkekurumlarıdevletçeyasakedilir,dergâhvetekkelerikapatılırdı. Mesela 1851'de Đstanbul Anadoluhisarı'nda tanınmayan bir tarîkat eyhi, rlatanlıkla vasıflandırılıp sürgün edilmii. Mahalle muhtarı bazı sekenei mahalleileMeclisiVâlâ'yabirarzuhaltakdimetmiveAnadoluhisarı'nınsadık ahalisinin mezkûr eyh Mustafa'dan ayet ettiğini ve takibini talep etmi. Meclisi Vâlâ kararında10"Göksu taraflarında bazı biidrakleri yhim diyerek, izlâle müncasir olan Mustafa nam hsın tarafı Vâlâ yı meî hatpenahîden sualvetezkireolunanahvali,eaîriĐslamiyeyebakıınınsuief'âledeolmasına vebirmahallenefyi..."deyiiylesürgününekararverilmiti.

Meclisi Vâlâ, Tanzimat devri boyunca tekkelerin düzenine, bazı ihtiyaçlarına, beslenmelerine ve malî yardımlara karar veren organdı. Mesela Valide Sultan'ın Cerrahi dergâhına yaptığı bir11bağıın dahi Meclisi Vâlâ'dan

8AdolphusSlade,RecordsofTravelsinTurkeyandGreece,London1832,s.2582 61. 9Ahmedî,Bahaigibiinançlar;B.Lewis,The]ewsofĐslam,

Princeton1984,s.20;
JohnS.Guest,TheYezjids,London1987,YezidilerveOsmanlıidaresiiçinBA,Im
V
Nr.41312,Mart1270tarihliĐrade.MusancağındanihtisaedenYezidilerBA,IMe
c Mahr:95urrevi,A277ezidilereurevîeriyye.

1014Eylül1851,INVNr:573316Mu:1267/21Kasım1850.

11BA,IMVNr:113118Za1287/14Eylül1851.

www.e-kitap.us

geçmesi, bu alandaki merkezî kontrol politikasını gösterir. Bazen tekkelerin baageçecekkimselerinseçimiveyayönlendirildiğinederastlanıyor.Mesela 1854 yılında Üsküdar'da Bandırmalızade tekkesi yhi Abdürrahim Selamet Efendi'nin vefatı üzerine güvenli birinin, yani oğlunun tekkenin eyhi olması içinyhinoğluFahrettinBey,BabıAli'dekimemuriyetindenerkenyatatam maaemekliedildi.12AynıyılRumeli,Arnavutluk,YanyaveGirit'demuhtelif tekkelerin açı ve neyzenlerine gıda yardımı yapıldı ve maa bağlandı.13Aynı yıllarda(H.121768/185253M)Đstanbulvecivarındakibirçoktekkeyebutip yardımların yapıldığı görülüyor: "Bu malî yardım, tekkeleri bir hiyerariye bağlayıpkontrolüsağlamakveetkisizletirmekamacınıgüder".14

Belirtmelidir ki, bu tip gözetim ve denetim, tekkeler kadar medreseler üzerindedeuygulanmaktadır.19Recep1276(12ubat1860)tarihliMeclisi Vâlâkararıüzerineçıkanbirirade,medresevetekkevehanlardakitalebeve dervikılıklıserserikimselerintespitedilenbirusûllesürgünüvetoplanmasını emrediyor.15 Gerek bizim tespitlerimiz, gerekse Mustafa Kara'nın gözlemlerindenanlaılıyorki,özellikleĐstanbul'datekkelerinçoğumalîdestek yoluyla ve yhlerin taktiği ile devlet tarafından hiyerarik bir gözetim ve denetimealınmıtır.16Bununsonucundadevlet,tekkevetarikatmensuplarının herhareketiniyönlendiriyor.Hattabunlarınbazılarıgelenekselgörevvesiyasî rollerini,içtimaîönderliklerinidahihükümetadamlarınınizniyleyapabilir,aksi halde müdahale edilir. Mesela Kırım Harbi sırasında Rufaî eyhlerinden Abdulkadir,cihadiçinsancakaçıpgönüllülertoplamayabayınca,seraskerlik buhareketimenedenbiriradeçıkartmıtı.17

BektaîlikTanzimat'lagelenyenidüzeniçindenasılbir

konumageldi?

Đleri sürülen iddialar Sultan Abdülmecid'in Bektaiğe sempatisi olduğu merkezindedir. Ama bu abartmaların dıında Tanzimat Fermanı her din,

12BA,ĐradeDahiliye,Nr:18623.

13BAIMVNr:1820129aban1270/27Mayıs1854.

14

Mustafa Kara, "Mezhepler ve Tarikatlar", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,c.4,s.983986. 15

BA,IVMNr:18789,19Receb1276/11ubat1860.

16Mustafaara,.g.m.,.8386,anündüz,.g.e.,s.0317.

17BA,IrDah.Nr:1763415Muh.1270/18Ekim1853.

www.e-kitap.us

mezhep ve bilhassa tarikata, II. Mahmud döneminin tersine bir hogörü ve müsaadenin varlığını göstermektedir. 1852 tarihli bir irade ile Hacıbekta dergâhındaki postniinin durumunun restore edildiği ve dergâhın Bektalere geri verildiği görülüyor.18 Rumeli, Bosna, bilhassa Arnavutluk, Yanya ve Girit'dekikalabalıksayıdaBektailervetekkeleri,zatendahahürvemüsaitbir ortamdaydı. Osmanlı yönetimi dıda kalan Tuna prenslikleri ve Kırım Müslümanlarıarasındabutarikatınrahatçavemasumyaadığıdabirgerçekti. F. de Jong'un tetkiklerine göre Mısır19 ve Arnavutluk gibi yerlerde bu tarikatların toplum ve idare ile bütünleesi daha yoğundu ve lehlerine bir hava vardı. Gene ilerde Genç Türklerin de bu tip tarikatlara daha yakınlığı vardı. eyhülislam Musa Kâzım Efendi'nin farmasonluk ve Bektaikle olan bağlarıabartılarakönesürülmüsede,birölçüdegerçektir.Prof.IreneMelikoff Genç TürklerBektailik ve Masonluk arasındaki bağları öne sürer. Ünlü tarihçimiz Tarık Zafer Tunaya, bir Đttihatçının tarikat ve masonlukla bağ kurmasınınolağanolduğunubelirtir.Prof.Kreiser,MelâmîlikveBektailikgibi tarikatlarlaĐttihatçılararasındakibağlaraiaretetmitir.20

II.Mahmud'dansonraBektalikyenibiryamtarzı,birritüelbenimsedi ve bir tür takiyye yoluna saptı. Mensupları diğer tarikatlara, hatta Nakendiliğe sızdılar. Bazı yeni davranı ve tarzları benimsediler. II. Mahmud'untuğrasınıtaıyansikkelerinüstüneveyaDivanyolu'ndangeçerken II. Mahmud türbesine tükürmek gibi..."21 19. yüzyılın ikinci yarısından bayarak akîde ve törenlerini, ritlerini tanıtan sayısız risale kaleme aldılar. Nefeslerini yayınladılar. Bekta ini sevdirdiler ve tabii bir Bektai mizah edebiyatısözlüveyazılıolarakyayıldı.Laikgörülülerdebuedebiyatıdilden dile yaydılar. Halen Bektai fıkraları her gün sözle, kalemle yaor.22 Bu, Bektailiğe çeitli çevrelerde bir sempati de sağladı. Bugün Bektalik, Melamîlik gibi düzenli bir tarikat değil. Türkiye dında Arnavutluk ve eski

18BA,IVMr:5932,IMVr:5825.

19BAIMVNr:11750Nr:12180,Nr:6039,5983,6086,5980Ed.Jong"TheSufi ordersinnineteenthandtwentiethcenturyPalestine",Studialslamica,58,Paris19 83,
s.143181.Aynıyazar"MaterialsrelativetothehistoryofDarqawiyyaorderandits franches",Ârabica,22/1979. 20

T.ZaferTunaya,Türkiye'deSiyasiPartilerIII(ĐttihatveTerakki),Đstanbul1989,
4321
vd;KlausKreiser,"DerwiscscheichealsPublizistenEinBlickindieTürkischepre
sse
zwischen,18801925",ZeitschriftDeutschenMorgendentishenGesselschaft.
21

J..irge,TheBektashiOrderofDervishes,s.9.

22SüleymanHakkı,BektaiHikayeleri,Đstanbul1338,s.94veDerviRuhullah,Bektai Nefesleri;A.Rıfkı,BektaiSırrı,Đstanbul3259,.

www.e-kitap.us

Yugoslavyatopraklarındahiyeraridahaderlitopluolarakmevcut.

1925'de tekke ve zaviyelerin kapatılması, Cumhuriyet'in icat ettiği bir radikalizmolmaktançok,kökleriTanzimat'akadaruzananbirresmîkontrolve üpheciliğe dayanmaktadır. Tekke ve zaviye etrafında toplananlara ve kurumlaanlara modernleen idare tahammül etmemitir.

www.e-kitap.us

19.YÜZYILOSMANLI

YÖNETĐMĐVEARAPDĐLĐ

Osmanlı Arap vilayetlerinde Arapçanın kançılarya dili olarak kullanılması, 19. yüzyıl Osmanlı idarî modernleesinin sorularından biridir. Bu konuda kayda değer bazı tebbüsler görülmekle birlikte Osmanlıap vilayetlerinde Arapça bir kançılarya dili olmadan Osmanlı hakimiyeti bitti. Oysa ister Müslüman, ister Hıristiyan, ister laik veya Đslamcı bir dünya görüne sahip olsunlar, bu konuda Arap aydınlarının hepsinin ortak istek sahibi olduğu görülür. Arap aydını 19. yüzyılda Arap dilinin yönetim ve eğitimde mutlaka kullanılmasınıistiyordu.OsmanlıyönetimiisebazıtebbüslerinerağmenArap çayı idare ve eğitimde kullanamadı. Bunun pratik bazı mahzurları aamayan lenfatik bir idarî yapı kadar, Türkçeyi ısrarla kullanmak isteyen bürokrasinin tutumundan da ileri geldiği görülür. Mamafih bu konuda, 19. yüzyılın modernleeci bürokrasisinin klasik devir Osmanlı yönetimine göre yeni bir olayıbenimseyipteebbüsegeçtiğideaçıktır.ÖzellikleMidhatPaagibiliberal dünya göründeki yeni tip yetenekli yöneticiler ademi merkeziyetçi bir idareye ve bu arada da yerel kültürel özellikleri, yani dili dikkate alabilir bir eğitim ve yönetimin özellikle Arap vilayetlerinde eleirilmesinde taraftar olmurdır. Aslında Osmanlı yönetimi, Arap vilayetlerini ilhak eden 1. Sultan Selim (Yavuz) devrinden beri kançılaryada hep Türkçe kullanılmı Arap vilayetlerine tayin edilen askerî ve sivil personel, hatta kadılar gibi ilmiye personelidahiofislerindeTürkçekullanmırdı.BupersonelinçoğununArapça bildiğinisöylemekdemümkündeğildir.Merkeziyetçidevletinzatenkadrolarına iyi bir Arap dili eğitimi verdiği gibi bir sav, ispat edilmeyen ve biraz da tartıılmadan kabul edilen bir mütearifedir. Hatta medrese eğitimi görenlerin de bu dili günlük pratikte kullanacak kadar Arap diline vâkıf oldukları üp

www.e-kitap.us

helidir. Kukusuz Arap vilayetlerinde görevli olan 19. yüzyıl Osmanlı bürokratının da daha önceki yüzyıllardaki meslektalarından farklı olmadığı açıktı.

Bunedenle,yerelArapmünevverlerindenvilayetbürokrasisindeistihdam edilenlerin iyi Türkçe bildiği, sık rastlanan bir durumdu. Özellikle vilayet yönetim kadrolarında mütercimlik 19. yüzyıl Arap vilayetlerindeki münevverlerin doldurduğu bir kadroydu. Mütercimler yaayan yerel dillerin hepsi için vardı. Örneğin Bağdat'ta Arapça ve Fars dilleri için mütercim kullanılırdı.1

AncakTanzimatdevri,imparatorluğunkültürhayatındamüterekbirnitelik ve bilgi kaynağından beslenen yeni bir aydın elitin doğduğu dönemdir. Bu entelektüel elite Müslüman Türkler kadar Arapların Hıristiyan ve Müslüman olanları,Arnavutlar,Rumlar,Ermenilerdegirmiir.Buaydınelitinmensupları, FransızcaetrafındaBatıeğitimivekültürü,bununyanıbadadaarkdillerini bilmirdir. Nitekim Rum asıllı Sava Pa'nın halen kullanılan bir "Đslam hukuku"kitabınıtelifetmiolması,Rumca,TürkçeveArapçayıaynıderecede iyi bilen Arnavut soylusu emseddin Sami'nin eserlerindeki bu geni dünya bilgisi, Arap aydınları arasında Batı dilleri gibi Türkçeyi de iyi bilen ve yazanlarınolması,19.yüzyılahasbugelieninsonucudur.Öncekiasırlarda ayrı etnik gruplara mensup olup ayrı kültürel kompartımanlarda kalan münevverlerin imdi bir Osmanlı münevveri grubu oluturduğu ve yoğun bir kültür alıveriine girdikleri ve bir kültür ortamı yarattıkları görülüyordu. 19. yüzyılın her dinden Arap aydınları, Ortadoğu'nun ve ĐslamArapların tarihine yeni bir gözle baktıkları gibi, Türk aydını da ArapĐslam tarihine, Arap dil ve edebiyatınamoderntetkikmetodlarıylayaklamıtır.

u halde, Tanzimat'ın kültürel reformları, bazı iddiaların aksine Türk aydınını ArapFars kültüründen koparmak yerine, o kültürü daha metodik bir biçimde tanımaya yöneltmitir. Nitekim daha 19. yüzyıl barında Firuzabadî'nin ElKâmus elMuhitadlı ünlü Arapça lugatini Türkçeye çeviren vakanüvis Asım Efendi, bunun 1815 (H. 1230) yılında müteaddid defalar tekrarlanacakilkbaskısınıyaptırtmıtır.VakanüvisAsımEfendi'ninbuçabasıyla 20.yüzyılbalarındakalemealınanMehmedmseddin'in(Günaltay,Đslamda

TarihveMüverrihler(Đstanbul1925)vebilhassaMüderriszadeMehmedFehmi Efendi'ninTarihiEdebiyatıArabiye'si(Đstanbul1917)gibi2eserarasındaki

1

BAĐrade MecValâ, No: 14935 24 Ra 1272 (Aralık 1855) tarihli bir yazımada "BağdatHazinesiArabiveFarisimütercimininvefatı..."ibaresigeçer.

www.e-kitap.us

dönem2böylesine bir modern araırma atmosferinin varlığıyla açıklanmalıdır.
Buson2esergerekBatılıOryantalistler,gereksearkaratırmacılarıarasında benzeri az bulunan oldukça modern bir metodla kaleme alınan iki tetkiktir. Gene Arap ve Türk münevverleri Tanzimat devrinin kültür ortamında yakın iliiye,hattakarıklımüesseseleeyebilegitmitir.Đstanbul'daEncümeni DaniveSuriye'de"AlCamiyyaalĐlmiyealSuriye"herikitaraftandakarıklı üyelerin bulunduğu kurululardı. Tabii bu bağlantıyı fazla abartmak ve ortak ilmî ürünlerin verildiğini söylemek mümkün değildir. Ama bizzat Cevdet Pa'nın Tarih'inde Hıristiyanlık tarihi ve ark kilisesi üzerindeki bahislerin Avrupakitaplarındanokunarakeldeedildiğinisöylemekzordur.BunlarPaa'nın çağda olan Arap tarihçilerin eserlerinden elde edilen bilgiler gibi görülmektedir.19.yüzyılınönemlibirgelimesi,1868'deMektebiSultanî'nin (Galatasaray) kurulmasıdır. Arap öğrencilerin de yetitiği bu okulda Arapça, sonraları Mülkiye'de olduğu gibi yardımcı bir dildi ve imparatorluk

bürokrasisindeTürkmemurlarınbazılarıbusayedecolloqulalArapçayıöğrene bilmirdir.

Bu gelieler arasında asıl önemlisi, Arapçanın idare ve tekilatta ve Osmanlı kançılaryasında kullanılması tebbüsleridir. Đlk anda bazı önemli kanunvefermanlarınArapçayaçevrilmesiveneigibibiryolizlendi.Örneğin yeniarazidüzeninintemeliolan1858(1274h)tarihliAraziKanunnamesi'nin Arapça çevirisinin yapılması ve asıl metinle de değerli tutulması gibi... Ka nunnameyiArapçayaçevirenSuriyevilayetiMeclisĐdareüyesiNikolaNakka Efendi bu nedenle Mecidiye ninı ile taltif edildi.3Kendisi sonradan ilk Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde Suriye'yi temsil etti. Mevzuatın Arapçaya çevrilmesüreciböylecebamıtı.Bununlabirliktebusürecindevamlıvetam kapsamlıolduğunusöylemekdezordur.Bununyanındaanonimneticelerdo ğuracakbazıevrakınvemuamelatınArapçayapılmasıistenmiveuygulamaya da geçilmitir. Kırım Savaı sırasında orduda yararlık gösteren Tunuslu askerlere verilen madalya ve beratlarının Türkçe olmasına itiraz edilmi ve beratlar yeniden Arapça yazılmıtır.4 Bununla beraber mahkeme kararları, ilâm, tapu senetleri gibi belgelerin Arap vilayetlerinde geni ölçüde Arapça verildiğini söylemek mümkün değildir. Bunlar talep vukuunda tercüme

2BuikieseriçinCemilMeriç,KültürdenĐrfana,Đstanbul1986,s.280281'deetraf lı bilgibulunabilir. 3

Đlber Ortaylı, "Đlk Osmanlı parlamentosu ve Osmanlı milletlerinin temsili", A.Ü. SBF,KanuniEsasinin100.Yılı,Ankara1978,s.180182.4

BAĐradeDahiliye, No.22852,10evval1272(14Haziran1856).

www.e-kitap.us

edilmekteydi.

Özellikle Sultan II. Abdülhamid devrinde Arap unsurun sadece vilayet bürokrasisinde değil, her dinden Arapların merkez bürokraside de kullanıldığı biliniyor.BukonudaArapulusçuluğutavizvermeyenbirısrariçindedir.Hatta sadece Osmanlı yönetimi değil, RumOrtodoks patrikliği de Arap ruhbana Kudüs patriklik dairesinde önemli mevkiler vermekten kaçındığı için Rum Ortodoksrap Hıristiyanların kayetine ve hatta bu kiliseyi terkine neden olmaktaydı.19.yüzyıldaKudüsruhanidairesindeRumOrtodokskilisesininen önemlikrizibukonudaydı.5

Yönetim mekanizmasının yönetilen halkla teması açısından 19. yüzyıl Osmanlıbürokrasisininenetkinaracıgazeteydi.MehmedAliPa'nınMısır'da çıkardığı Vekâyii Mısriyye adlı TürkçeArapça resmî gazete dıında Marık eyaletlerindeki Arap halka hitap eden resmî mahiyetli gazeteleri Osmanlı yönetimininçıkarmasıilginçtir.OsmanlıĐmparatorluğununresmîgazetesiolan Takvim Vekâyi'nin Arapça nüshaları bugün toplu koleksiyon halinde elde yoktur.Bununlaberaber5Mart1845(25sefer1261)tarihli52nolunüsha elde bulunduğuna göre, Arapça nüshanın 1830'lardan itibaren çıkarıldığı açıklıkkazanıyor.6

Dahailginçbirolay,1850'lerdeKırımSavaısırasında,Babıâli'ninözellikle Arap halkına hitabeden özel bir gazete çıkarmak teebbüsüdür. Bunun için Ceridei Havâdis'i çıkaran Churchill'e (Alfred Black Churchill olmalıdır) gazetesiniArapçayadaçevirerekyayınlamasıiçinimtiyazverildiğinibiliyoruz.7 GazeteninArapçanüshasınınAfrikavilayetlerinde(Libya,Tunus,Mısır,Suriye, Yemen ve Hicaz) dağıtımı öngörülmekteydi. Projenin akıbeti hakkında fazla bilgi edinmek mümkün değildir. Babıâli özellikle Arapça gazete çıkarmak konusunda, 1870'lerden itibaren dahaaktifbiruğraagirdi. Midhat Paa'nın Bulgaristan(Tuna)valiliğisırasındakiÖrnekTunagazetesiesasalındı.Bizzat MidhatPaBağdatvaliliğindeZevragazetesiniçıkarttıvekısasürenSuriye valiliğisırasındadabukonudaçoketkinoldu.

BununlabirlikteArapçaçıkarılanvilayetgazetelerinin,gerekMısır'daçıkan veSuriye'yegelengazeteler,gerekseMaıkvilayetlerindeçıkarılangazetelerle barılı bir rekabette bulunduğu söylenemez. Özellikle sansür döneminde,

5AlbertHourani,ArabicThoughtintheLiberalAge,17981939,Oxford1970,s.96
.
6OrhanKoloğlu,TakvimiVekâyi,Ankara,s.34;geneNesimiYazıcı,TakvimiVekâyi Belgeler,Ankara1983,s.64. 7

B,Đradeecâlâ,No: 15183, 12 c.1272 (19ubat1856).

www.e-kitap.us

resmî Osmanlı basını etkisiz kalmıtır. 19. yüzyılın ikinci yarısında yerel Arap gazeteleri ve Osmanlı yönetiminin çıkarttığı Arapça gazeteler okuyucu, münderecatveetkileriaçısındanhenüzaratırmabekleyengenibirsahadırve bukonubumakalenindedıındadır.

Arapdilininyönetimdevesiyasalhayattakullanılmasıvekabulüsorunuilk defa1877Mart'ındaaçılanOsmanlıparlamentosundagürültülübiçimdeortaya çıktı denilebilir. Kukusuz parlamentonun müzakere ve yazıa dili yalnızca Türkçeydi. Ancak mebuslar "Đntihabat Kanunu"nu müzakere ederken kanun tasarısındayeralanmebusadaylarınınTürkçebilmezorunluluğumaddesineön plandavehattasadeceArapmebuslaritirazettiler.OnlaragöreTürkçebilmek zorunluluğu aranmamalıydı. Meclis reisi Ahmet Vefik Pa bu itirazları kısaca kendineözgüüsluplacevapladı:8"4yılakadarTürkçeöğrenirsiniz..."

Muhtariyeti olan vilayetler dıında, Babıâli iki dilli yönetime pek taraftar olmamıır. Bununla beraber dönem içinde liberalmeutiyetçi çevreler, idarî muhtariyet sözkonusu olmasa bile yerel dillerin, bu arada Arapçanın vilayet yönetiminde kullanılması yönünde fikir beyan etmekten kaçınmadılar. Hatta Prens Sabahattin ve o paralelde dünenler idarî muhtariyetin ve kaçınılmaz olarak mahalli dillerin idarede kullanılması taraftarıydı. Arap aydınlarının ise liberaller kadar muhafazakâr çevreleri de Arap dilinin idarede ve eğitimde kullanılmasını federatif bir bünyenin gerçeklemesi için ön rt olarak görmülerdir.

Eğitimde,yaniOsmanlıdevletokullarındaArapöğrencileriçinArapdilinde tedrisatveArapçaderskitabıkullanılmasıdatartıılanvekısmenbenimsenen birgörütü.BukonudatutarlıbirprojegerçekleemisedeBabıâliprojelere karolmamıvebütündönemboyumuhtelifhükümetlerbukonudagiride bulunmutur. Örneğin Midhat Pa Bulgaristan valiliği sırasında uyguladığı BulgarcaderskitaplarıgibibirprojeyiBağdatveSuriyevaliliklerisırasındada uygulatmayateebbüsetti.Amaprojedüünülen,uygulanamayanbirdüzeyde kaldı.Nisan1913'deTarımgazetesihalenArapvilayetlerindeokutulacakders kitaplarının Arap diline çevrilip basılmakta olduğunu haber veriyordu. Genç TürklerArapkültürelotonomisineeğitimlebamakniyetindeydilerfakatidarî dilinArapçaolmasıgibi,budagerçekleemeyenbirprojeolarakkaldı.

8MeclisiMebusanZabıtCeridesi,Der.:H.T.Us,40inikâd,18Mayıs1877,s.313.

www.e-kitap.us

TARĐHTEN

BUGÜNE

www.e-kitap.us

YOZLAAKORKUSU

YeniTürkiye,1997/62ek)13s.13421344.

ozlaa, anlamı itibariyle decadence (inhitat) mı, yoksa dege neration

(türünün özelliğinden çıkma, kaybetme) anlamında mı kullanılıyor? Türkiye

Yidaresininebedîderdirüetolayıiçinherdevirdeyenidenicadedilmigibi bir genel yorum vardır: Her devirde ağıtçılar "daha evvel (mukaddema)

yoğidi, imdi icad edildi" derler... üphesiz Osmanlı'nın 14. ve 15. asırlarda

büyük rüetler alındığına, entrika, soygun ve menfaat çeteleri kurulduğuna

dair malûmat yoktur. Ne Nei ve Apazade, ne de anonim Tevarihi Ali

Osman'lar(hoonlarındanekadaranonimolduğuvebirincidendahadeğiik

birmuhittekalemealındıklarısugötürür)böylevukuattansözetmez.Rüvet,

menfaatebekesihepKanunîsonrasıdevremaledilirveyazarların(vak'anüvis

veyaGeliboluluMustafaÂligibileri)kalemindeinhitatınemaresiolarakgörülür.

GeliboluluMustafaÂli'ninkaleminekapılırsakyozlaa,sadecerüvetten değil,cahillerinmevkisahibiolmasından,hattabunedenlerleprotokoladapve etiketdelaubalilemeveumarsızlıktanilerigelir.(Mevâîdu'nNefaisfiKavaîdu'l Mecalis) bu iddiasını pek renkli bir üslupla temellendirdiği kitaptır. Mesela büyük adamların yanında yöresinde durmak için itienleri, sünnet oğlanının sağdıcı gibi tavsif eder. Bu kadar karamsarlığı yazarların ahsına değil, cemiyetebağlayarakgerçekdiyekabuledentarihçileri(meselaMustafaÂli'nin çağdauzmanıFleischer'i)birdiğertarihçigrupdaincelediklerive okudukları eserlere kapılmak ve bir çöküntü devrine inanmakla suçladı. (Mustafa Ali üzerinedeğerlibirmonografikalemealanCornellFleischer'e(TarihçiMustafa Ali, çev: Ayla Ortaç, Yurt Yayınları 1996). Hollandalı tarihçi Ian Smith ve AmerikalıOsmanist,hocamızĐnalcık'ınkirdiRhoadsMurphy'ninserttenkidini

örnek gösterebiliriz. Demek ki herkes 16. asır sonunda çürüme olduğu zehabındadeğildi.Karamsarlareskidendevardıvehepvardı.

www.e-kitap.us

KısacasıOsmanlı,inhitatınınfarkınanezamanvarmı?Selaniki,KoçîBey, KatipÇelebiveHızr'ulMülûkyazarıgibiadamlarınsöz,tahlilvesızlanmalarına bakarsak '17. yüzyıldan beri' diyebiliriz. Ama onlar inhitattan mı yoksa yozlaadan mı bahsediyor? (Đkisi aynı ey değil, inhitat belki bir uzviyetin ihtiyarlayıperimesi;yozlaadasapkınlıktanilerigelençürümevedeğerlerin erimesidir.)Herhalükârdaonlardüzelmeninilacıolarak Kanunîdevrininmodel olarakalınmasındansözediyor.Böyleoluncadatenkitveyakınmalarındabir yozlaadansözettiklerisöylenmelidir.

18. yüzyıl Fransa'sının değiesi gerektiğini söyleyen Voltaire, Montesquieu gibileri, hele Voltaire, XIV. Louis Fransa'sını beriyetin ulaığı son mütekâmil nokta ve insanlığın geleceğine numune bir medeniyet diye tavsifediyordu.XVveXVI.LouisdevirleriniXIVLouis'insatvetininçöküüve yozlamasıdiyedeğerlendiripXIVLouisasrınadönelimdemiyordu.

Osmanlı niye geriye dönelim diyor? Đki görü ileri sürülebilir: Birincisi, demek ki Osmanlı ne inhitat, ne yozlaa (tefessüh) gibi kavramları ciddi olarak incelemi hissetmi hatta dünüp yerine oturtmutur. Đkinci olarak, aksine medeniyetlerinin çökeceğini, çürüyeceğini biliyordu, onu geciktirme amacındadır denebilir. Baa Bernard Lewis gibi Osmanlı layihalarını böyle değerlendirenler de var. Ama nu unutmayalım: Osmanlı "Devleti ebed müddet" sloganını hakikaten benimsemitir ve hiç terk etmemitir. Babı Ali ketebesinden sokaktaki cahil adama kadar hiç kimse o cemiyetin varlığı ve ievinin kalkacağına inanmamı görünüyor. Onun için de rüvet, hırsızlık ve kötü idareye karı homurdanma her zaman var. Ayaklanma var veya ayaklananadestekolmavar.

Bireydahavar:"Irzın,namusuneldengitmesi".Batı'daveyaRusya'da hiçkimseninivederdideğilken,buOsmanlıtoplumununbirinciii.Budabir nizamı âlem ve onun bekçiliği fikrinin, sadece idare eden değil, edileni de ilgilendirdiğini gösteriyor. Devlet ve onun dayanağı nizam (yam biçimi de dahil) herkesi ilgilendiriyor. Her yerde krala kar "ekmek" diye ayaklanılır. "Cariyelerleeğleniliyor,ırzınamuskalmadıvs."gibisloganlarisebutopluma özgüdür.

19. yüzyılın Osmanlısı nereden nereye gittiğimizi 1838'de Tanzimat Fermanı'nın (Gülhane Hattı Humayunu) dibacesinde ifade ediyor. "150

senedir gerilemeden" söz ediliyor. Reformcunun umudu bu gerilemenin ilerlemeyedönütürülmesidir.Tefessühveyayozlaaisesonrakidönemeait bir terimdir. Jön Türkler, Abdülhamid rejimi için buterimi bol bol kullanıyor.

www.e-kitap.us

Kendilerini taze yeren bir fidan, rejimin sağlıklısını kuracak zinde kuvvet olarakgörmelerindenveoümiditaımalarındanilerigeliyor.Demekkiradikal misyonyüklenenleryozlaadankolaycasözedebiliyor.Çünkükendileritaze vezindedir,bunainanıyorveöyletakdimediyorlar.YaniTürksiyasetininyeni bir veçhesi "misyon yüklenme", "r sahibi olma" döneminde Jön Türkler, eskileriçinyozlamateriminibolcakullanıyorveheryeniradikalolanhalihazırı böyleniteliyor.

Cumhuriyet,tefessühedensaltanatınaksineyenidendoğutu.Yenirejim, yenicemiyet,yenihayat,yenimefkure,yenidüzendemektir.Amaçokpartili demokrasiyi istemeyen eski tek partili rejim daha ilk anda tefessüh ve ahlâksızlıktan söz eder olmuu. imdi vahim bir gelime ile karyoruz. Dünün insanı "tefessüh"ü silah kavram ve slogan olarak kullanıyordu. Bugün insanlarendiile"yozlaa"dansözediyor.Endininkorkuyadönüemesi için dikkat edelim. Bu yozlaa iddiası artık yenilik ve misyon sahipliğinden çok, ümitsizlik ve bezginliğin ifadesine dönüüür. Böyle kalabalıklara her yyaptırılabilirveyasonuçsuzkavgalaragidilebilir.

Türk toplumunda yönetici seçkinler değii, üretici seçkinler değii. Bu deği kendine göre yoz denilen yeni değerler ve yam kalıpları getirdi. Đnsanlarımızın çoğu bunu hazmedemiyor. Zaten hazmetmeleri de gerekmez. Yeni zenginler aı tüketimlerini gizlemeyi bilmiyor. (Oysa Avrupa burjuvazisinin yamı kısmen magazin basınından öğrenilir ama genelde kendileriniduvarlarınarkasındasaklarlar.)

Eski toplumun seçkinleri tüketimlerini gizlediler, bir yerde bol hayratlarla toplumakendileriniaffettirirlerdi.Harbiumumîzenginlerininımarıklığıilebu durum sona ermiti. (Harp zengini Bayramzade'nin marıklığını hatırlamak kabil.SermetMuhtar'ınHarbZengininin Geliniromanıdabunabirnebzeıık tutar). Bu açık saçık küstah tüketim toplumda ilk ahlak sancısı, ilk nevmîdî (ümitsizlik)veilkbuhrannedeniydi.1950'lerde"ahlakbuhranı"sözühirlen toplumun getirdiği sosyal kültürel yıkıma dayanamayan muhafazakâr çevrelerde kullanılıyordu. Bir "sayhai isyan"dı. "Yozlaa" ise fakirlen memurundeyimiydi.Buisebir"sayhainisyan"dı.Ötedenberiayağıkayanher grup yenisinin refahına böyle bakar. Ancak bugünkü zenginleen grup bir normal sosyal elit değiinden çok, nizamı sarsan bir kö kapma ve istila görünümü arz ediyor. Bugün yozlaa deyimini toplumun her kesimi

kullanmaya baladı. "Yozlaa" sadece rüeti, yöneticinin haksız menfaat sağlamasını ifadeetmiyor."Yozlaa"deyimi sadecesaygıduyulandevletin,

www.e-kitap.us

yetki ve rütbe kisvesini bu raddeye ulaamayan birtakım insanların paylamasınaisyanıdaifadeetmiyor.

Mesele, devlet memurluğu kisvesi verilenlerden çok, onların sırtından geçinmekisteyengörevlilerveyöneticilerinirtikabınınyarattığıdehttir.Yeni bürokrasinin bu tahammül edilmez utanmazca eğilimi, yani tehlikeyi bertaraf etmek için görevlendirdiği silahörün sırtından zenginlee eğilimini kabul edememekbukavminenhaklıisyanıdır.Göreviniyerinegetiremeyenbürokrasi buigötürdüklerindenbirdeistifadeetmekleithamediliyor.Buitirazakulak verilmezse, verecek olan birileri ortaya çıkar. O çıkıı kabul edemezseniz hukukî, adlî mekanizmayı itmek ve devletluların bazılarının canını yakmak durumundasınız.Aksitakdirdevakıadevletananesivetekilatıyıkılmıdeğil, yurttalar topluma ve devlete saygısını belki yitirmi değil ama yitirildiği ve yıkıldığı korkusu, devletin ve ananenin objektif varlığını (afakî, nesnel mevcudiyeti) da tehdit eden bir sübjektif (bizatihi, öznel) bilinç sorunudur. Devlete fertler tek tek saygılı, bağlı ama herkesin onu kemirdiği kanaatine ulaırsaortadasapkınveürkmübirbilinçvardır.

Đe bu sapmı bilinç gerçek sarsıntı ve çürüme kadar önemlidir ve istenmeyengelimeleryaratabilir.

www.e-kitap.us

TÜRKDIERĐMEMURU

YeniTürkiye,1995/143ek),.536538

Türk Dıileri memuru, üzerinde en tezatlı kanaatlerin bulunduğu, az rastlanan bürokrat tipidir. Aslında dı iri mensupları da Türk toplumunun barındırdığı tezatlar ve zıt dünya görülerinin dıında kalamaz. Ama dıileri memurunu toplumun dıında bir tip olarak yorumlamanın nedeni de, bu zümredekitoplumumuzazıtbazıözelliklerdenilerigelir.Birbaadeyile,Türk toplumudiplomatındakiolumsuzçizgilerkadar,olumluçizgilerideğerlendirme konusundadaonunhakkınıverememektedir.

Bu memurların, a) Bütün memurlardan farklı olarak i hacimleri fazladır ve genelde herkesten daha ilektirler: Dıileri memuru bir memurun bir haftada yazacağı raporu bir günde tamamlar. Türkçeleri daha düzgündür, yabancı dil bilirler. b) Verilen ii bazen gece uykusuz kalarak yerine getirir, ertesi sabah raporunu verirken tıra olmuur, kravatlıdır ve tır. c) Bürokrasinin lüks döli çalıa odaları lüzumsuz sayıdaki faks ve telefonları vearabasaltanatındanenazyararlanankesimidir.d)BatılılamaTanzimat'tan beri en çok dıiri memurlarının benimsediği bir etikettir ve bir kesim o yüzden onlara di biler. e) Ama çalıa usullerinde, muhakeme tarzlarında geleneği devam ettiren tek zümredir. Hiyerari aileye kadar yansır. Bu özellikleriyle dıri memuru sivil bürokrat kesimde, askerlere en çok benzeyen gruptur. Mesleği babadan oğuia devam ettiren bir zümreydi. Bu özellik dıilerinin son zamanlarında kaybolmaktadır. Vatanperverlik konusundakisuçlamalarıkabuletmekmümkündeğildir.30yıldırnamlutehdidi altında,temsilmesleğiniicraedenbirgruptur.

Dıileri memuru kendisini bilgi bakımından donatacak kurulurdan, araırmaenstitülerindenmahrumdur.Onlarıbilgisizliklesuçlayanherkesgibi, bilgiüretemeyenbirtoplumsistemiiçindedirveodabununnekadarbüyükbir eksiklikolduğunubütünbürokratlarımızgibiyeterinceanlayamamıır.Aslında "kendi dosyanı kendin doldur ve kendin öğren" sistemi yürümez. Dıileri

www.e-kitap.us

memurunun verdiği dosyadan ikayet eden devletlular 'Dosyayı dolduracak bilgi nasıl üretilebilir?' diye düünmezler. Kısaca bidayeti Tanzimat'tan beri Türk hariciyecisi hem muhatap olduğu dı dünyada, hem hizmet ettiği iç âlemde yalnız, devamlı darbelerle boğun bir garip adamdır. Toplumun kıskandığı maa ve lüksü bugün yoktur. Geçmite bilgisi ve yeteneğiyle aynı imkânıbaasektörlerdekarılayabilirdi,desekozamanosektöryoktu.Bugün varvegençlerBalgat'takibinayerine,Đstanbul'ungökdelenlerineyöneliyor.

Tanzimat'ındiplomatıdahiliyevehariciyehizmetinibirlikteyapardı.Ahmet Vefik Pa Paris, Tahran elçisi ve Bursa vahiydi. Biyografilere baktığınızda OsmanlıdiplomatıhemBabıAli'ninherdairesinde,hemvilayetlerdevehem sefaretlerdeömürgeçirenbiriydi.Bugünündiplomatıgençyaındanemekliliğe kadarkapalıkutudavedıülkelerdehizmetinitamamlar,gününbirindeçaresiz ve yalnız bir ihtiyar olarak emekli olur. Đki silkin, yani dahiliye ve hariciye hizmetininbirletirilmesini,Cumhuriyetidaresininciddiolarakdünmezamanı gelmitir.

Devlet kendine hizmet eden iki ayrı renkte çocuklara sahiptir; birbirine yabancı ve dilini anlamayan. Oysa aynı milletin Mektebi Mülkiye gibi aynı kurumlarında eğitim görmü gençlerdir bunlar, iki silkin de, yani dıri ve içierininbuyetenekligrubukullanması,devletinbelerininıslahıvebirlikte görevyürütülmesiiçinrttır.

Osmanlı dıri, geleneksel imparatorlukların diplomasisinden modern dünyanınrtlarınaveteilatınabarıylaintibakedentekörnektirdenebilir. Çünkü15.ve19.yüzyılboyumukimelçigöndermeden,modernleenAvrupa diplomasisi ile bütün iliileri sürdürebilmi ve baentinde mukim elçilerle temasıyürütmütür.Üstelik1699Karlofçave1718Pasarofçaantlamalarıyla moderndiplomasiiliilerine,yaniWestfalyasisteminegiren,nihayet1792'de Londra, ardından Viyana ve Paris'de büyükelçilik açan ve 1856 sistemiyle çağdadiplomasisisteminetamanlamıylagirenbirdıileritekilatıdırbu...

Osmanlı Devleti 19. yüzyıl boyu, o çağın birçok devletinin (zaten büyük devlet sayısı bir düzineye varmazdı o tarihte ve büyükelçi, nazır sayısından daha az ve önemli bir memurdu) aksine konsolosluk ağını da dıleri memurlarından oluturmutur. Osmanlı Devletinin konsolosluk ağı bugünkündenyaygınvesanıldığınınaksinedahaaktifsiyasigörevleriolanbir

kompartımandı. Özellikle II. Abdülha mid devrinde hilafet kurumunu temsil eden gerekli faaliyeti yürüten temsilciliklerdi (Rusya, Hindistan, Kuzey Afrika veCava'da).

www.e-kitap.us

Osmanlı Hariciye Nezareti'nde Ermeni, Rum, Yahudi ve Avrupa kökenli memurların her zaman hatırı sayılır sayıda varolduğu anlaılıyor. Ama Müslüman Türk kökenliler her zaman yarıdan çok olmutur. Bundan baka gayrimüslim Osmanlı diplomatı, Osmanlı olmutur. Bu önemli bir niteliktir. Sinan Kuneralp'in kaleme aldığı biyografide, Muzurus Pa'nın Atina sefareti sırasındaYunanlımilliyetçilerinnasılnefretinikazandığıvefanatikbirsuikast çının tebbüsü sonucu, ölümün eiğine gelip sol kolunun sakat kaldığı anlaılıyor. Osmanlı diplomatı o günden beri diplomasinin sorunlarıyla cebellen sade bir diplomat değil, baa türlü örgütlenmelerin, fanatik gruplarındahedefiolanbirtemsilciydi.

Osmanlıdan bu yana Türk diplomatı; yazıa usulleri, bir konuyu muhakemeetmekonusundatıpkımaliyecilergibiüstadçırakiliisiylebüyür. Amirin değerlendirmesi ve vereceği sicil önemlidir. Bu nedenle bir disiplin içinde, mesleğin teknikleri bakanlıkta öğrenilir. Ekip halinde çalıma ve bilgi birikimi önemlidir. Bu ananeye sahip olmayan Ortadoğu, bilhassa Balkan ülkelerindeTürkdiplomatınınetkinçalıaveistihbarattoplamadakibarısı, Balkanlılarınonu"ytan"diyenitelemesininnedenidir.

Dıileri memurunu politika kadroları sevmez, ama onlarsız da yapamazlar;herzamanonlarındosyasınamuhtaçtırlar.Problemburadabalar. Bu çağda politikacının önüne sadece bir dosya gelmemelidir. Politikacının bu çıkmazı, yani bilgi noksanı, dıileri memuru için de bir noksandır. Konuları inceleyen ve sadece inceleyip derleyen, yorumlayan resmî, yarı resmî araırmaenstitülerivebunayönelikuzmanyetitirilmesiTürkiye'dedebirçok ülkedeolduğugibiyoktur.Nedıiri,nedepolitikacılarkendilerinialttanalta kemiren bu noksanı yeterince anlamıtır. Söylendiğinde, "Ha evet çok haklısınız" denir. Sonra herkes kendi bilgisinden memnun, iine devam eder. Asrı hazırdaki teknolojik geriliğin bir veçhesi de budur. Çünkü araırma ve bilgibirikimidebirtekniküstünlüktürveTürkiyebürokratikananesinerağmen buazgelimilikhendeğibaındabocalamaktadır.

Dıileri memurunun önemli bir noksanı da dünya görüüdür, daha doğrusubirdünyagörüünecokuylabağlılığıdır.NATO,OrtakPazar,Avrupa Birliği; Türk aydınının naivitesi onda da vardır. Oysa kurulular gelir geçer, insanlık hele asrımızda bunların hepsini çok kısa sürelerde öğütür. Aslolan biziz. Bu gibi olay ve kurumlar soğukkanlılıkla beğenilecek ama hayran

olunmayacak; yanaılacak, istismar edilecek ama gönülden ve gövdeden bağlanılmayacakvakıalarvekurululardır.Dıilerinevebütünbürokrasiye19. asrın büyük diplomatlarının veya Tanzimat'ın bazı devlet adamlarının

www.e-kitap.us

soğukluğu ve soğukkanlılığı gerekir. Bu ise bir görü ve yetie ve ayrı bir eğitimolayıdır.

üphecivearayıcıbirzihniyet,Türkiye'ninaydınındaolmadığıgibionun birparçasıolandırimemurundadayoktur.Dılerimemurunadahaçok hizmetiçieğitimvermekgerekir.Arasırakursveokuleğitimisağlayacakbir eğitim izni verilmesi ve mümkünse genel idarenin baa belerinde de istihdamedilmelerigerekir.Amafilanbakanınözelkalemindedeğil,filanyerin kaymakamlığı,planlamaveyagenelmüdürlükgibiyerlerde...

www.e-kitap.us

TARĐHÎTEMELĐYLEHUKUKEĞĐTĐMĐMĐZVEADLĐYEMESLEĞ ĐMĐZ

YeniTürkiye,1996/151.922.

Bir memlekette adliye dediğimiz teilât adaletin tecellîsi için çalın örgüttür.Buörgütneredenbeslenir?Tabiihukukeğitimiverenkurumlardan. Hukukeğitim kurumlan önplândaadliye silkinin üyeleriniyetitirir,dahaard ve global plânda da kanun, mevzuat ve adlî tekilâtın örgütlenmesini hazır layaninsanları,yaniyöneticilerivekanunyapıcıları...

KlâsikOsmanlıdevrindeyargıadamlarını,yanisilkikazadediğimizgrubu yetitiren medreselerin müfredatı, teilâtı az çok malûmdur ve bizatihi Osmanlı yargı tekilâtı, klâsik devirden beri Đslam devletleri içinde en mükemmeli,enkaideyebağlıolarakgelinidir.üphesiz1418.yüzyıllardaki kaza(yargı)silkivetekilâtının19.asırdaönemlibirdeğiegeçirdiğive20. yüzyılda bu değikliğin radikal bir biçimde hukuk devrimi olarak adının konulduğumalûmdur.

Bütün bu köklü değimelere rağmen Türkiye niçin yargının ağır iledliği, adaletingeçtecelliettiği(bazıhaldetecellietmemesindenbeterbirdurumbu) bir ülke oluyor? Nedenleri çok: Nüfusu artan, klâsik aile ve köy, mahalle iliileri parçalanan bir ülkeyiz, bu birinci sebep. Đ hayatımız henüz bütün kural,gelenekvekurumlarıylaoturmudeğil.insanlaryargıyolunuticarirakibi oyalamanın,bazıhaldeenflasyondankazanmanınbirsafhasıolarakkullanmak eğilimindedir. Köyünde doğan insan, hayatının gerisini hir varolarında,

www.e-kitap.us

Almanya'nın "slum"larında geçirip ölüyor. Kardelerden biri ehirde bürokrat, öbürü köyünde çiftçi veya aynı ebeveynin iki çocuğundan birinin içi Almancasınıdahaiyikonutuğu,berikininTürkçeilelâftaanlasadaruhenan lamadığı ve ilk çekiede mahkemelik oldukları bir toplumdayız. Böyle bir toplumda yeni husumet ve intibaksızlıklar doğuyor. Đnsanlar hassas; evvelce bir söz dalaı, konu kom aracılığıyla bitecek niza imdi yargı hiyerarsini dolaıyor. Her zaman cinayet ve cürüm vardı ancak imdi çeitleniyor. Bu halkın ve ülkenin yapısından gelen meseleler bütün. Zenginleen, büyüyen Türkiye'nin bazı yönleri fakirleiyor, bazı problemler büyüyor ve bu yargıya yansıyor, adeta yansımıyor bütün yük adliyenin omuzlarında. Köy kurulunun çözümlediği davalar, evvelce kimsenin aklına gelmedik orman ve mirî arazi problemlerikasabaavukatlarınınkıkırtmasıyladavaonusuoluyor.

Đkincisebep,devletanamızdankaynaklanıyor.Adliyesilkiyeterincemaa verilen bir grup değil; lojman ve maa denilince sırf savcı ve hâkimler anlaılıyor. Oysa Adliyenin küttab takımı onlar kadar önemli. Bu önemin(!) önemi anlalmı değil. Sonra dosyadan bunalan hâkim ve savcının yanında hukuk danımanı (Justizrat), yazman, dosya tetkikine yardımcı stajyerden olunbirmaiyyetyok.Avukatlıkstajıhalenciddiolarakörgütlenmideğil,hiç değilse stajyerlerden bu ilerde ciddi olarak yararlanabilirlerdi. Adliyede en ufak kasabanın hakimlerinden Yargıtay üyelerine kadar herkes normalin çok üstünde bir dosya hacminin altında eziliyor. Öte yandan halen bir adlî polis kuruluunugerçekletiremedik.

Üçüncü sebep, hukuk eğitimidir. Hiç kimse hukuk fakültelerinin öğretim kadrolarını küçümseyemez. Hatta muallimlik ve hitabet kapasitesi itibariyle belkihukukfakülteleriöğretimüyeleri,diğersosyalbilimdallaniçindebirinci yeritutar.Ancakbukadrolarınkarsına"kimsedırıdakalmasın"zihniyetiyle kütüphanesiz, kantinsiz, dershanesiz yığılan birlerce talebeyle hukuk eğitimi yapılamayacağı açıktır. Tatile çıkılan günlerde hâlâ kağıt okuyan Hukuk Fakültesihocalarıvardır.1

1Çokiyihatırlıyorum,HukukFakültesi'ndeokumakistiyordum.1965'degirisına vını rahatça kazandım. Ne var ki Ankara Hukuk Fakültesi'nin kocaman amfileri, basık tavanlıküçücükkütüphanesiveperiankantinibeniürküttü.Derslerbaladığındatı

kı tıkı sınıflar, benim balangıçta pek de arzu etmediğim Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne kaçıtahaklıolduğumugösteriyordu.Hocalarınderslerinidinlemekzevkliydi.Sık sık Hukukamfisinemisafirolupdersdinledim.RahmetliKudretAyiter'in(bizdebilin mez ama total bir aydındı. Biz unuttuk ama Roma Hukuk Fakültesi'ndekiler henüz unutmamı), Rahmetli Cokun Üçok'un, sevgili hocamız Hicri Fiek'in, Hamide Topçuoğlu'nunderslerinintadınıhâlâunutamam.

www.e-kitap.us

Hukuk fakültelerinin bu kadar kalabalık öğrenciyi iyi hukukçu olarak yetitirmesi mümkün değil, çünkü öğleden sonraki seminerler, pratik kurlar nasıl yapılır? Kütüphane nasıl yeterli olabilir? Ho, zamanında pek beğendiğimizSiyasalBilgilerFakültesi'nedebugünbinlerceöğrenciyığılmıve aynı sorunlar orayı da sarmıtır. Kıta Avrupa'sındakiler gibi üzerinde ısrar ettiğimiz bir tuhaflık da, 1718 yadaki lise mezunu çocuklara hukuk ilmini öğretme gayretimizdir. ABD üniversitelerinde hukuk eğitimi diğer sosyal bilimlerin eğitimi yapılan bölümlerin 3., 4. yıllarından veya mezunlarından talebedeverekyapılır.Avrupa'daisezatenzorbireğitimdirvelisemezunları bakalorya yaptığından yaça ve bilgice daha olgundurlar. Bizdeki gibi bir eğitimleyakıngelecektehukukkadrolarınınbeslenmesibeklenemez.uanda akla yakın istisna, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi'dir. Burada 2 yıl Fransızca hazırlık yapılıyor; eğitim Türkçe, kültür dersleri Fransızca (öbür Hukuk fakültelerinde olmayan dersler bunlar), asıl önemlisi sınıfın mevcudu 25'igeçmiyor.Ençok75kiialınacakmı.Gelecekteadliyesilkindevedevlet bürokrasisinde Galatasaraylı hakimiyetinden kimse ikâyet etmesin ve metafiziksebepleraramasın.

Klâsik devirde adliye tekilâtı daha mı mükemmeldi? Tarihte bir dönemi böyle nitelendirmek pek sağlıklı bir dünce sayılmaz. Ama Osmanlı adliye örgütüadıiyikonan,amacıbilinen,mahzurlarıbertarafedilenbirsistemdi.O sisteminyürümediğibirdünyadoğunca,değiimdebaladı.er'îhukukyerini Romanist hukuk sistemine terketmeye badı. Ama ilginç bir gelie; medreseli fukaha takımı bu yeni dünyada yerini korumua benziyor. Kendini yenileyerek ve değitirerek bunu baardı. Günümüzün hukukçusu ve hukuk eğitimcisi değin Türkiye rtlarına uyum için bunu baramazsa felâketin kapımızıçalacağınısöylemeyegerekyok.

Klâsikdevrinhukukçusunasılyetidi?

19. yüzyıla kadar bir yere kadı olacakların medrese hiyerarisinde en yüksek noktadanFatihSahnıSemanvesonralarıSüleymaniyemedreselerindenicazet almasıgerekirdi.BuradansonraAnadoluveyaRumeliKazaskerliğindeimtihana girip kazanan namzet en düük yevmiyeli kazak göreve balayarak ikier yıl hizmettensonrausuleiliinbirazillemerkezedöner,dahaüstdereceye,ni

hayetsancakmerkezlerinetayininibeklervenazariolarakkazaskerliğekadar buyollaömrünügeçirirdi.

19. yüzyılda hukuk sistemimizi aslında değitirdik. Romanist hukuk

www.e-kitap.us

sistemine geçmeye baladık. Ceza kanunumuzu, Ticaret kanunumuzu, Ceza Muhakemat Usulünü ve idari mevzuatı Avrupa'dan aldık. Bu nedenle vilâyetlerde kurulan karma ticaret mahkemeleri, sonra vilâyet temyiz divanlarına nizamiye hakimi dediğimiz medrese dı yetin Hukuk mektebi mezunlarıtayinedilmeyebandı.Hukukmektebihiçbirzamannetalebeyine hocasını, ne de devleti tatmin edememitir. Bu arada medresenin zamanına uyumsağlayabildiği,tekdalhukukeğitimioldu.1854'deeyhülislamMehmed ArifEfendizamanındaMuallimhaneiNuvvabadıylakurulanNüvvabmedresesi veya Kuzat medresesi diye de anılan Yüksek Hukuk Eğitim Kurumu, imparatorluğun seçkin hukukçularını yetiirdi. Bu okul doğrudan makamı meata (eyhülislam) bağlıdır. Talebesi burslu ve karıklı, yani Tıbbiye, Mülkiye, Baytar mektebi talebesi gibidir. Bu nedenle de zeki öğrencilerin arasından imtihanla talebe alabilmektedir. Talebenin medreselerdeki perian hale duçar olmamak için devamı arttır ve yoklama yapılacaktır (Nizamnamenin2.maddesi).Derslermüdüriyetinprogramınagöre(müdüriyet tarafından tertip olunacak ders cetvellerinde gösterilen evkatte müderrisler medresede hazır olub... bundan baka adaba aykırı davranan talebeyi müdüriyete ikayet edecekmi bu gibi maddeler nizamnameye konur mu? demeyiniz. Fukaha okuyacakları mevzuları değitirmitir ama daha önce medresedeki ders usulünü, müderrisin devamsızlığını, hurda meseleleri soru diyeortayaatıpmüderrisimatetmeyeçalınveisyanedenserketalebeliği ortadan kaldırmıır. Medreseli, muhteva kadar klin de önemli olduğunun farkındadır.

Medreseli, kendi modernleesini kendi hazırlamıtır. Bu okulda Arazi Kanunu,MecelleAhkâmıgibiOsmanlıürünühukukikonular,fakatasılönemlisi Ticareti Berriye kanunu (Kara ticaret), Ticareti Bahriye, Đcra, Ceza, Usulı MuhakemeHukukîye,Usul MuhakematCezaîye,Hukukıdüvel,Hukuku idare,ĐktisatgibiRomanisthukukkompartımanınagerenkonular,müfredatın 1/3'initekiletmektedir.ĐlerideCumhuriyetrejimininde devralacağıgeleceğin hukukçularının bu medresede yetime nedeni anlaılmaktadır. Mektebin barısının birinci nedeni, az ve seçmeli öğrenci alınması ve rahat yetie imkânı verilmesidir. Böyle az öğrencili, bol imkânlı hukuk okulu bugün için yoktur.

1925'de Ankara Hukuk mektebinin açılması Cumhuriyet'in öngörülen Hukukdevriminiyürütecekadlîkadrolarıyetitirmekiçindi.Đtirafetmekgerekir

ki Nazi Almanya'sında mağdur olan hukukçuların muhacereti olmasa, ihtiyacımız olan hukuk eğitimini zor gerçekleirirdik. Bunu gerçekletirdik,

www.e-kitap.us

di mesele seçkin hukukçu yetiirecek az öğrencili, bol imkânlı hukuk fa kültelerini yaratmakta, genç hukukçuların maa ve bursla eğitim sonrası da yetimelerinidevamettiripseçkinhukukçugruplarındoğmasınısağlamaktır.

Yargı sistemi bilgisayar ağı kurmakla düzelmez. Bilgisayarlara kumanda edecekhukukçubeyinleriyetitirmekle,hukukçularıziyanolmaktankorumakla mümkünolur.

www.e-kitap.us

TOPLUMUMUZVESĐYASĐPARTĐLER

YeniTürkiye,1994/126,.19.

Vatanda toplumu, aslında Fransa ihtilâlinin pratiğini ve teorisini hazırladığı ama mutfağının bir monariye, Đngiltere'ye ait olduğu tarihî bir olgudur. Milyonlardan olun bir milletin seçme, seçilme ve hükümeti denetlemegibibirhakvefaaliyeti,yaniçağdademokrasisistemi,BatıAvrupa toplumununyarattığıbirkurumlamadır.AmabudemekdeğilkiBatıAvrupalı demokrasiyikanındataırvedemokrasiAvrupa'nınebedîrejimidir.Demokrasi her yerde hassas dengelerle yaayan ve nerede kırılacağı ve öleceği belli olmayan,bellitarifvestandartlarıdahitoplumdantoplumafarklılıkarzedenbir rejimdir ve bunun için her yerde her an hassasiyetle korunması icap eder. Demokrasi,vatandahaklarıvedenetimidir.

Amaidareedenveedilengerçeğiheryeriçingeçerlidir.Đdareyikontrol ve haklan kullanmak demek, idare etmek ve iktidar sahibi olmak değildir. Demokraside idare, umumi karar ve kontratla bir yönetici gruba devredilir. Demokratiktoplumdediğimizy,ne"Toplumubenidareetmekzorundayım, hereybendensorulsun"diyensabırsızbireyvekurulularıntoplumudur,ne de "Bana ne?" diyen uyurgezer bir kitledir. Demokratik toplum izleyen, denetleyen ve konuan vatandalardan oluur. Bu vatandalar vergiye sahip çıkan "mükellef (taxpayer)"dir. Bu vatandalar parti, dernek ve sendikalar azasıdır. hesiz en önemli kurum siyasî partidir ve bu yazıda Türkiye'de partipartililikvakıasıüzerindebununiçindurmakistiyoruz.

Vatanda toplumu mahalle yönetiminden bayarak idarenin ve hükümetinhersafhasınakatılanvedenetleyenbirtoplumdemektir.Busiyasal yabancılaa ile mümkün değildir. Bir baa deyile, idareyi denetleyen bir toplum,idareyikendidıındavehereyeegemenbiriktidarolarakgörmeme eğilimindedir.Oysabizimsistemimizde,muhtarmühürvurarakparakazanan, ini bilir bir parti adamı ve büyüklerin adamı olarak görülür; belediye ise

www.e-kitap.us

hemehrilerin kurum ve bu kurumu yöneten belediye reisinin baı çektiği bir ehirorganıolarakdeğil,iktidarolarakdeğerlendirilir.

Sonbelediyeseçimleribuyanlı kavrayıın hazin birtecellisidir.%25'ler civarındaoyoranıylabüyükbeldelerbelediyelerinikazananparti,iktidarolmu gibikalabalıkbirzümreyitelândırmı,"Bütünpartiler,birlesiniz,mücadeleye geçiniz"gibibildirilerdağıtılmıtır.AdetaRefahdıındabirkaçpartininolması birsuç,birhıyanetivataniyegibialgılanmaktavetakdimedilmektedir.Benzer biçimdebazıRefahlıgruplardaiktidarolduklarızannınakapılmıbirmüddet bobirgururlaveüsluplagezinmierdir.Oysabelediyeiktidardemekdeğildir, kentinhizmetorganıdır.Belediyeninkollukörgütübileyoktur.Belediyezabıtası aksaklığı ihbar etmek dıda, yaptırımını uygulamak için polise baurmak durumundadır.Bizimbelediyelerimizinnemali,nedeidariözerkliğivardır.Be lediyeyi tanımayan bir kitle onu sahiplenemez ve denetleyemez. Nitekim bugün mahalle kağıt üstünde bir idari birikimdir. Mahallelilik ve mahalle, hayatımızdan kaybolan, restore etmeyi, yeniden biçimlendirmeyi dünmediğimizbirsosyalveidarekurumudur.

Milletolarakvatandatoplumutarifveçerçevesinegiremediğimizinenaçık göstergesi ise üphesiz siyasal partilerin yapısı ve bu partilerle vatandalarımızıniliisidir.Buradabazınoktalarüzerindedurmalıyız.Yönetilen veyayönetenlerintoplandığıpartileringücüveyagüçsüzlüğü,ffafbirrejimin oluasıveyaoluasınıtayinedenenönemliunsurlardan,kurumlardandır.

Siyasi partinin yapısı, ileyii, yan örgütlerle ilisi toplumdaki denetim etkinliğini ve siyasal hareketliliği sağlar. Aslında her toplum, insanın yapısı icabı,totaliterkurumlaayaeğilimlidir.Demokrasinebirtoplumundoğutan özelliğidir,nededevamedeceğinedairilâhibirsenetvardır.Onuniçindevamlı didinmekgerekir.Bununiçinbazırtlargereklidir.Siyasalpartilerinbünyesi veileyiibununbadagelir.

Partili kimliğini benimsemek, özel hayatını dahi bununla aynîleirmek, bizdetotaliterrejimehasbirolgugibideğerlendirilir.Budoğrudeğildir.Gerçi bazıtotaliterpartiyapılanmalarıböyledir.Mesela,evliliğiiçinpartidenizinalan üyenin durumu bunu doğrular. Đkinci Büyük Harpte derhal örgütü ile temas kurmak yerine parti kimliğini saklayan komünist üyeler ihanetle cezalandırılmıır. Partiden çıkmak ihanettir, parti üyesi görev reddetme ve

seçme hakkına sahip değildir, benzer olgu faist partilerde de gözlemlenir. Amaüyeninpartisiileaynilemesibirbakımaheryerdesiyasîpartilerintemel olgusudur.Nitekimpartisiyleaynîleekçoğulcurejimlerdedevardır.Đlkelerin

www.e-kitap.us

aksinehareketedenresmencezalandırılmazamatoplumdandenebilir,ayrıca particiliğin oturduğu toplumlarda parti değiirmek pek kolay i değildir, toplumsalmüeyyidesiağırdır.

Sorunu sadece olumsuz yanıyla almayalım; partililik insanın hayatını kapsayan ve Batı toplumunda dededen toruna geçen bir kimliktir. Avusturya Sosyalistlerinindoktoralıakademisyenüyelerieskiüyeiçilerintorunudur.Parti üyeliği, bizim ülkemizdeki gibi ferdin hayatı boyunca 45 tanesi değiirilen (zorunlu veya gönüllü olarak) bir keyfiyet değildir, ne de birtakım insanların kanuni yasaklar dolayısıyla fahrî olarak taıdığı (bizdeki memur grubu) ve yasak mazereti altında bu fahri üyeliği devirden devire değiirdiği bir gizli kulüpçülüktür.

Genedemokrasilerdepartiofisivekulüpleraydabiruğranan,toplantıların angarya telâkki edildiği (eğer yapılıyorsa), ilgilenilmediği faaliyetler değildir. Batı toplumunda parti faaliyeti kilisenin pazar günkü ayini gibidir. Kiliseye gelmeyen Hıristiyan, papaz tarafından gözden çıkarıldığı gibi, ilgisiz partili de normal demokrasilerde partililerin gözünden dür. Bizim toplumumuzda geçmite bu gibi topluluklar vardı, aynı özelliği parti denilen kurumun içine taıyamadık.

Bizimülkemizdeisepartikimliğinivepartililiğihayatınbirköesineatma eğilimi,partimerkezindekiveyailmerkezindekibirkaçönderinveekserihalde çıkarbekelerinindelegevetaraftareldeetmekiçinnaylonüyeyazmalarını dakolaylatırmıtır.Đkipartiye kayıtlı olanazdeğildir;ve üstelik böylelerinin mutlakafırsatçıveibitiricikimselerolmalarıdegerekmiyor.Bugibisiyasete yabancılaı üyeler iki arkadan hatırını kırmadıkları için bu kayıt bile bile yapılmıtır. Partilerin üye defterleri ikindir; amabir belediye bakan adayı, kampanyasına destek olup çalıacak yeterli sayıda partili arkada bulamaz. Veyabelediyebaanıdeğiince,meselâonunpartisinesözdeüyeolanesnaf; esnaf cemiyetinin aniden yaptığı olağanüstü kongrede idare heyetine seçilip hemenbaanıziyaretegiderler.Zirameslekbirliğinindepolitikaileilgisipek amatörcedir. Kimliksizlik ve parti aidiyetinin zayıflığı, Türkiye'de demokratik çoğulcuhayatıtehditedenenönemliunsurdur.

Partili seçim sandık kurullarında ciddi görev yapmaz ve son seçimde olduğu gibi oy pusulası çalınma örnekleri görülür. Peki partili sandık

mühitlerineredeydiler?Hiçbirisabahakadarilçeseçimkurulundakuyrukta bekleyecekkadarpartilideğildir.

Cumhuriyet'in en köklü partisi CHP meclisteki grup toplantı zabıtlarını

www.e-kitap.us

(özellikle tek parti devrinde grup toplantıları meclis oturumlarından daha önemliydi. Herkes her yi söylerdi ve CHP'nin bizim anladığımız anlamda totaliterbiryapısıolmadığınıbuzabıtlargösterecekti.Çünkümeclistemuhtelif grupvefikirlervardı)saklayamamıtır.Partiarivinesahipçıkmayantekparti odeğil,hepsiöyledir.Tarihinesahipçıkamayanpartililerin,partikimliklerinin, aidiyetduygularınıngüçlüolmadığıaçıktır.

Partilerin eğitim programı yoktur: Batı demokrasilerinde partiler eğitim yapar,nazarîvepratikolarak...Kardepartiler(diğerülkelerde)teorisyenleri ve üyeleriyle bir araya gelirler. Parti okulu önemlidir, geleneği zengindir; partililerivesempatizanlarıyetitirir,etkilerler.Türkiye'deokuluolan,devamlı kursuveseminerioIanpartigörmekmümkünmüdür?

Partieğitimihemtotaliter,hemçoğulcusistemlerdeaynıönem,yoğunluk ve ağırlıktadır. Kanunlarımızın içi sendikalarına koyduğu eğitim mecburiyeti (çok iyi yürümese de) siyasi parti için söz konusu değildir. Oysa bunların meclistetemsiledilenlerihazinedenmaliyardımdaalıyor.Kanaatimizceeğitim mecburiyetikonulmalıve icabındaAnayasa Mahkemesi hesapkitapvebütçe ve gelir gider defterleri gibi eğitim faaliyetini de denetlemelidir. Açık parti eğitiminin olmadığı yerde gizli hücre eğitimi, kamplarda karate eğitimi ve denetim ve effaflıktan uzak, ekseriya genel baan ve yöneticilerin bile haberdarolmadığıeğitimtipleriortayaçıkarki,buaçıkrejimleriçinistenenbir gelievesiyasieğitimolayıdeğildir.

Türkiye'departigazetesitekpartidönemiveilkçokpartidevreilesınırlı kalmıır. Ondan sonraki gazete denemeleri, çıkan nesnelerin gazete olmamasından dolayı barılı ve etkili olamamıtır. Çünkü parti gazetecisini yetitirememir ve iltifat ettiği kadrolar gazeteci niteliğine sahip olmayan kimselerdenolumutur.Aydınlarvearaırmacılarpartiyöneticilerininüstüne atıldığıamabuilkheyecandansonradanıpgörümek,ilgikurmakkonusunda vakitbulamadığıkadrolarolmutur.Partiliaydınvedünürmebusolmasırt olmayan bir kadrodur; mamafih yanlı üzerinde buluma her iki tarafa da aittir.

Neticedepartilerimizböylebirzümreyedevamlıihtiyaçduymamaktadır.Bu Türkiye partiler politikasının en zayıf tarafıdır. Basındaki sütun yazarı ile muhabirlerieldeetmefaaliyetiylefikirdünyasıilebağkurmaiiaynıtipveaynı

yönteminizleneceğibirfaaliyetdeğildir.Düünürvearaırıcıpropagandaiçin değil,aksinepeksakinveilkandagözeçarpmayanbirbilgivefikirbirikiminin sağlanması için gereklidir. Türkiye'de siyasî partiler bu gerçeği görmemiir.

www.e-kitap.us

Oysa ilii kurulan aydın ve dünür kadro, partinin nitelik ve rengini de belirler.

üphesiz sistemimizdeki en anlamsız ve yanlı yasak, bu parti kimliksizliğiyle ilgili bir olaydır: Memurlara siyaset yasağından söz ediyoruz. Meselâ Ankara gibi öğretmen, öğretim üyesi ve memurlardan oluan bir beldedebuzümrelerintemsilcileri,ilgenelmeclisivebelediyemeclislerinedahi aday olamazlar, seçilemezler. Gecekondudaki isiz, arsa mafyasının adamı belediyemeclisineseçilebilir,amabakanlıktaçalıanküçükmemurseçilemez. Böylebirininsiyasipartiüyeliğivepartiileresmenaçıkiliiyasaktır.Amabu zümre arasında da siyasetin âlâsı yapılır ve herkes bir partiye kapaklanır. Ancak açıklık, resmen üyelik ve bunun kimliğiyle tanınma olmadığı için oportünizmvesafdeğitirmekolaydır.

Muhalefet liderlerinin evleri ve ofisleri bürokrasinin seçkin üyeleri tarafındantercihenakamkaranlığındansonraziyaretedilir.Muhalefetliderleri aslındaöğrenmelerihaklarıolanbazıbilgileride,böyleBizanstipiziyaretlerle edinirler.Butavırvehavaaçıkbirtoplumdakisiyasiveidarimakamileuyum içinde olmayan, aksak bir sistem yaratmıtır. En kısa zamanda parti üyeliği bütün vatandalar için serbest olmalıdır. Temsili demokrasinin nitelik kazanmasıiçinyerelveulusaldüzeydebuçokgereklidir.

Nitekimpartilerinsiyasalkadrosudıdabaskıgrupları,sendikavemeslek birlikleriyle ilgisi olmaması bizim demokrasimizde hesap vermeyen, akıl sormayan fakat kendi yolunu da bulamayan bir politikacı ve milletvekili tipi yaratmıtır. Sözde projeler ve politikalar sendikanın, meslek birliğinin ve benzeri ikincil baskı gruplarının yöneltmesiyle değil, fakat kahve sohbetiyle olumaktavetabiiazzamansonrabuzüstündekiyazılargibikaybolmakta,yön ve renk değitirmektedir. Toplumsal örgütlere siyasal yasak, anayasal kurumlarımızın en garip ve zararlı olanlarından biridir. Milletvekili parti liderinden baka kimseye karı sorumlu olmayan biridir. Çoğu politikacının eğitimsizliğivekitleselörgütlerlebubağkopukluğu,onların4yıldabir,büyük kısmınınMeclissaflarındanelenmesinevedemokrasimizinbiteviyeacemipo litikacıkadrolarıylasürüklenmesinenedenolmaktadır.

Kukusuzyönetimaygıtınınffaflığıdabürokrasininyapısıveniteliğiyle yakından ilgilidir. Partilerin yanı bada madalyonun ikinci yüzü olan bürokrasiyi de bu

nedenle mütalaamıza almalıyız. Bizim bürokratlarımız (bazı Balkan ülkeleri bürokrasisi) vergi mükellefinin hizmetinde ve politikayı yapanlarındirektifindeçalıığınıkitabîolarakbilsede,sıksıkunutmaktadır...

www.e-kitap.us

Bürokrat siyasetin üzerinde olmamalıdır. Bürokrat iktidar değil, iktidarın aygıtıdır.

Ülkemizde bürokrasinin kariyerini sağlamlaıracak, yeniden üretecek (reproduce), bir eğitim mekanizması gerilemektedir. Klâsik Osmanlı devrinin Enderun'u, Tanzimat döneminin Mülkiyye, Medresei Nûvvab'ı vs. gibi âlî mektepleri erimiir. Bugün bizde az miktarda öğrencinin alınıp yetitirileceği Fransa'nın Grandes Ecoles'ü gibi elit eğitim kurumları erimiir: Bazı yüksek okulların seçkin durumunu muhafaza etmeleri gerekmektedir. Eğitim görmü birbürokrasinin,beklenenffafyönetimiçinönrtolduğunubilmekgerekir. Bu olmadan bürokrasinin effaf bir yönetimin aracı olması mümkün değildir. Bürokrasi hesap vereceği organın, sadece bataki birkaç geçici politikacı yönetici olduğunu bildikçe ffaf bir yönetimden söz edilemez. Aynı kilde siyasi partiyi yöneten grubun da hesap vereceği, taban ve baskı grupları yoktur.Hiçbirtoplumdahesapvermeyenlerinarasındançoksayıdanamusluve vicdan sahibi yönetici çıkacağı dünülemez. Önce politikacının vatandatan korkacağı bir mekanizmanın geliirilmesi gerekir. Bu vatanda korkusu ise kitle dalkavukluğu ve fırsatçı göz boyacılık değil, planlı ve dürüst çalıak klindenasıltezahüredecektir?üphesizgenikontrolvekatılımla.

Bugün parlamenter sistemde politikacı hesap soran ve denetleyen değil, sadece bölgesi için talepte bulunan, pay almaya çalıan ve bu nedenle de bürokrasiyiifsatedenbirzümrerolünüoynamaktadır.

Buna rağmen umutsuz bir çöküntü durumu olduğunu söyleyemeyiz. Yapısal ve niteliksel olarak henüz deği geçiren, kendisini değien rtlara (nüfus artıı, ehirlee, demokratiklee gibi) uydurmaya çalın bir parlamenter sistemdeki partilerin ve bürokrasinin bu aksaklıkları göstermesi olağandırveiyilemeolmamasıiçindebirnedenyoktur...

www.e-kitap.us

MAARĐFĐNSON

150YILDAKĐSERENCAMI

YeniTürkiye,1996,.466.

Türkiye maarif tarihi, modernleme denilen olgunun kendine özgü bir örneğidir. 18. yüzyıldan beri dünyanın bir kesimi ister istemez yamını ve kurumlarını değiirmek zorunda kaldı. Rusya, Osmanlı imparatorluğu ve ardından Đran; bu üçü bir coğrafyada idi (uzak Japonya'dan söz etmeyelim). Üçünden birinin tarihini oldukça iyi biliyoruz, yani Rusya'nın. Đran ve Türkiye'nin modernleme tarihi karanlıklar içinde henüz ve bu karanlıkta bilmemiz gereken konulardan biri eğitim. Eğitimin encamını tam anlamıyla bilmiyoruz. Önce olguları bilmek, sonra nehir nasıl, hangi mecradan akmı öbürleriyle mukayese ederek anlamak gerekir. Modernlee tarihimizin Đran veRusyailemukayeseliolarakyazılmasıfikrindeyim.Bulunduğumuzyerianla makiçinbakademiralmanoktalarınıbilmeli.

19.yüzyılınOsmanlıinsanı,reformubirdünyagörüdeğiliğigeçirdiği içinyapmadı.Zaruriolanaskeri,malî,idarireformlarnedeniyleyavayavabir dünya görü değikliğine girdi. Eğitimde değim, idarî, malî, askerî ıslahat için yapıldı. Değin eğitim sistemi de yava yava yeni bir dünya görünü getirdi.EğitimTürkiye'deFransadevriminivepozitivizminitalebeyesınıflarda aılamadı. Sınıflarda öğrenilen yarım Fransızca ve ulumu tabiîye ve matematiğin böyle bir siyasi program değikliği için yeterli olduğu veya metodlu muhakemeyi kaçınılmaz olarak getirdiği tartılır. Her halükârda cemiyetinherçevresi19.asırAvrupamedeniyetiveteknolojisininüstünlüğünü kabul ediyordu. Ama onu sollamak için bir kesim klasik medeniyetin mü esseseleriveadabınasarılmayı,birkesimiseAvrupa'yıizlemeyisavunuyordu. Avrupalılığın mektep kürsüsünden öğretildiği ve telkin edildiği söylenemez.

www.e-kitap.us

ResmîBatılılaa20.yüzyılınbirdünyagörü...

Kitleninbatıhayattarzınıbenimsemesiisesanıldığıgibi1930ve1940'ların değil, 1960'ların ve esas itibariyle 1980'lerin olayı. Yoz Batılılaa, tek parti devrinden çok, çok parti döneminin ve merkezî sağ partilerin bilinçsizce, fikirsizce ve sözsüzce, zımnen tezgah üstüne koyduğu bir hayat biçimi. Peki, eğitimdekiBatılılaanın,Türktoplumununiçinegirdiğideğiveanareki payıne?Dahadoğrusueğitim,cemiyethayatıylanasılbirdiyalogveyaileti içinde?

BuradakimseOrtaçağdanbugüneBatıcemiyetiningeliimmodelineveo geliimde eğitim müessesesinin rolüne bakarak kaba benzetmelerle paralelliklerkurmakveyahükümvermekyolunatevessületmesin.Türkiye'nin son150yılındaeğitimsistemimizteknisyenyetitirenamaaydınyetiirmeyen vedahabeterikendinitoplummühendisliğineadayzannedenbazıokumular yetitirenbirmekanizmadanibarettir.Eğitimbutoplumanitelikkazandıranve yeniden üretimi sağlayan bir müessese değil, gerekli görülen, aslında gerekli olan ama etkili olmayan bir kesim yetitirmitir. Kısacası eğitim bu toplumun dokusunuoluturananaunsurdeğil,oluumuylahissedilenbirunsur.

Türk milletinin fertleri 2 asırdır eğitim kurumlarında ne ü nema bulan yurttalar değil, çünkü eğitim henüz topluma nüfuz eden, tarihe cevap verebilenbirkurumdeğil.BuyüzdenTürkinsanıbugünbüyükölçüdeeğitim kurumlarınındıındakiolayvekurumlardanetkilenerekbiçimleniyor.Bu,doğal venormalbirdurumdeğil,çünkübudünyadadüzgünveegementoplumlar eğitimkurumlarındaveogeleneğetâbiikincilgruplardabiçimlenir.Oysabizim fertlerimizi biçimlendiren eğitim dı kurumlar, maalesef düzenli ve ananesi olanikincilkurumlardeğil.

70seneevvelTürklerbelliikincilgruplardahayatlarınınbirkısmınıgeçirir, görü ve mealelerini orada killendirir, dostlarını oralarda edinirlerdi. Đstanbul'un nüfusu 700.000 civarındayken Serhan Tayi ve Klaus Kreiser'in yayınladığı, Bandırmalızade'nin Mecmuai Tekaya'sındaki sayımına göre Đstanbul'da 300 küsur tekke mevcuttu. Demek ki geçen asrın Đstanbulluları, kahvehanedıındavakitgeçiripeğitimgörecekyerlerevekurumlarasahiptir. Tekke dönemi bitti. Bugün resim kursları, sanat ve mesleki faaliyete yönelik kulüpler,tiyatrovemüzikleuğraılangençlikevlerikaçtanediyesaysak,hazin

birmanzaraortayaçıkar.Demekkihereydenönceikincileğitimkurumlarının tekkül edemediği ve insanların 24 saatinin önemli bölümünün yönlendirilip zabturabtaltınaalınamadığıbircemiyette,doğrudaneğitimkurumlarıhayata

www.e-kitap.us

malül olarak doğmuur. (Adeta 8 çocuklu sağlıksız bir adamın hamallar arasındanafakasınıtemineyeltenmesigibiacizbirdurumlakarıkarayız.)

Bugünkü maarifimiz sadece okullarla halledilemeyecek kadar vahim durumdadır. Esasen maarif müesseseleri Avrupa'da da popülist politikacıların herkese diploma temini gibi ucuzluklarından dolayı yozlaa içindedir. Bizde durumdahavahimdir.Çocukvegençlikedebiyatınıngelimediği,mektepdıı eğitim ve hobileri yönlendirecek kurumların olmadığı, liselerde ihtisasa da yananveözelliklekIasikkültürüverecekdallarınkurulmadığıbirsistemdençok ybeklenemez.Đhtisasdeyincedoğabilimlerivefenanlalıyordu.Fenliseleri açtılar,politiktakımcılık,adamkayırmayüzündenonlarıhatırdılar.FakatBatı ülkelerinin hümanist gymnasiumlar sayesinde hukukçu, tarihçi, filolog, sosyal bilimcinin âlâsına sahip olduğunu göremediler. Batı'daki hümanist gymnasiumların karlığı olarak 1940'larda birkaç lisede Latince besi açılmıtı. Aslında Türkiye'nin tarihî kültürüne göre dünülmeden, alelacele tekil edilen bu belerde (zira bu liselerde eski Yunanca, Osmanlıca yoktu, meselaFarsçayoktu.Đsveç'tekibutipliselerde3ölüdil+3yayanAvrupadili okutuluyordu) buna rağmen pekâlâ cemiyetin değerli fertleri yetiitir. (Mesela Prof. Gazi Yaargil, Ankara Atatürk Lisesi Latince bölümü.) Hal böyleyken palas pandıras bu bölümler kapatılmı, milli tarih ve kültürümüze uygunprogramlıedebiyatliseleriaçmakveyabazıĐmamHatiplerinprogramını ıslah etmek de dünülmemitir. Bu gibi liselerde Türkiye'nin tarihî rolüne uygun olarak Arapça, Farsça, Osmanlıca yanında Yunanca, Latince ve Batı dillerieğitimideverilmeliydi.

Oysahalenböylebirprogramdüünülmüyor.Budurumdahukuk,filoloji, sosyal bilimler alanında geleceğin bilim adamlarının yeterince donanımlı yetiesibeklenemez.Çünkübazıbilgilerinöğretilmesiiçinüniversitesıraları gençlerin hayatında çok geç bir dönemdir. Maalesef bu tip programların hiç söz konusuolmadığıanlalıyor. MaalesefEğitim Fakülteleriveeğitimcilerbu gibireformprojeleriiçinenbüyükengelitekiledenbiruzmangrubudur.

19. yüzyıl Osmanlı eğitim sisteminin 3 ayağa istinat ettiği görülüyor: a) Medrese, b) Laik askerî ve mülkî okullar, c) Gayrimüslim milletlerin özel okulları ve asıl önemlisi kapitülasyonla kurulan yabancı okullar. Bu 3 kaynak kendi içindeki renk ve farklılıklarla son asır Osmanlı hayatının

okumurını
çıkarıyorduvegalibabunedenlebugünküproblemlerindeanakaynağınıtekil
etmirdi. Çünkü okumu zümre mensuplarının birbirinden farklı olması
doğaldıramaayrıuzayvezamandayaamalarısonderecevahimdir.

www.e-kitap.us

19.yüzyıldaeğitimsistemimedreseninaleyhinelaikdiyeceğimizsivilve askerî okulların kuvvetlendiği ve devlet kadrolarının da bu okulların mezunlarıyla doldurulduğu bir yapıya isti nad ediyordu. Medrese, sistemin dıaitiliyorduçünküyetersizkalıyordu.Bununlabirliktemedreseeğitiminide standart ve tümüyle birbirinin ei unsurdan mütekkil bir sistem olarak dü nmeyelim. Medrese vardı; talebesi Arapça bilmez, basit bir Türkçe kitabet imtihanındadöner.Medresevardı;ArapçadanbakaFarsçayıdaöğretir.Hatta matematik, astronomi üzerinde eğitimi yaygınlatıran medrese vardı. Cevdet PaamerhumunMâruzâtadlıbiyografikeserindeburenklisistemeaitipuçları vebilgileriyakalıyoruz.

Esasen 19. asır medreselerine Mübahat Kütükoğlu ve Nesim Yazıcıoğlu hocalarındıdaeğilenpekçıkmamıerifMardin'inSaidiNursî'yielealan eseridemaalesefbukonuyuçözümlemiyorvetabiiSaidiNursîbiyografiside onun için noksan kalıyor. Osmanlı medreselerinin 19. yüzyıldaki en baarılı atılımıMedresetü'lKuzat'dı(yahutMektebiNüvvab).Eklektikhukuksistemine en uygun fukaha yahut hukukçular bu karma programlı okuldan yetiti ve KuzatmedresesiHukukMektebindendahabaarılıvetahsiliçintercihedilen birkurumdu.Medresecançekiirkenbazıatılımlaryapmayaçalıtı.Amagaliba Osmanlı medreselerinin nadir gelitirdiği son güne Cevdet Paa'ydı. O da zaten Kazaskerlikten Mülkiye silkine geçti ve Tanzimat asrını in edenler arasındayerinialdı.

Herhaldemodernleen3imparatorlukiçinde(Rusya,Đran,Osmanlı)eğitimi bilâücretvehattabaîanegerçekletiren,OsmanlıĐmparatorluğu'ydu.1900'de esasolarakeğitimebayanĐstanbul'dakiDarü'lFünunhariçyüksekokullara harçödenmezdi,üstelikiöğrenciyegiyimkuam,a,yatakveharçlıkverilirdi. Tanzimat devrinde laik eğitim iptidaîden Rüiye'ye dek teilatlandı. Bir müddet sonra înas (kız) rüdiyeleri de açılınca, Türk toplum hayatına kadın çalınlar "muallime hanım" olarak girdi. Benzer durum Osmanlı ülkelerinde Bulgarlar ve diğer gayrimüslim ve müslim vilayetler için de geçerli. Kadının çalıa hayatına madenler ve dokuma fabrikalarında amelelikle girdiği Batı Avrupaortamınagörefarklıbiremansipasyonbu.

Tıbbiye, Harbiye, Mülkiye, Mühendis Mektebi, Hukuk Mektebi, Baytar Mektebihepsiayrıtüzelkiiğiolanyüksekokullarolupüniversiteçatısıaltında toplanmadılar. Bunlar yatılı ve burslu okullardı. Fransızca 19. asır boyu

eğitimde ağırlığı olan bir dil. Eğitim, felsefeyi sürüklemiyor, zaten felsefe merakı da eğitimin sistematiği ve disiplini içinde edinilmi değil. Bu okulların

www.e-kitap.us

talebesi ciddi felsefe okusa Alman felsefesini, mesela epistemoloji bahislerini iyibilirdi(buaradamantıklailgilenmeninmedresedenkalmabirmirasolduğu malum).Oysafilozoftakımıiçinde(RızaTevfikdahil)AlmancametnindenKant okuyabilen yok. Alman felsefî ıstılahatı da yanlı çevriliyor. Ciddi bahisler ele alınıpkatkıyapılmıyor.Butakımıniçindeciddifilologvetarihçiyok.

Pozitivist felsefe, Osmanlı imparatorluğuna ihtilalci bir düncenin gereği olarak popüler bir üslûp ve kültürle girmi Bunu eğitim ne kadar besliyordu veyabudüüncemevcuteğitimebiryönveriyormuydu?Sorununcevabıkolay değil. Kolayca hayır diyemeyiz ama evet desek, Satı Bey'in (elusrî) henüz Araplık davası gütmeden II. Merutiyet sıralarında açtığı Yuva anaokulundan baaciddibirörnekaklazorgeliyor.Amasınıflardadersdıarayasıkıtırılan modernist söylevler veya bazı hatırattan ve tarihçilerden epizodlar halinde çıkardığımızkadarıyla,talebeninarasındaokuma,müzakerevesohbetyoluyla birsiyasihareketinhazırlandığıgörülüyor.AliKemalÖmrüm(Hazırlayan:Zeki Kuneralp)balıklıhatıratıokumakbubakımdanyararlı.

Osmanlı laik eğitiminin barısı, belirttiğimiz gibi gerekli teknisyenleri yetitirmek olmuur. 6 asırlık devlet geleneği bunu sağlamayı gerektiriyordu vebusağlandıda.Saydığımızbuokullarınbugün150yılaulanmazisiilebir anane tekil ettiği ve Türkiye'nin teknisyen (mühendis, tabip, veteriner vs. gibi)yetiirmekonusundaüstünolduğuaçık.Nevarkihalenbuokullaraaırı talebealınarakeğitiminkalitesidürülmektedir.Bubirlaubalilikdeğilse,basit politikhesaplarnedeniylebirhıyanetivataniyedir.

Osmanlıdan kalma mektepler içinde arzulanan, düzeyi yükselemeyen, hukuk eğitimidir. Çünkü hukuk eğitiminin gerektirdiği rtlar ve bunun için yukarıda sözünü ettiğimiz özel liseler ortada yoktur. 1000'er kilik sınıflarda, lise mezunu 18 yaındaki çocuklara hukuk öğretilemez. Bu altyapı hazırlanmadıkça ülkemizde hukuk ve sosyal bilimler dalında özgür ve öncü araırmalar beklenmemelidir. Bugün için yapılacak y, yukarıda saydığımız dallarda, hiç değilse bazı hukuk, tıp, mühendislik gibi yüksek eğitim kurumlarınıazöğrenci,bolkütüphane,laboratuvarveburslarlaseçkinöğretim kurumlarıhalinegetirmektir.

Geçenasırdaönemlibirsektörvebüyükbirsorunolanyabancıokullarve gayrimüslim okullarının bugünkü Türkiye'de artık önemini kaybettiği söylenebilir. Yabancı okulların yüzlercesinden ayakta kalan bir ikisi bugünkü artlarda Türkçe ve yabancı dil eğitimi veren seçkin okullar olarak faaliyete devam etmektedir. Bu okulların yanında Türk giriimcilerin ve devletlerin

www.e-kitap.us

yabancı dil eğitimli üniversite ve yüksek okul açmaya devam etmesi ise bir millîgörgüsüzlükverezalettir.TürkçeveĐngilizcebilmeyenöğrenciyetitiren bu okulların ulusal dil ve Đngilizce eğitim için hiç değilse Kudüs Đbranî ÜniversitesiveTelAvivÜniversitesi'niörnekalmalarınıtavsiyeederiz.

Amerikaneğitimkurumlarıdaha çokDoğuAnadolu,SuriyeveFilistin'de 400'üakınokul,atölyeveyetimhaneolarakkuruldu.Bunlardafakirveyetim Ermeni,Süryani,OrtodoksveArapçocuklarıyetiirildivecemiyeti(önplanda Hıristiyanların) altüst eden bir Protestan cemaat yaratıldı. Amerikan eğitim kurumları öbürlerinden daha pratik bir eğitim veriyordu. Ermeni Süryanî KadimveOrtodoksRumkilisesininhıınıçektiABD'limisyonerleramark cephesini alt üst etmirdi. Kiliseler parçalanıyor, cemaatler birbirine düyordu.OsmanlıülkesivetebaasıiçindeAmerikanokullarınakadarhiçbir yabancı okul kendi kültürünü, hayat tarzını ve dünya görüünü aıladığı bir gençlik yetiirmeye muvaffak olamamıtır. Bu okullar, sanıldığının aksine Hıristiyanlık propagandası yapmıyor, yerli halktan Amerikalı yetitiriyordu. Amerikanlık,Fransızlık,Almanlık,Đngilizlikgibibirkimlikdeğildi.Asrıhazırın kendineözgübirkimliği,dahadoğrusuheryerdegeçenbirkimliksizliğiidive heryerdeyerlimalıkültürlerivekimliğidahahızlatahripediyordu,halende ediliyor.

Osmanlı gayrimüslim milletlerinin vakıf okullarında Tanzimat'tan itibaren Türkçedersikonulmuu.Türkdilieğitimininbuokullardanekadarbarıyla yapıldığıcemaatinegörefarkeder.RumcemaatiEgebölgesindezenginletikçe, Ayvalık (Kidonia) gibi parlak merkezlerde bir akademi bile kurdular. Ama Türkçeeğitimineönemverilmediğiaçıktı.Ermenieğitimkurumlarıiseenköklü ve sağlam eğitim verenlerdi. Nitekim 19. yüzyılda Ermeniler Osmanlı muhiti içinde en oturaklı simaları yetiirdi. Avrupa'da eğitim görmenin yanında, OsmanlıeğitiminimükemmelentamamlayanlarıdaçoktuveMoraĐsyanından beri Fenerli Rumların elinden çekilen Babıali memuriyetleri ve Tercüme Odasını,Ermeniaydınlardoldurmayabadı.

Gayrimüslim cemaat okulları içinde en ilginci Musevi mektepleriydi. 19. asrın ikinci yarısına kadar eğitim yönünden diğer cemaatlere göre geri olan Museviler, bu asırda Fransa Yahudilerinin teil ettiği ve Osmanlı Musevisi banker Kamondo'nun desteklediği Alliance Israelite Universelle

mektepleriyle bir eğitim Rönesansı yadı. Okullar Fransız dilini iyi öğrettiğinden mektep görmüMusevilerogünekadarkonulanKastilyanĐspanyolcalarını(Judeo Espagnol) terkettiler. Fakat Musevî mektepleri Türk dili, Osmanlı tarihi ve

www.e-kitap.us

coğrafyasına çok önem veriyorlardı. Bu nedenle Musevi cemaat okulları FransızcaTürkçe karma eğitimleriyle Tevhîdi Tedrisat kanunundan sonraki yabancıokullarınçiftdillieğitimineerkendenbirTürkçümodeloluurmutur denebilir. Museviler Türk dilinin (Lisanı Osmanî) Đspanyolca yerine Musevi milletinincemaatdiliolmasıiçindedaha19.yüzyılsonundakomitetekiledip teebbüste bulundular. Ama bu çabalara rağmen Musevi cemaatinin dil problemidevametti.Günümüzdeiseartıktahsildüzeyigenellikleyüksekolan TürkMusevileri,Türkdilinitamamenbenimsemibulunuyorlar.

Türkeğitimibugüntamamentezatlarladolubirmanzaraarzediyor.100 öğrenciyi akın kalabalık sınıflar ve suç potansiyeli yüksek okullar yanında, astronomik ücretlerle çocuk okutan ama eğitiminin düzeyi ve niteliği gene birbirine göre farklı okullar var. Bunların eğitim kalitesi hesap kitaba vurulup ilan edilmediği için akın ve aldatılmı çocuklar ve ebeveynler umumî manzarayıoluurur.Yabancıdileğitiminedüküntoplumvedevlet,buasırda geçen asırda kurulan Mektebi Sultanî (Galatasaray) gibi bir müessese de kuramıyor.

BiryandancehaleteterkedilenAvrupa'dakiiiçocuklarımız,biryandada sınırlarımızı an seçkin eğitim kurumlan var. Rusya'nın kültür baenti St. Petersburg'daki Türk Lisesi'nde, 65 öğrencinin 4'ü Kazanlı, 61'i Rus'mu ve hayatlarından çok memnunlarmı. Okul çok makbul tutulduğundan imtihanla öğrencialınıyormu

Kısacasıpotansiyeliyüksekamaziyanedilen,buyüzdendedarkafalıların el atması, hatta bu konuyu dünmesi ve konumasının caiz olmayacağı bir eğitim dünyamız var. Elverir ki eskiden olduğu gibi dürüst, mefkure sahibi adamlar gene söz sahibi olsun. Bu olmazsa hiç iyi eyler beklemiyor bizi. Maalesef eğitim sistemimiz büyüyen Türkiye'nin öncüsü değil, ona ayak dahi uyduramıyor;onungeliiminiköstekleyenbiriçengel.

www.e-kitap.us

KĐTAP

TANITIMLARI

www.e-kitap.us

BABAKANLIKRĐVĐ'NĐN1995ILIYAYINLARIÜZERĐNE:

VERĐMLĐBĐRYILINDEĞERLENDĐRĐLMESĐ

TürkiyeGünlüğü,sayı:cakubat,.200.

Sonyıllardaarivlerimizgerektasnif,gerekkataloglamavekayıtveasıl önemlisi arv vesikalarını değerlendiren neiyat bakımından çok etkin bir döneme girdi. Zamanın tarihçileri nslı, çünkü birkaç yıldır ortaya çıkarılan yenitasnifleriburadasaymayasahifeleryetmez.BununiçinyeniçıkanBaba

kanlıkOsmanlıArviKataloglarıRehberine'nebakmalıdır.

Geçennesillerinardeçalıalarınekadarzorsa,bugünbukolaylayor. En azından Osmanlı Arivi'ndeki katalogların birer nüshasının Ankara'daki merkez Cumhuriyet Arivi'ne gönderilmesi Ankara ve Anadolu üniversitelerindeki aratırmacılar için ne büyük kolaylık. Sırf katalog taramak için Erzurum'dan, Ankara'dan, Konya'dan kalkanlar günlerini Đstanbul'da geçirirdi. Bundan 10 yıl, hatta 5 yıl önce tarihçilerin haberdar olmadığı yeni belgetasnifleribilgilerimizideğiirecekdüzeyegeldi.Bundanbakaistifadesi güç olan Hattı Hümayun tasnifinin indeksi hazırlandığı için daha kolay kullanılıyor.

Kukusuz arivde bazı arzulanan eyler de var.SicilliAhvalKomisyonu Defterleri galiba Đstanbul'dan çok, Ankara üniversitelerindeki aratırmacıların ilgisini çekiyor. Zaten bu kıymetli koleksiyonun bütününün önce mikrofilme alınması ve okuyucuya sunulması yararlı olacaktır. Bir de Đstanbul müftülüğünde çok iyi korunan Đstanbul ve civarı r'iyye sicillerinin mikrofilmlerinin devletin Baakanlık Arivi'ne kaldırılması, bu muazzam hazineninemniyetivekopyasınınbulunmasıbakımındanhayatîönemehaizdir. Böyle bir belge zenginliğinin sadece Đstanbul'da ve tek kopya halinde bulunmasını insanın havsalası almıyor. Devlet Arri Genel Müdürlüğü ve DiyanetĐleriBaanlığı'nınbugaripdurumuelbirliğiyleçözeceğineinanıyoruz.

www.e-kitap.us

Ankara'da bu belgeliğin mikrofilmlerini okumak mümkün olmalıdır. (Bu aradasözaçılmıkenMilliKütüphanebaanlığınındikkatinibukonuyaçekeriz. BirkaçyılevvelAnadolu'nunhertarafındamüzelerdesaklananmahallier'iyye sicillerininKültürBakanlığıtarafındanAnkara'daMilliKütüphane'detoplanmas ı isabetlibirkarardı.Ancakbunlarınhalenmikrofilmealınmaması,isabetlikararı artık mahzurlu hale getiriyor. Okuyucunun eline bu tarihî malzemeyi olduğu gibiteslimetmeninasarıatikanınkorunmasıyönündenmahzuruvar.Saniyen, mikrofilm olmayınca fotokopi yapılamaz ve ilgili vilâyetler kendi sicillerinin kopyasını alamazlar. Mesela üniversitesi olan Trabzon veya Bursa ehirleri, r'iyye sicillerini size teslim ettiler ama halen bunların kopyası orada yok. Oradaki bir hoca ve aratırıcı sicil okumak için Ankara'da kamp mı kuracak? Mikrofilmhizmetidiyebirfaaliyethalenyok.)

Baakanlık Arleri tasnif, kataloglama ve okuyucu hizmetlerini mükemmelleirme yanında her gün yeni bir yayınla tarihçiliğimize hizmet ediyor. Đte bu sonuncu faaliyet bizce hepsinden mühimdi ve Türkiye'de arciliğin ilmî bir safhaya girdiğinin delilidir. Medenî dünyanın arivcileri ön plândabugibifaaliyetlerletemayüzederler.Aslındadevletin,devletarinden vetarihçilerindearivdenbeklediğibalıcahizmetdebudur.

Bu yazıda arivlerin 1995 yılında yayınladığı eserlerden sadece birkaçım elealacağız.Bueserler;BaakanlıkMerkezTeilâtı,II.cildler,Mühimme5 (Mühimine 6 yakında çıkıyor) ve Baakanlık Osmanlı Arvi Kataloglar Rehberi'dir.

BabakanlıkMerkezTekilâtı(TarihçeveMevzuat):2cildhalindeçıkanbueser,

arde mevcut kopyalarla ve hukukî belgelere istinaden Baakanlık'ın tarihçesivehalihazırdakitekilâtınıelealmaktadır.

I. cild'in ilk 64 sahifesinde Osmanlı devletinde sadaret müessesesi ele alınmaktadır. Đlk bakıta mevcut literatürden bir derleme gibi görünüyor diyenler yanılır. Bu çalıa lbnu'1Emin Mahmut Kemal üstadın veya diğerlerinin tetkikatına istinat eden basit bir derleme değil, kritik noktalarda önlerindekiarvbelgelerindenyararlanmır.Meselabaekilünvanınısadece Ahmed Vefik Paa kullandı diye söylenir. Vakıa lbnu'1min Üstadın eserinde

bununaksigörülür, lakinArifî Pa'nınbavekâletetayiniyle ilgiliiradeyiben oradadeğil,bukitaptagördüm(s.43,dipnot131veeks.62).Aynıdurum Cumhuriyet tarihi için de söz konusu ve bu eser Türkiye Cumhuriyeti'nin bavekâletiiçinbirrehberdir;nadidevesikavekararlarderleyerekmüesseseyi anlatanbirkitapeldeettik.Sayfa907'demesela1982yılı23Ağustosu'naait

www.e-kitap.us

biriçgenelgevar.Müsteryardımcısına(SeyfullahAygün)bağlananbirimleri HukukMüvirliği,ĐktisadîveMalîĐrDaireBaanlığı,ÖdenekĐleri,Sosyal ve Kültür Đleri, Osmanlı Arvi, Cumhuriyet Arivi daire baanlıkları olarak sayıyor. Bu gibi bilgi ve örneklerle Baakanlık teilâtındaki yapılanmayı ve değieleri takip edebiliyoruz. Bu kitabın en önemli yönü, anlatımın görülmeyenbelgelerledesteklenmesidir.

Babakanlık Osmanlı Ari Katalogları Rehberi:1987'deOsmanlıAri'nde birfaaliyetbaladı.Henüzbuaratırmacılarayansımamıtıamabelgeliklereel atıldığısöyleniyor,yeniuzmanlaralınıyordu.Nevarkiarivinyönetimivebu faaliyetler arivcilerin elinde değildi. 1990'dan sonra, 1992 döneminde Arv yeni tasnifler, yeni kataloglarla doldu. Bilhassa 1819. asırlar için mevcut malzeme birkaç misli artmıtır. Bu durumda rafları dolduran (ve kopyaları Ankara'yadagetirilen)kataloglarhakkındabilgiedinmedurumudoğdu.1990 öncesine göre arivimizde artık katalogları tanımak için dahi bir kataloga ihtiyacımız olduğu açık. Yıldız Evrakının büyük kısmı (hemen hemen 9/10'u) son dönemde tasnif edilip kataloglanmı ve araırmaya açılmıır. Sonra Bulgaristan,MakedonyaveRusyaarlerindensatınalınanevrakınkatalogları var. Arivlerimiz son yıllarda dı ülkelerde Osmanlı Devleti ile ilgili evrakın mübadele veya satın alma yoluyla kopyalarını getirmektedir. Nihayet sayfa

sayısı5000'ianSicilliAhvalDefterleri,uraıDevletKataloglarıgibitasnifler yer alıyor. Yeni çıkan bu kataloglar rehberi, daha önce 1992'de çıkan

BaakanlıkOsmanlıAriviRehberiilebirliktemütalaaedilmelidir.

5NumaralıMühimeDefteri,973H/156566yılları:

(Tıpkıbasımı,hükümlerinözetiveindeksiile)

3 nolu Mûhimme'den sonra arvin bu serideki ikinci defter yayınıdır. Mühimmeleri Türk Dünyası Vakfı da yayınlıyor (Bostan, Emecen, ahin, Miroğlu, Đbirli, Aykut). Ege Üniversitesi'nden Mehmed Ali Ünal, 44 nolu Mühimme'yi yayınladı (Akademi Kitabevi 1995). Bunlar arasında baskı bakımından en mükemmeli Babakanlık Osmanlı Ari'ninkidir. Bu yayınların hepsiükranlakarnmalıdır.5numaralıMühimme'nintıpkıbasımıfevkalade, özetler ve indeks bilimsel ve titiz olarak hazırlanmı. Değinilen mevzuları

burada tek tek ele almamız mümkün değil. u kadarını söyleyeyim, bu defterlerin münderecatını okuyan biri Osmanlı tarihi hakkında epey bilgi edinebilir. Böyleyken bu yayınlara itibar etmeyen bazı sosyal bilimciler, niçin ikincielkaynaklarlaolurolmazeyleryazarlar?Anlamakzor.

BaakanlıkArvi'ninyayınlarıtarihçilerimizevesosyalbilimlerimizekatkı

www.e-kitap.us

yapacak ölçüde ilerleme kaydediyor. Arivin yayınladığı Bosna Hersek

Bibliyografyası(8182), Ermeni olaylarıyla ilgili belgeler konuyla ilgilenenlere rehberolacakdurumdadırlar. Belgeyayınlarıylabirliktebibliyografyayayınları da yürüyor. Ankara'da Đstanbul Müftülüğü'ndeki Sicillerin ve Osmanlı Arvin deki "terâcimi ahvâl" serisinin mikrofilmlerini görmek aratırmacıların bata gelenarzusudur,bunuumutediyoruz.

www.e-kitap.us

BABAKANLIKARVLERĐNĐN

YAYINLADIĞIĐKĐKAYNAKESER

TürkiyeGünlüğü,sayı:,MayısHaziran94,s.134136.

Osmanlı arivleri muhtelif safahat geçirmitir. Doğrusu devlet evrakının muhafazasıkonusundatarihçibirurnoksanlığısadeceCumhuriyetçilereve yeniharfnesillerinemahsusdeğildir.Osmanlıbürokrasisievrakı,devletolarak saklar;budevletinmalîveidarîimikâğıdageçirmevekayıtlarıdasaklama eğilimi,kanundüzeniningereğidir.Ama vekayînamedıındadevletevrakının bir tarih malzemesi olacağı bilinci bazı kimseler dıda pek yaygın görünmüyordu. Birtakım fermanlar, beratlar tarih malzemesi olmaktan çok

FeridunBey(MüneatMecmuası)örneğindeolduğugibiyazıaörneğitekil

etmeleriiçinbirarayagetirilmitir.

OsmanlıarvlerinintarihîdeğeriüzerindedurmakveHazineiEvrak'ıve Topkapı arvlerini derleyip taımaya teebbüs son Osmanlı asrına özgü bir eğilimdir. Burada Tarihi Osmanî Encümeni çevresine mensup müverrihleri hayırlayadetmeliyiz.Arapharflerininkaldırılması,eskiyazılımirastankopmak için ciddi bir sebep miydi? Genel kanaate iirak etmek durumunda değilim, hayır diyorum. Çünkü eski harfle yetien nesil 16. asrın siyakat belgelerini, divanî yazılı ferman ve beratlarını yeterince merakla ve yoğun çalıasıyla incelemedi.1920'lerde,30'lardatarihîbelgetetkikiyleuğranlarbucemiyette bugün olduğu gibi sınırlı sayıdaki mecnunlar(!) durumundaydılar da ondan. Kaldı ki cemiyetin meseleleriyle uğranlar artıyor, tarih uru geliiyor ve müdekkiksayısıdaartıyor.LeksikografveçalıkanhocamızÖ.FarukAkün'ün Edebiyat Fakültesinin bir Paleografya seminerinde ifade ettiği gibi, "Eski ve yeni harfler ikiliğinin bugün artık yeni nesil için bir problem tekil etmediği görülmektedir." Orta ya ve genç ya kuk tarihçilerin tetkikleri, bazı metin

www.e-kitap.us

çevirileri ve Mehmet Đpli biraderimizin yayınladığı TârihiSelâniki,bu sözü doğrulayacak örneklerdir. Prof. Mübahat Kütükoğlu eski harflerle eğitim görmedi.MehmetGençde...

Buisimlerizikrediinnedeni,bazıçevrelerinOsmanlıcayıhalençiviyazısı gibi görme ve gösterme eğilimidir. Hiç alakası yok... Bu yazıyı öğrenmek kolaydır ve okumu zümrenin bu sorunu derhal çözmesi gerekir. Türkiye'de Latinharflerindenikâyetartıkmanasızbirsızlanmadır.

Mutlu bir gelie de Baakanlık Arlerinde yetin kadrodur. Daha 20 yıl önce birkaç tarihçi ve oryantalist ecnebinin devam ettiği ar bugün nesillerin doldurduğu bir geni salondur. Arkeoloji müze müdürlerinin garip yaratıklar gibi baktığı r'iyye sicilli okuyucularının sayısı hızla artıyor. Eski gazetekoleksiyonlarıbiranöncemikrofilmealınmayıicapettirecekkadarçok taranıyorveyıpranıyor.Bürokrasibutaleplerleamabirazdaülkemizeyapılan siyasîhücumlarnedeniylearivlereelatmayakararverdiveönemliilerlemeler kaydedildi.

Ar,arivcilerinyetiesiiçinbirokuloldu.BabakanlıkarleriMithat Sertoğluzamanındanberikendiuzmanınıyetitirennadirmillîkurumlarımızdan biridir. Üstelik bu yapısı gittikçe kuvvetleniyor. Perinlık, ihmal yanında Osmanlı tarih mirasını kurtaracak bir kuak, mübeirler olarak yetiti. Ariv arivcilerebırakılmalıydı.Ankara'dakibürokrasibugerçeğigeçdeolsaanladı. Arcilerarbelgelerinintasnifivekorunmasıilegörevli.Korumayaphesiz bunlarınneidegirer.Needilenorijinalbelgelereokuyucununelideğemez, buorijinalvesikanıntahribiniönler;ayrıcaçokmüracaatedilenbelgelerbasım ve neiyatıyla her yerdeki tetkikçilere ula. Bu hem ariv, hem araırmacı için vakit tasarrufu ve belgenin daha sağlıklı olarak tetkikini sağlar. Mesela Mühimme Defterleri en çok kullanılan serilerden biriydi. Bunlardan 90 Nolu 1056 H (16467) yılına ait olanı, Mertol Tulum, N. Aykut, 1. Miroğlu, A. Özcan, 1. ahin'den oluan bir kurul tarafından Türk Dünyası Aratırmaları Vakfı'nca1993'teilmîmetininasınauygunbiçimdeyayınlandı.

Baakanlık Arivleri 2 yıldır hayli neiyat yaptı. Bibliyografya, muhtelif

muharrerat (yazıma) koleksiyonları, ariv rehberi, diplomatik el kitabı

tercümesi (J. Reychman, A. Zajaczkovski) yanında di Mühimme veTapu Tahrir koleksiyonlarını hem baskı, hem de metinleri yeniden ne, fihrist çıkarmagibialanlardaenmükemmelörnekleriyleyayınlıyorlar.Bunedenleson yapılanMühimme3veMuhasebeVilâyetiAnadoluDefteri'ni(DefteriHakanî dizisinden)elealmakveüzerindedurmakistiyoruz.ĐlmîOsmanlıtarihçiliğibu

www.e-kitap.us

gibineiyatlailerlemekaydedecektir.

Mühimmedefterlerininsayısı260adedigeçiyor.üphesizenönemlikısmı 1617. asırda. Bunların 1/10'u bu kilde yayınlanmı olsaydı, Osmanlı tarih araırmaları ve yazarlığı bugünkü ezbercilik ve ilkelliğinden kurtulma yoluna

girerdi. Aynı kilde Tanzimat sonrası için irade katalogları da önemlidir ve

süratleyayınıgerekmektedir.Buüstelikdahakolayveçabukyapılabilecekbir itir.

Gelecek nesle çok i düyor. Son birkaç yılda arvde yapılan tasnif, hassaten 19. yüzyıla ait belge serilerini bir anda 10 misli arttırdı, daha da arttıracak. Ayrıca Diyanet Đleri Bakanlığı muhafazasında (öyle kalması da uygun)ĐstanbulMüftülüğü'ndebulunanĐstanbulvecivarıer'iyyesicillerininde mikrofilme alınıp Ankara'da Milli Kütüphane'ye getirilmesi tarihçiler açısından önemlidir. Böylece bu ana kaynağın tetkiki sadece Đstanbul'da çalınlarla sınırlıkalmayacaktır.

Bu giriten sonra imdi elimizdeki neiyatın değerlendirmesine geçebiliriz:

3NumaralıMühimmeDefteri

Mühimme defterlerinin, Đmparatorluk tarihinin en önemli kararlarının alındığı Divanı Humayun'a ait olduğunu biliyoruz. Divanı Hümayun bu vaziyetini koruduğu sürece (1617. asırlar) Mühimmeler Osmanlı tarihinin en önemli belgeleridir. 96668 Hicri (155860 M) yıla ait bu 3 nolu Mühimme, Kanuni devriiçinenönemlitarihîkesitiifadeetmektedir.

Birinci kitap, defterin aslını aratmayacak nefasette bir tıpkı basımdır. Bu Viyana nüshası olan ikâyet Defteri'nin Avusturya Bilimler Akademisi tarafından yapılan baskısından beri sahamızdaki en iyisidir. Üstelik o metin sadece tıpkı basımla kaldı. Mühimme 3 ise mükemmelen ilenmitir (Arv YayınNo:12,Ankara1993).570sahifelikbubelgede,deryadagezinenecnebi sefineye "tereke naklinin men'i (yani kaçak buğday ticaretinin yasaklanması) gibi vakalardan tımarlarla ilgili meseleler, devletlerarası ilikiler vs. yer almaktadır. Đkinci cilt, defterin transliterasyonu ve hükmün

yeni dilde
özetlerindenoluuyor.ProjesorumlularıĐsmetBinark,NecatiAktaveNecati Gültepe'dir. Yayın heyeti N. Aykut, C. Küçük, 1. Bostan, Ö. Mert, M. Cebecioğlu,A.Özcan,EEmecen,1,ahin,M.Đlgürel,H.entürk,M.Đpirli, M.Ç.Varlık'tır.Yayınheyetisahanıntanınmıuzmanlarıdır.

www.e-kitap.us

Bumetinlerolabilecekenfazladikkatvebilgiyleyeniharflereçevrilmitir. Sayfa 85'de 181 nolu hükümde esbabların umumen b'yi niçin p ile yazıyorlar?'dan baka bir kusur görmedim. Bir de sayfa 629'da 1451 nolu hükümdegalibayerinadıHüset(Höstdeğil)olabilir.Bucildinilmîistifadeye enaçıkmükemmeltarafıfihristidir.Dahaönce90noluMühimme'yiyatarzda yer,hıs(büyükharfle),müessese,meslek,zümreadlarınıteferruatlıbirfih ristini çıkarıp istifade imkânını arttırmıır. 578 nolu hükümde olduğu gibi Arapça hükümler orijinal metnin emandasyonu ile yayınlanmıtır. (Fihristin 100sahifeyeyaklaığınısöyleyelim.)

Böylece Mühimme serisi bu ikinci ve mükemmel yayın örneğiyle sosyal bilimlerin istifadesine açılmağa bamıır. Artık devamlı müracaat edilecek ienmibirkaynakeserimizvardemektir.

MuhasebeiVilâyetiAnadoluDefteri

MuhtemelenI.ViyanamuhasarasısonrasıKanuniSultanSüleymanmemleketin gelir kaynaklarını ve varlığını tanımak için Mufassal Defterler'in ve Đcmal Defterleri'nin derli toplu bir serisini, yeniden gözden geçirilmi bir kilde istemitir. Bu nedenleKarahisarıSahib935H.152829M.Hamid(929H./ 1523M.)veAnkara(929H./1523M.)Livalarınaaittahrirdefterleribiraraya getirilmiir.Bununmufassaldefterlerdenfarkı,vergimükelleflerininadlarının geçmemesifakatkaryebekarye(köyköy)bütüntımar,dirliktahsisivevergi kalemlerinin görülmesidir. Ayrıca vakıflar görülmektedir. Bu vakıfların baa kaynaklardanilâveedildiğiniProf.Đnalcıkiretediyor.Bunedenle16.asrınilk yarısınaaitbudefter(MuhasebeiVilâyetiAnadoluDefteri)(438noKütahya, KarahisarıSahib,Sultanönü,HamitveAnkara)H.937/M.1530yılınaaittir.Her livanınkanunnamesidefterbaındayeralırkenbuderlemedeKarahisarıSahib ve Sultanönü kanunnameleri yoktur. Bunlar için ilgili mufassal defterlere bakmalıdır. Defterin tıpkı basımı teknik yönden mükemmeldir. Ancak önceki bazı çalıaların aksine bu metnin transliterasyonu yoktur, bu bir noksandır. Ama heyet mufassal bir biçimde yer, hıs, meslek, zümre adları indeksiyle yararlı bir müracaat kataloğu meydana getirmitir. Ciltte bu livalara ait diğer defterlerinkünyelerideyeralıyor.Geneldehepsi 16.asırvesonrasınaaittir.
KütahyaiçinH.870tarihlibirpiyadegânveII.Bayeziddevrineaitbirmufassal tahrir defteri var: Piyadegân (yaya) defteri bu zümrenin kaydı olduğundan

askerî, ziraî, iktisadî durum hakkına ipuçları verebilir. Muhasebei Vilayeti Anadoluiçinikincibirdefterdahavardırveyayınahazırlanacağıanlaılıyor.

www.e-kitap.us

Tahrir defterleri siyakat dediğimiz bir yazı çeiyle kaleme alınır. Noktalamaların ihmali,yerveahısadlarıbakımındansorunyaratır.Özellikle yer isimleri Balkanlarda ve maalesef ülkemizde ursuza değiirilmiir, eskileritespitbazenmümkünolmuyor.BalkanlardaHıristiyanvereaya,vaftiz isimlerinin kısaltılmı haliyle kaydedilirdi. Yordan (Danço), Ivalo (Ivo) gibi. Dolayısıylamahallionomastik'ibilmeyenbunlarıokuyamaz.Zatentahriremini ve kâtipleri bunları herhalde 500 sene sonra bizler rahat okuyalım diye yazmadılar. Yerel malî görevliler bulundukları ve yazdıkları mahalli bildiklerindenbukayıtlardanistifadeedebiliyorlardı.Neticeitibariyleherdiyarın Tahrirdefteri,odiyarınOsmanistleritarafındanyayınlanmalıdır.

Bunu u sıra Macar Türkologlar baarıyla yapıyorlar. Zor okuma ii rakamlariçingeçerlideğildir.(Bukayıtlarrakamdeğilyazıdır.)Sistemçabuk kavranır ve ihtilâfsız okunur. Yer ve hıs adlarını ise yüzde yüz okumak mümkündeğildir.Bunabakarak,siyakatlatutulanbelgeleriÇincegibigörmek vegöstermekdoğrudeğildir.MaalesefbazıOsmanistlergençlerisahtebirbil giçlikle Osmanlı malî tarih kaynaklarından soğutmaktadırlar. Oysa Tahrir defterlerine, Maliyeden Müdevver defter serilerine vs.'ye bakmadan iktisat tarihiyazılamazvebukayıtlarıokumakiSinolojideğildir.

Bu yayının değerini artıran bir bölüm, Osmanlı aratırmalarının büyük hocası Prof.HalilĐnalcık'ın tahrir sistemininesası veTahrirdefterleriüzerine kaleme aldığı giritir. O burada Osmanlı çifthane sisteminin Roma ve Bizans'tan beri evrimine değinmekte ve son birkaç asrın modern tarımına kadar geleneksel imparatorlukların esas iktisadî yapısını oluturduğuna iret etmektedir.

BaakanlıkArvleriMûhimme3veAnadoluVilayetiMuhasebeDefteriile gerçek ilmî neriyatta kalıcı ve yankı uyandıran adımlar atmıtır. Çalıan ve örgütleyenlere sadece ükran duymak gerekir. Yakın gelecekte Türkiye bu sayedeönemlibirarekolüvasfınıkazanmayolundailerleyecektir...

www.e-kitap.us

CORNELLH.FLEISCHER'ĐN

MUSTAFAÂLĐ'SĐÜSTÜNE

TürkiyeGünlüğü,sayı:44,Ocakubat1997.

Yazar orijinal balıkta "Bureaucrat and Intellectual" tabirini kullanmı. Burada "intellectual" tabirinin kullanılını tartıak gerekir. Bu tabir modern çağın bir ilevidir. Klasik devir Osmanlı okumu alim ve bürokratı için kullanılması gereksiz bir deyimdir. Bu giri bir yana, Cornell Fleischer son senelerde örneği pek görülmeyecek düzeyde baarılı bir biyografik deneme kaleme almı ve Mustafa Âli'nin portresi etrafında 16. asrın ikinci yarısındaki OsmanlıĐmparatorluğu'nuidarî,hukukî,kültürelyapısı,müesseselerivericali ile betimlenmitir. Üstelik hem Âli'de, hem devrin yapısı içinde kanun, nizam

fikri,tarihyazımıileçevreninilintisi,Kanuni'densonrakikıyametakımı(millena

rism,kötütercümekibozulmanıntabiibirsonucu)buboyuttadadüünceve

tarihyazımının biçimlenmesi, devrin seçkin uara ve uleması ve bürokratları arasındakiiliilerbilgilibiryazartarafındankalemealınmıır.EserinĐngilizce orijinaliABD'ninprestijliMcArthurÖdülü'nüaldı.FleischerçağdaAmerikanoryantalistleri içinde kendi dilini en etkili ve güzel üslûpla kullananlardandır ve Türkçeçevirisinin(AylaOrtaç)bumetnidoğrusuiyiaktardığınıbelirtmeliyim.

Fleischer'in bu çalıası pek küçümsenemeyecek tenkidler de aldı. Rhoads Murphy (Halil Đnalcık'ın öğrencisi olan ve imdi Bir mingham'da Osmanlı Tarihi okutan tarihçi) Fleischer'in Âli'yi fazla izlediğini ve ona benzer bir görüle o devri değerlendirdiğini, baa kaynakların ihmal edildiğini ileri sürenbireletiriyaptı("MustafaAliandthepoliticsofculturaldespair",IJMES, 21/1989, s. 243). Ardından Hollandalı Ian Smith, Fleischer'in, Âli'nin kaynaklarınıkullanımıylailgilidahatekniktarihçibireletirigetirdi.Buikisinin haklıyönlerivebencekonuyakatkılarıolmasınarağmenFleischer'inbütünÂli

www.e-kitap.us

yazmalarınıtarayacakkadarmütebahhirbirÂliuzmanıolduğunu,ilgiliveyaaz ilgili bir yığın monografi ve malzemeyi taradığını ve konu etrafında değer lendirdiğini, okuyucuyu sürükleyen bir entelektüel tarih eseri meydana getirdiğinisöylemekgerekir.BelkiIII.Mehmed'intahtaçıkıbahsinde,onun çıkardığı1595Adaletnamesi'nidealsa(HalilĐnalcıkmetnirhetti)eserinebir renkkatardı.

Alıılmıın dında zengin malzemeli bu çalıa bir Osmanlı bürokratının dünyasınıveiçinegirdiğiçatıakvegerilimlimuhitianlatıyor.Đmparatorluğu biruçtanöbürucaiçinesindirenve58yaındaHicaz'davefatedenmüverrih, tatmin olamamı, bir anlamda barısız bürokrat ve medresenin iyi yetii adamı16.yüzyılıngayrimemnunokumununbirprototipidir.Âlininncıolmak istiyor, ona göre maliye silki mensupları daha uzman ve kültürden uzak bir zümre...Bugibitespitleresererenkkatıyoramarealiteyeherzamanuyuyor mu? Irakcem defterdarı olan Đdrisi Bitlisi'den son devrin mütebahhir maliyecisiAbdurrahmanVefik'ekadarherdevirdemutasavvıf,musikiinas,ir yetitirenbirzümre...

Fleischer'in kitabı herhalde Osmanlı tarihini ve cemiyetini anlamak için okunacak eserlerin baında gelen, parlak üsluplu, malzemeyi iyi kullanmı, kolay eskimeyecek bir çalıa ve "intellectual history" denilen "literati" (okumusınıfınıntarihiüzerindeörneğipekgörülmeyenbirmonografi.Ancak HansGeorgMa yer'in,ulemasınıfıüzerindeki jeneolojikkültürel çevreetüdü (ZuUkîzade,seinerFamilieundseinemZeyliakayık,München1978)gibi çalıalarlabağlantılıbirmukayeseyapmasıtavsiyeedilirdi.

Fleischer'inMustafaÂlidenemesi,belirttiğimizüzereOsmanlıaydıntarihi üzerinde ilk etraflı deneme sayılacak bir örnek. Kendi eksiklikleri, giriimin ciddiyeti yanında önemsiz kalıyor. Biyografi alanında Fleischer kendisinden dahaçokeserlerbeklenecekbiryazarolaraknitelendirilebilir.

CornellH.Fleischer,TarihçiMustafaAh,BirOsmanlıAydınveBürokratı,çev:Ay la

Ortaç,TarihVakfıYurtYay.,XII,s.344.

1703AYAKLANMASI

TarihveToplum,Ekim1986,s.64.

www.e-kitap.us

Yazar "Osmanlı ve klâsik Đslâm politik yapısı" gibi bir kavram ve yaklalaOsmanlıtarihininazbilinenbirdöneminimonografikbirincelemeye tâbi tutmu Bu bir tarihyazıcılık kadar bir siyasal teori denemesi. Kitap iki yönden ilginç: Önce 1703 isyanını oluuran olayları, kileri, kurumları inceleyen bir tarih monografisi olarak Osmanlı aratırmalarına bir katkıdır. Yazarın asıl tezi ise Osmanlı ve Đslam siyasal yapısını, karizma sahibi yöneticilerindeğil,onlarınaltındaveetrafındakibürokratikyapının,toplumsal grup ve kurumlaa ve sürecin belirlediğidir. Aslında yazarın böyle bir yaklaıilerisürebilmekiçinOsmanlıveĐslamtarihininenuygunveengeç dönemini seçtiğini söylemek gerekir. Osmanlı tahtının IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa çizgisini izlediği ve önemli sarsıntı ve değiliklerin görüldüğü bu tarih kesitinde, padihların kiliği devlet ve toplum hayatında en zayıf unsurdu. Dolayısıyla siyasî yapının ve yazarın tezlerininbudönemiçindeelealınmasıisabetlibirseçim;ancakĐslâmdenilen devletsisteminindiğertarihîzamanvemekânlardavekesitlerdekidurumuve hatta gayrimüslim toplum sistemlerindeki muhtelif tarihî kesitlerle karılatırmalar yapılarak bir analize tâbi tutulması daha isabetli ve kesin olurdu.Bunudahagenidiğerçalıalardaizlenmesigerekenbiryöntemola rakgördüğümüzübelirtmeliyiz.Böylecebubangıçböylebiryollabirsentez olaraktamamlanabilir.

1703 ayaklanması görünü ulufe meselesinden çıkar. Bu yıllar (ağı yukarı 20 yıl) para darlığı, erzak darlığı ve bu gibi huzursuzlukların pek sık rastlandığı,toplumunbirtürkanıksamamekanizmasınıkurduğubirdönemdi. Olaylarınardında,yazar,yhülislamFeyzullahEfendiveyeniyükselenküttab sınıfıarasındakimücadeleyi,gelimelerielealarakilerisürmektedir.Köprülüve Amcazade Hüseyin Palar gibi bir tip yönetici grubunu Rami Mehmed Pa gibi kalemiyyeden gelen yeni bir grup izlemektedir: Bu Osmanlı tarihinde iktidarınodakdeğitirmeolayıdır.

www.e-kitap.us

Yazar değin yapının önemli göstergelerinden birine daha iret ediyor; 17. yüzyıl sonunda önemli mevkilerin hemen yarısının, merkez ve eyalet tekilatındaki vezirlerin kapıkulu halkından sivrilmi kimseler tarafından ial edildiğigörülmekteydi.Bu,idaredeönemlibiryapıdeğiikliğiydi.

Ulema sınıfı arasında durum nedir? Buna kesin cevabı bu monografide aramakyerine,galibayazarınhazırladığıveyakındabasılmasıbeklenenilmiye biyografileri çalımasında aramak daha yerinde olacaktır. Çalımada da görüleceğiüzereilmiyyevemülkiyyesınıflarındakidolaımınbelirginnitelikleri vetayinedicisaiklerinelerdir?gibibirsoruyacevapverebilmekiçinolayların tahlili ilginç sonuçlar getiriyor. Mesela Feyzullah Efendi ve Bamakçızade Ali Efendi birbirleriyle halefselefdir. Bu kaos ortamında aralarındaki çekie bir ilerigeri kavgası mıdır? Hayır. Entrikanın geliesi daha da ilginç boyutlardadır. Feyzullah Efendi, Bamakçızade'nin Köprülüler devrinin adamı olduğunuvebunedenledeAmcazadeHüseyinPaanezdindemakbulbirkii olduğunusöyler.

Đçindençıkılmazgibigörünenolaylarveentrikalaryumağıidaredeyenibir yapısaldeğiiminmibalangıcıdıryoksaOsmanlıpolitikyapısındakibirözellik mi? Yazarın tartıtığı bu noktadır. Đktidar için grup mücadelesinin kalıpları konusundailginçfikirlerverebilecekbirtartıagibigörünüyor.Diğeryandan Feyzullah Efendi'nin rakiplerinin onu bizim siyasal tarihimizde ve yapımızda çokça rastlanan galat ve asılsız sloganlarla suçladıklarını ilave etmeliyiz. Örneğin bu konuda bakılacak bir kaynak udur: Đrene Melikoff, "yhülislam FeyzullahEfendi,etaitilaussiunKızılba,ActesduClEPOCambridge,1984, ISIS Đstanbul, 1986. Đsyan, gözden dün veya iktidardakilere kar olanları kendiliğinden bulur ve öncü olarak seçer. Değimeyen bir kalıp, burada da tekrarlanıyor. Feyzullah Efendi'nin muhalifleri Yahya ve Đbrahim Efendiler, isyanlaöneçıkarılmıveöncüolmurdır.

Ulemanın ve askerin saf saf taraf tutu, yapılan ithamlar ve kullanılan sloganlar,1703isyanınıyorumlamakbabındailkandagüçlükleryaratır.Rıfat AbouelHaj'ın bu kritik ve ilginç dönemi ele alıp belirli bir siyasal analizle olayları nakletmesi bazı yeni boyutları görmek bakımından yararlı olmutur. Devrinvekayinamelerivearivkaynaklarınadayananyazar,renkligözlemve yorumlarla Osmanlı tarihinin bu az tanınan dönemi ve olayları hakkında bir

bavuru eser ortaya koymutur. Arivde Maliye defterleri, Mühimmeler, Britanyaarivlerindeilgiliraporlarvedöneminyazmahalindekivekayinameleri debunadahildir.

18.yüzyılbirbozgundönemimi,yoksayenibirdöneminbaıvebir

www.e-kitap.us

değidönemimi?Bugibimonografilerlecevabınınaranmasıgerekir.

Çalıanın sonunda merkez ve eyalet tekilatındaki görevlilerin isim ve görevtarihleriniiçerenbirliste(s.94114)ileGürcistanseferihakkındametne yardımcı olmak bakımından 2 ek yer alıyor. Transliterasyon, oryantalizmin klasikalfabesiyledeğil,modernTürkçefonetiğeuygunbirbiçimdeyapılmıtır.

RıfaatAliAbouelHaj,The703ebellionandtheStructureofOttoman

Politics,istanbul,HollandaArkeolojiEnstitüsü,1984.

www.e-kitap.us

Tüm kitap severleri Saklı Kütüphane'ye bekliyoruz.

Not.

Bu e-kitap tanıtım amaçlıdır. Sevdiğiniz bir yazarın zarar görmesini istemiyorsanız ön izleme yaptıktan sonra beğendiyseniz lütfen satın alınız.Hiç birşey baskılı bir kitab ı elinize al ıp okumanın vereceği keyfi veremez

Orodruin & K ahin

www.e-kitap.us

Hazırlayan ve Redakte eden: askoksal